BRIEVEN

OVER

DEN AARD EN DE STREKKING

VAN

HOOGER ONDERWIJS.

UITGEGEVEN

DOOR

PH. W. VAN HEUSDE.

TWEEDE UITGAVE.

BRIEVEN

OVER

HOOGER ONDERWIJS.

BRIEVEN

OVER

DEN AARD EN DE STREKKING

VAN

HOOGER ONDERWIJS.

UITGEGEVEN

DOOR

PH. W. VAN HEUSDE.

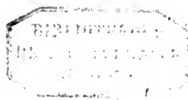
TWEEDE UITGAVE.

Festina lente.

TE UTRECHT,

BIJ JOHANNES ALTHEER.

1829.

AAN

MIJN VADERLAND.

VOORBERIGT

DES UITGEVERS.

Over gewigtige punten van ons hooger onderwijs is reeds sedert maanden zóó veel gesproken en geschreven, dat ik het, wat mij betreft, vermetel oordeele, er nog iets bijtevoegen. Maar eenige beginselen aantewijzen, die, bij het inrigten van gijmnasien en hoogescholen, in acht dienen genomen te worden, en wel zulke beginselen, die niet ligtvaardig aangenomen, maar uit 's menschen onderscheidene leeftijden en den aard en de behoefte der maatschappij afgeleid worden, dit kwam mij voor, na al het gesprokene en geschreve-

—

vene, tot heden toe niet geheel overtollig geworden te zijn. Ook hoort men, over zoodanige zaken, niet ongaarne een' oud man, een man' van doorzigt en kunde, zijn gevoelen uiten: vooral wanneer men bemerkt, dat hij het oude niet behouden wil, omdat het in zijne jeugd zoo plaats heeft gehad, noch het nieuwe verwerpt, omdat het nieuw is, maar onbevooroordeeld al zijn leven gezocht heeft, en nu vooral zoekt, wat goed en nuttig zij. Dit indenkende, mijne landgenooten, kwam het mij niet ongepast voor, u dusdanigen grijsaard daarover eens te doen hooren spreken, door u deze brieven van een' vriend aan mij, ter lezing aantebieden. Waar die gesprekken op neêr mogen komen, zal men liever, denk ik, van den schrijver zelven bij het lezen, dan van mij, vernemen; maar niet gaarne toch zou ik zien, dat zich iemand in zijne verwachting bedroog, en daarom met een woord, wat men er niet *in te lezen zal krijgen. Men verwachte dan hier, in de eerste plaats, niets van al wat tot onze tegenwoordige staatkundige geschillen regtstreeks behoort: daar hoop ik mij, als uitgever niet minder, dan als schrijver, al-*

tijd

tijd buiten te houden: en dit is al terstond eene waarschuwing voor allen, die niet dan politike tijdschriften lezen. Hetgeen in deze brieven goed moge zijn, moet over tien en twintig jaren nog even zoo belangrijk wezen, als heden ten dage: dit brengt zoo derzelver aard mede, en dat is het doel, gelijk men weet, van alle dagbladen niet. Ook komt hier ten anderen niets voor, dat op dezen of genen in ons noorden of zuiden of ook buiten ons land ziet: een wenk alweêr voor dezulken, die zich gaarne ten koste van anderen vermaken. Ver is dit beneden den geest mijns vriends en des grijsaards vooral, met wien hij sprak: gevoelens beoordeelen zij vrij en onpartijdig, maar zonder aan personen te denken, en zoo ben ik ook gewoon te handelen. Verder zal men hier, hoe weinig men het ook zou verwachten, vrij wat over philosophie vinden; maar die philosophie is noch voor wijsgeeren geschikt, die op hooge wijsheid aanspraak maken, noch voor menschen, die nimmer op zich zelve nagedacht hebben: voor dezen zou zij welligt te hoog zijn, en voor genen is zij gewis te laag: beiden dus beraden zich, gelijk mede alle de voornoemden,

of

—

*of zij het boek wel willen lezen. Stellig rade ik dit denzulken af, die het liefst over zaken ſpreken, van welke zij het minst kennis hebben: zij mogten zich welligt aan het beeld van dien zekeren *** en dien † † †, gansch onbekende menſchen, maar die mede dat zwak hebben, niet zonder ergernis ſpiegelen. Maar wien dan, zal men zeggen, raadt gij het boek aan? Niemand, is mijn antwoord, het moet zich zelf aanbevelen; wat zou anders mijne aanprijzing baten? Doch, vraagt men mij, welke ſoort van lezers ik den ſchrijver boven alle anderen zou toewenſchen? Dezulke zijn het, die met kennis van zaken zucht voor het goede en nuttige paren. Die kunnen bij het lezen, al ware er ook van univerſiteiten niet in gerept, ſtof tot denken, en, wat meer is, aanmoediging hier bekomen, om met ijver en ſtandvastigheid het goede voorteſtaan, zonder zich door eenige bedenkingen te laten wederhouden. En zal ik zeggen, voor wie het ſtuk mij voorkomt, wel voornamelijk geſchikt te zijn? Voor jonge lieden inzonderheid, dunkt mij, van goeden aanleg, van ware beſchaafdheid en van hoogere beſtemming voor de maatſchappij, om het even, of zij hier, of in*

ons

—

ons zuilen, en op welk vak van kunsten en wetenschappen zij zich toeleggen. Deze vooral kunnen er nut van hebben, zoo zij ten minste reeds gevoelen, of er voorgevoel van krijgen, wat z e l f s t a n d i g h e i d *zij, en reeds beginnen te waarderen, wat het heete, van voorouders aftestammen, die zich* v r ij *gestreden hebben om* z e l f s t a n d i g v o l k *te worden. Zoo zij dat reeds beginnen te gevoelen en op prijs te stellen, dan zijn deze brieven juist geschikt om hen dit te dieper te doen beseffen, te meer zich te doen wachten voor de thans zoo heerschende en hun zoo onwaardige ligtzinnigheid en waanwijsheid, en ook op een en ander hen de aandacht te doen vestigen, dat hun naderhand niet onbelangrijk zal zijn, in de jeugd reeds doorzien te hebben: b. v. om maar iets te noemen: dat een goed burger beginnen moet met braaf kind, vlijtig leerling, getrouw vriend te wezen, en het anders niet worden kan: — dat men een vaderland hebben en er voor leven moet, om van staatkundige vrijheid te durven meêspreken: — dat er geene vaderlandsliefde zonder zucht voor vrijheid, maar ook geene vrijheid zonder zelfstandigheid en geen*

van

van beide zonder godsdienst en deugd beſtaan kan: — dat om groot man te worden, ſchitterende talenten niet genoegzaam zijn, maar in de eerſte plaats onderſteld wordt, dat hoofd en hart overeenſtemmen: en meer diergelijke zeer bekende zaken, maar aan welke men zich in de jeugd wel eens herinneren mag: om niet van vragen te ſpreken, die almede hier voorkomen, als, wat wijsbegeerte is, en hoe het toch kome, dat er geen eenvoudiger, geen zediger mensch in de wereld is, dan de ware wijsgeer. Niemand prijs ik het boek aan; maar aan jonge lieden, als ik genoemd heb en die ons voor kerk en ſtaat, welligt ook voor de geleerde wereld, veel beloven, dezen zou ik het gaarne in handen geven, al was het alleen maar, om in het geſlacht, dat ons opvolgen moet, en thans op onze akademiën rijpt, v a d e r l a n d s l i e f d e met alle de hooge gevoelens, die daarmede verbonden zijn, optewekken of te voeden, en zoo ons zuiden en noorden voor het vervolg, naar den wensch aller echte Nederlanders, met éénen geest te bezielen, en hecht te verbinden. Maar al genoeg voor mijn voorberigt. Wat ik verder van deze brieven zou

te

te melden hebben, zal men na het lezen van dezelve beter verstaan: en daartoe diene het naschrift, dat ik verleden zomer, in Zwitserland reizende, na het geheele stuk overzien te hebben, in Berner-Oberland er achter gevoegd heb.

Utrecht 26 *Jan.* 1829.

Non tam, ut prosim caussis, elaborare soleo, quam ut ne quid obsim.

CICERO.

I.

'S HAGE, 27 *Maart* 1828.

Ik herinner mij nog gedurig, mijn waarde vriend, aan ons gefprek van verledene week, toen ge bij mij waart, en *** beweerde, dat er op onze en op de Duitfche Univerfiteiten te veel vrijheid heerscht, te veel nog aan het goeddunken van ftudenten wordt overgelaten, en, hetgeen voor de maatfchappij verderfelijk moet zijn, op hunne zedelijkheid bijna geen acht geflagen wordt. Beter beviel u dit, dan het zeggen hierop van †††, dat men, door al die geftrengheid den geest aan kluisters legt, dat, zoo ergens, op Akademien ten minfte, vrijheid moet heerfchen, en dat hij niet inzag, waartoe anders al die verordeningen dienen konden, dan om middelmatige menfchen te vormen. Mij trof inzonderheid het gezegde van den ouden ...., die, na lang ftilzwijgen, op eens tusfchen beide kwam en vroeg, of men wel genoeg onderfcheid tusfchen *Akademisch* onderwijs en

en dat der *Gijmnasien* maakt? Men liep daarover heen, daar ieder van die beide zijn gevoelen zocht voor te staan, en daarmede geheel ingenomen, die vraag niet scheen te doorzien. Maar ik voor mij, daarop naderhand doordenkende, meende veel daarin te vinden, om dit belangrijk onderwerp wel te beoordeelen. En dat ik mij niet bedroog, dat er zelfs meer in ligt, dan ik vermoedde, is mij dezer dagen uit een gesprek gebleken, dat ik met den waardigen grijsaard, te zijnen huize, gehad heb. Ik meen u begrepen te hebben, zeide ik, wat ge met het verschil tusschen Scholen en Universiteiten bedoeldet. Op deze moet de schoolsche vorm van gene niet overgebragt worden: anders gaat op dezelve alle liberaliteit van studie weg, en liberaliteit is toch de ziel van alle Akademisch onderwijs. Zeker, zeide hij: en zonderling is het, hoe geheel andere begrippen zich sommigen thans van Hoogescholen vormen, dan onze voorouders hadden. Deze beschouwden dezelve als zetels van geleerdheid; Hoogleeraren, als geleerden, die in Europa uitblonken; Studenten als jonge menschen, die hier de laatste hand aan hunne vorming voor de maatschappij legden: en zoo denkt men er nog heden in Duitschland over; maar onzen * * *, hoe veel ontviel hem niet bij dat redetwisten, waaruit men waarlijk zou op-

opmaken, dat hij zich eene Akademie als een groot gijmnafium, om niet te zeggen, als eene kinderfchool, voorftelde.

Dat was naar mijn hart gefproken, vriend: geloof mij, niet vergeefs heeft die man zoo lang geleefd en zoo veel gereisd en onderzocht: al voortpratende, moest ik mij fchamen, niet beter de zaak te hebben doorzien: gij zelf zult het beoordeelen. — En wat nu het onderfcheid betreft, ging hij voort, van Scholen en Univerfiteiten: ge fpreekt van *liberaliteit* en *fchoolschen vorm:* dat zijn woorden, mijn vriend, van zeer onbepaalde beteekenis: en toen wij laatst bij u waren, moest ik mij verwonderen, hoe menschen van zoo veel kennis en bedrevenheid in vele andere zaken, met die woorden fpeelden. Ieder oogenblik hoorde men van dat *liberale* en van dat *fcholastieke* gewagen, en gedurig in eene onderfcheidene beteekenis: hoe konden zij het dan ook met elkander eens worden? *Liberaal* is het woord onzer eeuw, en wie verheugt zich niet daarover? Geen toeval toch heeft het in de mode gebragt: het heet bij ons, geloof ik, *onbekrompen.* Wel nu: moet de leerwijze op de Akademien *onbekrompen* en die op de fcholen dus *bekrompen* zijn? Het laatfte zal niemand toeftaan, en dan blijft het eerfte, bij gebrek aan tegenftelling, onbeftemd. Of wat verftaat ge door *fchoolsch?* moet dit op

de Gijmnafien en het tegenovergeftelde op de Akademien plaats hebben? Ook dit niet, dunkt mij.— Ik moest dit wel toeftemmen: wat zou ik doen? Maar nu nam ik de gelegenheid waar, om hem aan het fpreken te brengen. Ik beken, hervattede ik, dat ik mij niet goed heb uitgedrukt; maar nu van de woorden tot de zaken .... Anders om, vriend, viel hij mij in de rede: van de zaken tot de woorden! Eerst wel in te zien, wat er van de zaak zij: dan vindt men gemakkelijk een woord om uit te drukken, wat men bedoelt; maar begint men met woorden, dan is er aan het definiéren geen einde, en het onderzoek loopt op woordenvitterij uit. Getuige de metaphijfica, die in mijne jeugd in zwang was. Woorden had men geleerd en definitien in het oneindige; maar raakte men over die zelfde onderwerpen met iemand van gezond verftand aan den gang, hoe doorgeleerd en diepwijsgeerig en metaphijfisch de ftudent ook ware, hij ftond voor de eenvoudigfte vragen. Willen wij inzien, welk het natuurlijk onderfcheid van Scholen en Akademien zij, zoo laten wij *liberaal* en *fcholastiek* voor hetgeen ze zijn mogen; maar wij vestigen onze aandacht op de jeugd, die op beide onderwijs ontvangt: dat is hier de hoofdzaak: en wij vragen, welke is de geaardheid der jeugd, zoo lang zij op de gijmnafien vertoeft, en welke

is

is dezelve, wanneer zij tot het hooger onderwijs overgaat? Dit eerst te beantwoorden, en dan ga men aan het organiſeren van beide!

Zoo ving ons geſprek aan, en het heeft mij niet alleen dien avond, maar ook deze drie, vier dagen zoo geheel bezig gehouden, dat ik niet uitſtellen kan er u veel van meêtedeelen. Nimmer had ik den Oude zoo regt in zijn luim gezien, en, vriend, die grijze haren en die fonkelende oogen, dat vuur der jeugd te midden van al de kenteekenen des ouderdoms — ge begrijpt niet, welken indruk dat op mij maakte. Hoe gansch anders was hij nu, dan toen wij hem onlangs zagen! hetgeen hij ook zelf bekende: die *** had hem, zei hij, hart en mond geſloten. En wat zal ik u nu van al dat geſprokene mededeelen? Een boek ware er van vol te ſchrijven: want, gelijk het met geſprekken gaat, gedurig weidden wij over andere onderwerpen uit, en keerden weêr terug en raakten weêr van den weg af. Zijn' geheelen levensloop beſchreef hij mij, bijzonder wat zijne ſtudien en veelvuldige reizen betreft. Maar ik wil u zoo veel mogelijk in dezelfde orde alles vertellen, als het geſprek is voortgeloopen. Lang duurde het, voor dat wij opzettelijk aan de Gijmnaſien en Hoogeſchoolen en den bijzonderen aard en zin der jeugd, zoo als die op beide kenbaar is,

kwamen. Vooraf hadden wij het over *den geest onzer tijden* en bijzonder over, *den aanleg*, *den wetenfchappelijken aanleg*, *onzer natie*.

Dat onderfcheid, vervolgde hij, van 's menfchen verfchillende leeftijden, het is als of men dat tegenwoordig in het geheel niet meer in acht neemt. Men voedt de kinderen op als jongelingen, en het gevolg daarvan is, dat men de jongelingen als kinderen wil en ook wel moet kastijden: hetwelk bij de fekfe vooral in het oog valt. Meisjes die in mijne jeugd met de pop fpeelden en met elkander dartelden, dat het een lust was het te aanfchouwen, die *engagéren* zich nu met hare *cavaliers* om op het *casfino* te danfen, en wie zijn die *cavaliers?* dezulke, die in mijn' tijd niet dachten, dan om hoepel en priktol. Op de kleeding heeft dit invloed of ftraalt er ten minfte in door, gelijk mij onlangs eene vrouw deed opmerken: *meisjes*, zei ze, *kleeden zich thans als vrouwen, en vrouwen van jaren als meisjes.* Maar dat zijn nietigheden, bij het onderwijs vergeleken, en hierin gaat het denzelfden gang. Kinderen zijn naauwelijks op kinderfcholen, of ze haasten naar Gijmnafien, en hier beginnen zij zich naauwelijks te oefenen, of ze willen Studenten worden; van daar die ftroom van kinderen, die men jaarlijks naar onze Akademien ziet trekken: en nu wordt de zaak hoogstbedenkelijk. Dat

een

een kind van zijne *casfino* fpreekt, dat is kinderfpel en naäpen van de wereld: maar nu komen ze als knapen in de daad in de wereld, en huren zich appartementen en leven daar onafhankelijk, vooral wanneer zij eene goede beurs mee brengen, zien hunne vrienden, geven partijen hier en daar, en de gevolgen dier partijen? Zoo als het van zulke nog zoo weinig zelfstandige wezens te wachten is, ligchamelijk en zedelijk bederf moet er het gevolg van zijn. En nu al dat kwaad inziende, zegt men: dat kan immers zoo niet voortduren? Strengere tucht moet er op de Akademien komen, en, bij het bepalen van die tucht, komt al wat men zegt, op eigenlijke kindertucht neêr. — Maar hoe dat tegen te gaan, vriend? — Men beginne, was het antwoord, met het niet te bevorderen: en het is als of ieder dit zoo veel mogelijk zoekt te doen, en dat nog wel, fchoon er zich ieder over beklaagt. Hoort men niet dagelijks den rijm van vader CATS herhalen: *vroeg rijp, vroeg rot: vroeg wijs, vroeg zot?* Vergelijkt men niet in gefprekken en fchriften te vroeg ontwikkelde kinderen met planten in eene broeikas geftoofd? Zegt men niet: door paarden te vroeg voor den ploeg te fpannen, maakt men hen voor den arbeid onbekwaam? Voortreffelijk zijn die fpreuken en vergelijkingen, en ieder ftemt het toe: en evenwel

wel ieder roemt zijn' knaap, die zóó jong, al zóó ver is en zóó veel doet, en vleit zich heimelijk met de gedachte: welk een man kan van zulk een kind niet worden! — En hier kwamen wij op den geest des tijds, dien men niet wederſtaan kan. Maar toch *leiden*, zeide hij, ten minſte dezulken kunnen het, die door hoogere betrekkingen invloed op anderen hebben, vooral die aan den hoofd des Beſtuurs zijn. Maar, vriend, vervolgde hij met nadruk, en ſchoof zijn fauteuil nader toe, is de geest onzes tijds dan zoo kwaad? — Hierin ten minſte dunkt mij, zeide ik, en de gevolgen van dat overhaasten bewijzen het: is dit niet klaar? — Mij nog niet. Het goede kan overdreven worden, en overdrijven baart veel kwaads; maar een ſlecht beſluit, dat het goede, om die kwade gevolgen, ophouden zou goed te zijn. — Waar dit op uit zou loopen, bekende ik niet te doorzien. — Vriend! hernam hij, hoe oud ik ben, en hoezeer ik dus moge ſchijnen *querulus* te zijn en *laudator temporis acti, me puero*, te veel heb ik van de geſchiedenis, dat altijd mijn lievelingsvak geweest is, geleerd, dan dat ik over mijn' tijd zoo ongunſtig zou oordeelen, als velen doen, vooral op mijne jaren. Zoo ging het ſteeds, en zoo gaat het nog, en zoo welligt zal het altijd gaan: wanneer iets goeds door den tijd wordt voortgebragt,

bragt, komen er terſtond van alle kanten op, die het overdrijven, en daarvan is het gevolg dan ook noodzakelijk, dat anderen het beſpotten, ja, dat velen het opzettelijk tegenwerken. Van daar de antiliberalen onzer dagen, te midden van zoo ſterke zucht voor liberalismus. Maar dat overdrijven heeft nog erger gevolgen. Het doet den mensch tot het tegenovergeſtelde vervallen van dat gene, waarnaar hij ſtreeft. Uit overdreven vrijheidszucht, gelijk de Ouden zeiden en onze tijd geleerd heeft, komt ſlavernij voort. Uit de Franſche omwenteling is Napoleon en zijne tijrannij ontſtaan. Dat is treurig! zegt men: ja, dat is het, wie zal het ontkennen? maar heeft men wat geſchied- en menschkunde in het hoofd, dan zal men niet, als onnoozele oude vrouwen, ſlechts jammeren over dat treurige en deerniswaardige, maar Gods voorzienigheid danken, dat op den beſtemden tijd dat *goede* opgekomen is. Daar denkt men gewoonlijk niet aan, terwijl men op de menſchen en derzelver ſnoodheid alleen acht geeft, en daaraan moest men in de eerſte plaats denken, hoe zeer men dan ook de menſchen beſchuldigen of betreuren moet, die bij het overdrijven van dat goede, door overijling, overſpanning, geestdrift, woede, het goede zelf tot zeer veel kwaad hebben doen ſtrekken. Uw beſluit is dus niet goed, vriend, zoo

gij

gij het uit 's menſchen handelingen opmaakt. — Ge denkt dan al zeer gunſtig over onze eeuw? dat behaagt mij. — Waarom niet? hernam hij. In mijne jeugd zag ik de kiem van ſtaatkundige vrijheid zich in Europa ontwikkelen: daar kwam de ſtorm der revolutie: daar Napoleon en de algemeene ſlavernij. Het ſcheen ijdel te zijn geweest, wat ik in mijne jeugd had gehoopt. Maar het was het niet: ieder dag doet het mij duidelijker beſeffen. *De laatſte vrucht van vrijheidszucht is waar liberalismus*, en onzen leeftijd wordt het vergund die te plukken, bijzonder in ons Vaderland. Maar, maar — nu ook voorzigtig te zijn en niet te overijlen!

Dit onderwerp heeft ons lang bezig gehouden. Hij deed mij zien, hoe, van de middeleeuwen af tot den tegenwoordigen tijd toe, zich in de opvolging der eeuwen van tijd tot tijd een goed beginſel geopenbaard heeft: wat dat ten kwade uitgewerkt heeft door tegenſtand en vooral door overdrijving, ja, meer ten kwade, dan ten goede; maar hoe ook tevens na al die woelingen, na al dat drijven en tegendrijven, waarbij men het beginſel zelf geheel uit het oog had verloren, het goede eindelijk en ware, tot geluk der menschheid, den boventoon heeft gekregen. En hier kwam de geſchiedenis der Hervorming, en in het geheel die van den Christelijken Godsdienst van den

oor-

oorſprong af aan in overweging, en de ſlotſom van alles was:

Het goede komt van God: het kwade van de menſchen;

maar het laatſte, voegde hij er tevens bij, meestendeels, door *overdrijving van het goede.*

Nooit heeft mij een geſprek zoo geheel ingenomen: dat is nieuw, zeide ik gedurig: dat is het niet, was het antwoord: Cleanthes zeide dat reeds, en zeiden dit onze voorouders niet, *tandem bona cauſſa triumphat?* hoort men het van de kanſels nog niet gedurig, wanneer er van den triumf van onzen Godsdienst gewaagd wordt? Hadden die redenaars in mijne jeugd wat meer in de geſchiedenis rondgekeken en tevens den mensch in zich zelven onderzocht, hoe gemakkelijk zou dan tegenwoordig niet ieder leek kunnen antwoorden op alle die tegenwerpingen, die men uit de gruwelen, door het Christendom aangerigt, ontleent! Uit overdrijving kwamen die voort van de beste beginſelen, uit dweepzucht en geestdrijverij, den menſchen zoo eigen in alle tijdperken; maar de beginſelen bleven desniettegenſtaande wat zij waren, en zoo ook de Godsdienst zelf, *rein* en *heilig.* Maar toen was het beſtrijden en verdedigen, en dit laatſte ging dikwijls

wijls zoo ongeoefend, zoo onbehendig, zoo wild en woest toe, dat ik als knaap, ik zegge het ronduit, er meer voor Voltaire door ingenomen, dan tegen zijne aanvallen gewapend werd. Thans hoort men van de kanſels eene andere taal. Onlangs * * hoorende ſpreken over den geest en ſtrekking van ons Christendom, hoe eenvoudig alles! dacht ik bij mij zelven, en zie hoe dat eenvoudige de menſchen aantrekt, hoe dat toon is geworden onder alle beſchaafde ſtanden: komen hier niet in de daad, in de Christenmaatſchappij zelve, die geest en ſtrekking, die grondbeginſelen aan het licht, waarvan geſproken wordt, die te voren in drooge theorien en ſijstemen verduisterd of door ijdele klanken onkenbaar gemaakt werden, en dat wel door de ijverigſte voorſtanders der goede zaak? Het is maar zoo, mijn vriend, al het goede komt van God, en hoe langdurig, gedurende hoe vele eeuwen ook de menſchen het miskennen, misbruiken, met de beste inzigten zelfs het nutteloos, ja ſchadelijk doen zijn, het kan niet anders, of eenmaal wordt het, waartoe de Voorzienigheid het beſtemd heeft, een zegen des menschdoms. Daar hebben wij den geest onzes tijds, en wat er na ons gebeuren zal, dat weet ik niet: maar dit vertrouw ik, dat, zal de naneef zich een denkbeeld willen vormen van ſtaatkundig en gods-

dien-

dienftig liberalismus, hij nog wel eens op Nederland in onze dagen en op de regering van onzen Vorst het oog zal vestigen. — Maar de toekomst? hernam ik hier: komt er niet een andere geest op? en wint die niet dagelijks veld? Europa is vol van antiliberalen, om niet te zeggen, van illiberalen. — Neen, zeg het maar, zeide hij, ook van *illiberalen*, en in Duitschland en bij ons zijn die in de groote menigte, zoo wel als in Frankrijk en elders: en zullen die niet altijd en overal zich in het menschdom bevinden, zoo lang het menschdom uit zoo onderfcheiden menfchenfoorten beftaat? En wat die antiliberalen betreft, tegenwerking moet er altijd zijn, zal er leven in het menschdom blijven, en heb ik het niet reeds gezegd? onder de welgezinden zijn te hevige liberalen opgekomen en die hebben die partij van antiliberalen verwekt. Maar vrees niet voor dien nieuwen geest, die veld wint: zoo ver is het er van af, dat die nieuw zou zijn, dat hij de middeleeuw ademt: een blijk, ja bewijs, dat het maar tegenftreven is zonder bijzonder doel, dan alleen om tegenteftreven. Vrees niet, vriend: juist dat ijdel ftreven en werken, en bijzonder die monnikendweeperij en onkunde met monnikenijver gansch Europa door gepredikt, zet allen, die het goede willen, vuur en leven bij, om het met ernst en ijver te handha-

haven en te bevorderen. Het is nog de tijd niet om daarover bestemd te spreken: volgende eeuwen zullen het openbaren ..... Maar, vriend, komt het u niet voor, dat wij vrij wat aan het afdwalen zijn van ons onderwerp? Van Scholen spraken wij en Universiteiten, en ziedaar ons nu, ik weet niet hoe? in volgende eeuwen overgebragt! — Ik weet wel, hoe? zeide ik: ge hebt mij medegesleept en ik volge u gaarne. Maar geen nood: ge zult ons wel weêr op den weg brengen. — Zoo wij afgedwaald zijn, hernam hij; maar dat gelove ik niet. Wij zijn een' anderen weg opgegaan, dan gewoonlijk gevolgd wordt, en zoo zijn wij nu eindelijk op het *standpunt* gekomen om onzen tijd te beoordeelen, en naar den geest van denzelven onze scholen en Akademien doelmatig interigten. Aan woorden wilden wij niet blijven hangen, maar tot de zaken doorgaan, en daartoe behoort dieper onderzoek. En nu, mijn vriend, begint mij ons onderwerp eerst regt te bekoren. Wij laten nog daar, wat *schoolsch* of *liberaal* onderwijs zij; maar de liberale geest onzer eeuw, uit dat onbezonnen ijveren voor vrijheid en gelijkheid ontstaan, als een heldere hemel na stormen en onweêrsbuijen, gelijk onze dichters zouden zeggen, die onbekrompenheid in het bevorderen van alles, wat goed en nuttig is, bijzonder van het-

geen

geen tot den bloei van kunſten en wetenſchappen, tot verbetering van opvoeding, van onderwijs kan bijdragen — wat opent ons dat niet een ſchoon vooruitzigt voor beſchaafd Europa en boven al, mag ik zeggen, voor ons Vaderland! In mijn' tijd was het afbreken van het oude en gevestigde: aan opbouwen dacht niemand: of, repte men er vàn, dan werd men beſpot of ten minſte voor kleingeestig gehouden en gehecht aan het oude. Wijsbegeerte ſtond lijnregt tegen godsdienst over. Die wijsgeer heette, hield godsdienst voor onverſchillig, en die godsdienst voorſtond, ijverde met woede tegen wijsbegeerte. *Revolutionnair* was het woord van den tijd, hetgeen vrijheidsliefde en handhaven van vrijheid moest uitdrukken: en te midden van materialisten, athëisten, dëisten, neologen aan de eene, en dweepers aan de andere zijde, mogt en kon de wijze zijne ſtem niet doen hooren. Ik was in dien tijd in Frankrijk en zag alles van nabij. En waar was het niet zoo, ſchoon minder hevig, ook in het gematigd Nederland zelf! Maar thans, vriend, is het niet, of men in eene geheel andere wereld leeft? Men zegt, zoo veel *genie* is er thans niet, als er toen was: ik laat dat daar; maar van den Koning tot den minſten ingezeten, wie ſtreeft er niet na om het vervallene of verwoeste optebouwen, nieuwe middelen

tot

tot herſtel en verbetering van alles uittedenken en de uitvindingen, de genie van het voorgeſlacht tot dadelijk nut te doen ſtrekken? Hoe is alles als door eene tooverroede veranderd! Ik ſprak daar van die preek van * *, het is de taal der wijsheid, die men van vele kanſels tegenwoordig hoort. Geen philoſophie, die daar niet behoort, zoo min als razen en tieren tegen partijen: maar gezond verſtand met zuivere godsvrucht vereenigd: het is eene taal, die tot het hart gaat en het verſtand verheldert. En op onze Akademien, vriend, waar philoſophie in de ware beteekenis haren zetel moet vestigen: het is daar niet meer metaphijſica, dat ijdel maar vermoeijend woordenſpel, gelijk in mijne jeugd, waaraan zoo vele anderen, ook zonder philoſophen te heeten, in hunne ſijstemen moesten deel nemen: kritiek is daarvoor in de plaats gekomen, zoodat geen geleerde thans bijval vindt, die niet deze *veri obrusſa* bij de hand neemt en zift en ſcheidt om zoo tot het ware te komen. En wat zal ik van de beoefening der oude letteren zeggen, die het beste tegengif zijn tegen de beſmetting van athëismus en dweeperij, en daarom onzen Hervormeren zoo heilzaam in de hand gewerkt hebben? Wanneer werden die op onze Univerſiteiten zoo algemeen en vlijtig beoefend, als thans? Ons onderwerp is heerlijk, vriend:

geen ſchooner en belangrijker in den tegenwoordigen tijd: en weet gij uwen avond niet beter te beſteden, dan deelt ge met mij wat ik heb, en wij zetten ons geſprek voort. — Dit deden wij dan ook, en wij praätten onafgebroken voort tot diep in den nacht.

II.

II.

28 *Maart* 1828.

Wat fcheelt het toch veel, met wien men fpreekt, vriend! Er zijn menfchen, met welke men naauwelijks eenige woorden gewisfeld heeft, of men verlangt maar om er van aftekomen, daar andere van het eerfte woord af aan, onze geheele ziel aantrekken, zoodat men altijd blijft vragen of tegenwerpen om meer van hen te hooren, en tegen het oogenblik fchrikt, dat ze opftaan, om heentegaan of wij zelve hen moeten verlaten. Zoo ging het mij dien avond met den braven en verftandigen Oude. Is dat, vraag ik wel eens aan mij zelven, omdat men het met dezulken geheel eens is? Neen, zeg ik: want ik ben het met mijne vrienden wel eens zeer oneens; en toch geen grooter genoegen, dan met hen te praten. Het komt hier, geloof ik, op het hart aan: ftemt dat met het onze overeen, fpreekt dat tot het onze, dan is zelfs het redetwisten een genoegen: want juist daarin openbaart het

zich

zich in al deszelfs ſchoonheid en beminnelijkheid. Maar, hoe het zij, ook zonder het met hem oneens te wezen, nam mij die man dien avond geheel en al voor zich in, en dat wel vooral door zijne blakende zucht voor het goede en edele, die in al zijne gedachten en woorden doorſtraalde en hem met zoo veel vuur en leven deed ſpreken. Al voortſchrijvende zie ik ook, welken indruk al zijne gezegden op mij gemaakt hebben: want zijne ganſche rede vloeit mij als uit de pen: zóó is alles mij nog voor den geest. Maak ik dus geen misbruik van uwen tijd, zoo wil ik voortgaan met vertellen, gelijk ik gisteren begonnen heb: wat toch zou ik op dit oogenblik liever doen?

Van dit ſtandpunt dan, ging hij voort, in den tegenwoordigen toeſtand onzer maatſchappij, onze Akademien beſchouwende, zeg ik: alles goeds is er van te verwachten; maar ik moet er bijvoegen: ook alles kwaads is er voor te duchten. — Een verſchrikkelijk alternatief! liet ik mij hier ontvallen. — En ik heb nog niet uitgeſproken, hernam hij met ernst. Met de Akademien ſtaat de roem van ons Vaderland in verband, en hoe oud ik ben, *ik* kan het nog beleven, dat Nederland den roem verliest, dien het tot nu toe ſteeds behouden heeft, daar men het zoo gemakkelijk weder, als weleer, onder de volken van Europa

kon doen uitblinken. — Zou dat mogelijk zijn, denkt ge? Maar hoe? Wat daarvoor te doen? — Vraag liever, vriend, wat daarvoor te *laten?* Men heeft er reeds te veel voor willen doen. Kunften en wetenfchappen hebben flechts opkweeking noodig, gelijk planten, die als van zelfs uit de aarde opgroeijen. Kinderen weten van opkweeking niet en verlangen maar om den bloem te zien, en, met te veel te doen, fterft de plant. *Mecenaten* kweeken kunften en wetenfchappen, niet ongeoefende ijveraars: en Mecenaten noemt men en heeft men ten allen tijde genoemd dezulken, die zelve weinig deden, maar gelegenheid gaven dat er veel gedaan werd, en dit wel door aanmoediging, ja maar bijzonder door befcherming, door hulpverleening, door afwering van alle hindernisfen, in één woord, als men planten verzorgt en kweekt en de natuur laat werken en te hulpe komt. En zulke Mecenaten, God dank! mijn vriend, heeft ons Vaderland nog, den Koning aan het hoofd van allen, die aan allen het voorbeeld geeft en wel weet uittekiezen, wie zijne weldadige oogmerken het best kunnen bevorderen. Lees de Akademiewet van het jaar vijftien. Op menig Duitsch Akademie las ik uit dezelve in der tijd aan mijne vrienden voor. „Dat is ware liberaliteit, zeiden zij, als uit éénen mond: kregen wij het maar zoo!" Daar

heerscht

heerscht ook de geest des mans in, die voor echt liberalismus als geboren was en leefde. Ons Bestuur heeft gedaan en gaat voort met te doen, wat Mecenaten voor Hoogeſcholen doen moeten: en zie ook maar, hoe bloeijen dezelve! Maar de geest onzes tijds, die naar het goede ſtreeft, is zwanger tevens van veel kwaads, en dat wel, volgens den aard des menſchen, door overdrijving van het goede: dit bekommert mij. Denk maar eens aan het geſprek dier beide ijveraars, van * * * en † † † ten uwen huize. Kwaad zijn zij niet, die beiden, ook niet onbeſchaafd, ſchoon kortzigtig en weinig bekend met Akademiſche zaken: ja, ik houde mij overtuigd, dat gij en ik niet vuriger, dan zij, het goede en nuttige zoeken te bevorderen. Maar hoe gaat het? Die menſchen zien gebreken, grove gebreken aan onze Akademien heerſchen en die moeten verholpen worden en wel terſtond: want aan het nageſlacht iets overtelaten, gedoogt hunne ijver voor het goede niet. Wel nu, wat doen ze dan? Gelijk wij gehoord hebben: om alles meester te wezen en de gebreken niet alleen te verbeteren, maar zelfs te voorkomen, zou men monnikentucht of krijgsdwang en wat niet al? op onze Akademien willen invoeren. Anderen daarentegen, weg, zeggen zij, met banden en kluisters en alle ſtraffen en ver-

ordeningen: laat de natuur maar vrij werken! Ook al, met de beste bedoelingen; maar beiden, hoe goed, hoe welgemeend hunne inzigten zijn, binnen weinige jaren zouden zij alles doen verkwijnen en vervallen of het onderfte boven doen keeren. De eerfte ftoppen de bron om de overftroomingen te verhoeden: de andere, met die *natuurvrijheid*, laten alles door de vrije natuur verwoesten. Zij hebben geen denkbeeld van liberalismus, zoo min als van Univerfiteiten, en ik zegge het nog eens, krijgen dezulken, dat God verhoede! immer op ons Beftuur eenigen invloed, ja, Nederland! zink dan ook maar in het niet terug, waaruit onze vaders u getogen hebben! . . . Dit laatfte roerde mij door en door, zoo als hij het uitfprak: het was mij, als of ik door den grond zonk: die ftem, die toon, die houding! Ik had een Nederlander voor de oogen van vroegere dagen. — Maar wat nu te doen? begon ik weêr na eenig tusfchenpoozen: *laten* is niet genoeg, en gij hebt mij hoop gegeven op herftelling van onzen volksroem. Ga toch voort, vereeringswaardig man! gij hebt in mijn hart eene vaderlandsliefde ontftoken, als ik nog nimmer ontwaard heb. — Ik ben geen profeet, mijn lieve vriend, was zijn antwoord, zelfs geen geleerde. In mijne jeugd heb ik te Leijden geftudeerd, en heb dat voortgezet of liever regt be-

begonnen in volgende jaren: en hoe weinig ook mijne posten en betrekkingen met ſtudien overeenkwamen, geene ſnipperuren bleven mij over, of ik beſteedde ze aan het lezen der klasſiken en bijzonder aan het beoefenen der geſchiedenis: hetgeen mij in het vervolg zoo te pas kwam op mijne reizen, die ook wederkeerig mij tot ſtuderen aanzetteden. Zoo heb ik dan de wereld wat leeren kennen, de oude zoo wel, die der Grieken en Romeinen, als de nieuwe: maar vooral de tegenwoordige: want deze, meende ik, moest mij toch wel de belangrijkſte zijn. Over zaken van geleerdheid dus in den eigenlijken zin, kunnen anderen beter oordeelen, dan ik. Maar wilt ge uit mijne langdurige ondervinding en opmerking, eenige weinige reſultaten, gaarne deel ik ze u mede. Vooreerst dan, om hiermede te beginnen, *niets te voorſpellen!* Men mag hopen en verwachten, ook zelfs zich iets volmaakts voorſtellen om daarnaar te handelen: dit doet men van zelf en dit moet men doen, zal men iets goeds en groots bewerken; maar voorſpellen hetgeen gebeuren, hetgeen men bewerken zal — daarvoor hoede men zich. Mijn ganſche leven heeft mij geleerd, dat men zich doorgaans daarmede bedriegt en belagchelijk maakt: en hoe kan het ook wel anders? Want wat is het, dat men gewoonlijk voorzegt als zullende gebeuren en tot

het

het hoogste geluk des menschdoms ſtrekken, wat is dat anders, dan dat volmaakte zelf, dat *ideaal*, dat men zich voor den geest heeft gebragt? En de werkelijke wereld ondertusſchen blijft altijd en blijft noodzakelijk beneden hetzelve: anders immers hield het ideaal op, i d e a a l te zijn. Dus, vriend, als wij ſpreken over de toekomst betrekkelijk ons vaderland en onze Hoogeſcholen en het volgend geſlacht op dezelve, vergeten wij dan niet, dat wij menſchen zijn en al die zaken menſchelijke zaken zijn, dat is, voor verbetering vatbaar, maar uit hare natuur zelve aan het volmaakte, dat wij in het oog hebben, nooit kunnende beantwoorden. Verder heeft mij de ondervinding geleerd, dat men het beste, waarvoor deze wereld vatbaar is, het gemakkelijkst en zekerst daarſtelt, wanneer men het *langzamerhand* zoekt tot ſtand te brengen. Het *festina lente* heeft niets met traagheid gemeen, zoo min als het *cunctari* van Fabius. Het ſtaat met het grondbeginſel in verband, waarvan wij geſproken hebben, dat de Voorzienigheid ons het goede doet toekomen; maar wij het door overijlen ten kwade doen werken, voor dat het aan zijne beſtemming voldoen kan. *Festina lente* roepen ons dus de wijzen van alle eeuwen toe. Het is een moeijelijk ding, dat *cunctari*, en van daar zoo weinige Fabiusſen in het behandelen der

der menſchelijke zaken, daar het getal der Varro's oneindig groot is: het is juist dat, waardoor zich de wijzen ten allen tijde van alle anderen hebben onderſcheiden en het goede onder het menschdom bevorderd. Zoo kwaad zijn de menſchen niet, als menſchenhaters hen afſchilderen, en komt door hun drijven en jagen het kwade in de wereld, ook het goede kunnen ze daarſtellen en ſtellen ze daar; maar hoe meestal? door te herſtellen wat anderen bedorven hebben of te waken dat men niet weder bederve: en dat doen zij door bezadigheid, voorzigtigheid, beleid, koel overleg, in één woord, door *cunctari*.

Dat zijn altemaal, denkt ge welligt bij u zelven, algemeene ſtelregels: wie weet dat niet? Dat zijn het, vriend: en zoo wijs ben ik door mijn lang leven geworden, dat mijne geheele wijsheid uit gemeenplaatſen beſtaat. Maar juist daardoor heb ik eenig vertrouwen op mijne wijsheid gekregen: want zoo allen dat weten en goedkeuren en in hun ſpreken en ſchrijven gebruiken, en zij dit altijd gedaan hebben, zou het dan ook in de daad niet wel waar en goed zijn? Maar die zelfde *loci communes* op het leven, op het handelen, op het beſturen der menſchelijke zaken toetepasſen, mijne geheele ondervinding heeft mij bewezen, dat dit even zeldzaam is, als het gebruik dier ſpreuken algemeen is.

is. En dit brengt mij op het verkeerde denkbeeld, dat men zich doorgaans van *het nieuwe* vormt. Bekorend voorzeker is de *gratia novitatis*, en het nieuwe heeft ſteeds boven al het overige de menſchen aangetrokken; maar, uitvindingen daargelaten in het mechaniſche en phijſiſche, hebt ge wel opgemerkt, mijn vriend, dat het nageſlacht doorgaans voor harsſenſchimmen gehouden heeft, hetgeen het voorgeſlacht als nieuw, als nooit door een mensch uitgedacht of zelfs vermoed, bewonderd en geprezen had? In de zedelijke en ook in de verſtandelijke wereld is er zoo weinig nieuws, dat tevens waar en goed is. Ons geſlacht is niet van gisteren of eergisteren: het beſtaat ſedert jaarhonderden, jaarduizenden: in al dien tijd heeft 's menſchen geest gewerkt, onophoudelijk gezonnen, nagedacht over menſchelijke zaken en dat op oneindig verſchillende wijzen, onder verſchillende hemelſtreken, in verſchillende leeftijden van ons geſlacht. Wat moet er dus niet wel gevonden, wat moet er ook niet verloren zijn! En wat zullen wij dan van den man denken, die al wat hij zegt of ſchrijft, ons wil doen gelooven gansch nieuw te zijn? Hij heeft te meer het vermoeden tegen zich van indedaad niets goeds of waars te hebben voortgebragt, naar mate men minder van dat alles in de denkbeelden der voorgeſlachten

ten de eerfte beginfelen en zaden vinden kan. Niet op eens en plotfeling ontftaan in de natuur fchitterende verfchijnfelen, of het zijn meteoren, die, pas gezien en bewonderd, op eens verdwijnen: zoo gaat het ook in het rijk van waarheid en deugd. Dit maakt mij omzigtig in het beoordeelen van nieuwe ftelfels, nieuwe ontwerpen, en huiverig vooral om hetgeen mij invalt voor goed en waar te houden, zoo lang ik, als het ware, de kiem er van niet in een gevoelen, gezegde, fpreuk of fpreekwoord van vorigen tijd ontdekt heb. Geloof mij, meer in het toepasfen van het gevondene, dan in het vinden zelf, moet *onze* wijsheid beftaan. — Maar heeft onze leeftijd, vroeg ik hier, en vooral de uwe niet veel nieuws opgeleverd? — Oneindig veel, en waarom niet de onze zoo wel, als die onzer vaderen, als die der Grieken en Romeinen en vroegere volken? die bron blijft altijd vloeijen. Maar het nieuwe, dat de tijden opleveren, is geheel iets anders, dan dat van die wijsgeerige en ftaatkundige luchtverhevelingen. Het komt ongemerkt op, als planten die ontkiemen: volgende leeftijden bemerken dat eerst: en er wordt nog leeftijd op leeftijd vereischt, voor dat men er vruchten van inoogst. Want de natuur, zoo als ik zeg, gaat langzaam voort en brengt alles zeer fpade tot rijpheid en het beste het laatst.

Hij

Hij is de grootſte wijsgeer in mijn oog, die dat het eerst opmerkt, het eerst en meest, het zij door ſchrijven, of ook wel alleen door ſpreken en handelen bevordert. Dat is het goede en ware, dat een Socrates, een Baco en diergelijken aan het licht gebragt hebben, en waarlijk nieuw was en door de nakomelingſchap tot heden toe geprezen en nagevolgd wordt. Zoo is onze Hervorming, een der ſchoonſte verſchijnſelen in de zedelijke wereld, tot ſtand gekomen en blijft die ſtand houden. Het zaad had in den grond gelegen, wie weet hoe lang? Maar Luther en Zwinglius en, vergeet den grooten man niet, onze Erasmus, ver waren deze hunnen tijd vooruit, en zagen wat niemand vermoedde en ſchreven en handelden voor hetgeen goed en regt en waar was, en, ſchoon zij door het monnikendom voor onzinnig gehouden werden en ſtrafſchuldig, wie zal het thans nog ontkennen, dat zij een nieuw tijdperk van hoogere beſchaving voor het menschdom hebben geopend? Dat is nieuw en waar en goed en duurt voort en wordt door eeuw op eeuw gedurig meer bevestigd: maar het nieuwe, dat tijdgenooten aangapen, dat zijn waterbellen, waarmede zich kinderen vermaken en die men aan kinderen moest overlaten.

Een' oud man te hooren ſpreken, vriend: die op-

opgemerkt heeft bij al wat hij beleefde, heeft iets aantrekkelijks voor ons. Het is niet alleen de meerdere kennis van zaken, die ons aan zijn' mond doet hangen, maar zeker vertrouwen komt er bij, dat hij het goede met ons en met anderen voor heeft, gelijk wij dit in onze kindschheid van onze ouders vertrouwden, wanneer wij aan hunne knieën vermaningen ontvingen. Dat was het, geloof ik, vooral, dat mijne aandacht zoo boeide, terwijl hij ſprak. Belangſtelling in alle menſchelijke zaken, zucht om die te bevorderen, goedwilligheid, minzaamheid, welmeenendheid, hartelijkheid en helder verſtand daarbij; dat alles ademde zijne rede. Ik zou hem geloofd hebben, al had ik hem niet begrepen of een ander gevoelen gehad. En dan, hetgeen onzen voorouderen zoo eigen was, bij al die *bonhomie* het *fortiter in re* zoo wel, als het *ſuaviter in modo*, dat deed mij den man niet minder eerbiedigen, dan beminnen. — Ge moet wel een gelukkig mensch zijn, liet ik mij ontvallen, toen ik hem zóó had hooren ſpreken. — Dat ben ik, was zijn antwoord, en dit hebben altijd mijne vrienden van mij gezegd. Maar weet ge mijn geheim daaromtrent? Het is, dat ik menſchen en zaken en al wat om mij heen is van de beste zijde beſchouw. Ik weet niet, dat ik in mijn leven een' vijand gehad heb: ik ten minſte

ſte was het van niemand: want ik ſcheidde altijd van de menſchen hunne gebreken en ondeugden af: deze verfoeide ik en menigmaal vloog ik in toorn en woede op, dat ze mij al het goede zoo gingen bederven; maar de menſchen zelve, hoe meer ik hen leerde kennen, hoe minder ik hen haten kon: want opvoeding, omgang, omſtandigheden, tijden en wat niet al? en gelijk nu het geval is met onze Akademien, bekrompenheid, kortzigtigheid, ſchoon toch met goede bedoelingen, brengen hen tot allerlei verkeerdheden. En juist daarmede, mag ik zeggen, heb ik nut gedaan in mijn leven. Hoedanig ook iemand mogt zijn, zag ik kans, om hem te verbeteren of tot betere inzigten te brengen, ik ging naar hem toe, hoe ook ieder hem ſchuwde of bang voor hem was, en had ik hem onder vier oogen, verwonderlijk, vriend, wat ik niet op hem kon uitwerken. Met weinigen is het mij tot nu toe mislukt. In één woord:

Ik haat de menſchen niet, maar 't kwaad, dat in hen ſchuilt.

en daarvan zoek ik hen te genezen, opdat het goede, dat ook in hen is, aan het werken kome. Dat geheim, zult ge wel zeggen, is weêr een *locus communis*, en dat zal het ook

wel

wel wezen, maar zie nu ook, hoe algemeen men die *loci* in praktijk brengt! Dat hindert mij van de menſchen het meest, dat ze zich zelve ſchijnen ongelukkig te willen maken: want doen ze dat niet, als zij alles en vooral elkander van den zwarten kant beſchouwen? Ware ik voor den kanſel opgeleid geweest, geen preek, of men had van mij gehoord: *bemint God boven al, maar ook uwen naasten als u zelve.* Maar met al die uitſtappen komen wij aan geen einde, vriend. — Wie denkt om tijd, zeide ik hierop, als men u zóó hoort ſpreken? En gij hebt mij zoo ſchoone vooruitzigten voor Vaderland en Akademiën gegeven, dat ik brande van verlangen, om er u nader over te hooren. En nu ſchonk hij weêr in: *op Vaderland dan*, zei hij, *en Akademien*, en bragt mij het glas, en wij dronken op beide.

III.

29 *Maart* 1828.

Maar, vriend, hernam hij, ik heb het u immers gezegd? ik ben geen profeet en mijne wijsheid is die van elk gezond hoofd en hart: wat kunt ge dus van mij verwachten? Ik heb mij ook altijd meer met het verledene en tegenwoordige, dan met het toekomende bezig gehouden, en het meeste met het verledene, om mijn' tijd goed te kennen: de toekomst liet ik den nieuwsgierigen over. — Maar wie denkt, zeide ik, om de toekomst niet? De hoop doet leven, zegt men, en zonder deze mist alle onderzoek alle belangſtelling. — Zoo ge van *hoop* ſpreekt, hervattede hij, ja, die heb ik: en vraagt ge, waar zich die op vestigt? Op niets anders, dan alleen op mijn onderzoek naar den aard mijnes volks en wat wij willen en kunnen doen, zoo wij er maar gelegenheid toe hebben: en dat leide ik af uit hetgeen wij van de vroeg-

ſte

ſte tijden gewild en gedaan hebben tot verbazing van Europa. Van ſtaatkundige grootheid ſpreek ik niet: die hangt van omſtandigheden af; maar ik ſpreek van letterroem, of liever van aanleg en bekwaamheid om weder eens aan Europa een voorbeeld te geven, hoe men kunſten en wetenſchappen tot heil des menschdoms kan beoefenen. Is en blijft die aanleg in een volk, wel nu, dan hangt immers alles van het volk zelf af om op nieuw uitteſchitteren. Ik beken, het is hoop, en hoop kan in rook verdwijnen; maar gelijk ge wel zegt, zonder deze brengt men niets tot ſtand, en daarvan houde ik mij verzekerd, zoo die thans weder al onze geleerden even zoo bezielde, als voor twee, drie eeuwen, ge zoudt binnen kort weder, Europa door, van het Bataafsch Athenen hooren gewagen! — Ge verrukt mij, maar ga voort: ge kunt mij daarvan niet te veel zeggen. — Wat zal ik er verder van zeggen, mijn vriend, of ge weet het? Gij kent even goed, als ik, den aard en aanleg onzer natie: die onvergelijkelijke *leergierigheid* in alle ſtanden van menſchen met zoo regt goeden inborst. Ge zijt immers lid onzer maatſchappij *Tot nut van 't algemeen?* ge weet wat Geert Groete in de veertiende eeuw reeds aanving: gij hebt even als ik, te Leijden geſtudeerd en weet dus de geſchiedenis van de Leijd-

ſche

ſche Akademie? — Dat meende ik alles te kennen en te weten, maar als ik er u zóó over hoor, begin ik er aan te twijfelen. Wat heeft het Nut b. v. met onze hoop voor de toekomst te maken? — Veel, zeer veel, zoo als het mij ten minſte voorkomt. Het nageſlacht, zeiden wij zoo even, is alleen in ſtaat om het goede, dat de tijd voortbrengt, regt te beoordeelen, en zoo zal de nakomeling eenmaal, indien ik mij niet bedrieg, zoo dikwijls hij aan den aard en aanleg onzer natie denkt, op die maatſchappij het oog vestigen. Maar wat ſpreek ik van nakomelingen? Kunnen *wij* het niet reeds eenigermate doorzien? Als een ſpruit, een bloem uit den grond, zoo is deze maatſchappij van zelve, op en door zich zelve, in Nederland opgekomen. Uit de geringſte, uit toevallige beginſelen, zoo het ſchijnen moet, voortgeſproten, heeft dezelve zich langzamerhand over het geheele land uitgebreid. En wat was het doel van dezelve? Tegenwoordig verhandelt men in de meeste departementen, en alle ſoorten van menſchen, ook van de minstgeoefende, hooren dat aan. Maar dit was het oorſpronkelijke doel niet, ſchoon dit uitwerkſel al een goed teeken van den aanleg der natie is: waar elders toch behoort dit onder de volksvermaken? Men zocht, dit was het doel, gelijk de naam het aanduidt, *het nut van 't algemeen*

meen te bevorderen, en dat wel door het verſpreiden van ſchriften, die daartoe dienſtig konden zijn, hetgeen men reeds bij andere maatſchappijen begonnen had; maar vooral, door het geheele lager ſchoolwezen in den grond te verbeteren, op onderwijs en onderwijzers te werken, deze te vormen van de jeugd af aan, en zoo in beoefening te brengen wat nog grootendeels bij beſchouwing gebleven was. „Eene heerlijke inſtelling! zal een uitlander zeggen: dat moest ons Beſtuur ook ingevoerd hebben óf nog invoeren!" „Neen, zeggen wij, gij bedriegt u: het is er zóó ver af, dat wij het aan ons toenmalig Beſtuur zouden te danken hebben, dat er in hetzelve velen zaten, die ons eer tegenwerkten, dan behulpzaam waren. Leer toch onze natie regt kennen! aan zich zelve heeft zij hare ſtaatkundige zelfſtandigheid te danken gehad, toen zij onder vreemde heerſchappij ſtond: aan zich zelve is zij even eens hare volksbeſchaving verſchuldigd." Want, vriend, is het niet waar? uit diezelfde maatſchappij zijn onze departementaalſcholen, is ons geheel lager onderwijs voortgekomen, en hoe voortreffelijk is dat niet! Nooit zullen mij de woorden van Cuvier uit het geheugen gaan, waarvan hij zich bediende, toen hij er rapport van deed. *Nous aurions peine à rendre l'effet, qu'a produit ſur nous la premiè-*

 re

re école primaire, où nous ſommes entrés en Hollande. Het was eene armenſchool: hij beſchrijft die zoo, dat men zich geroerd voelt bij het lezen: nergens had hij iets diergelijks gezien, nooit iets diergelijks vermoed.... maar ik wil u het ſlot voorlezen: ik heb het ſtuk hier juist bij de hand. — *La première vue de cette école nous avait cauſé une ſurpriſe agréable; lorsque nous fûmes entrés dans tous ces détails, nous ne pûmes nous défendre d'une veritable émotion, en ſongeant à ce que ces enfans, abandonnés à eux-mêmes, ſeraient devenus, et à ce qu'ils étaient; mais, nous diſions-nous, c'est peut-être ici un exemple unique, le produit des efforts d'une* v i l l e r i c h e, *ou du zèle* d e q u e l q u e s c i t o y e n s *d'une généroſité extraordinaire. On nous prévint qu'a meſure que nous parcourrions le pays, nous reviendrions de cette erreur; et en effet nous avons trouvé partout les écoles primaires ſur le même pied, ſi l'on excepte celles où de trop vieux maîtres n'ont pu encore ſe dégager de leurs anciennes routines. Ce n'est pas même dans* l e s v i l l e s *qu'elles ſont les meilleures; et jusque ſur les frontières du pays de Groningue et à pluſieurs lieues de la grande route, nous avons trouvé, dans les villages, des écoles primaires auſſi nombreuſes et encore mieux compoſées et mieux tenues que celles des plus grandes villes, parce que dans*

les

les villes les enfans des riches sont instruits chez eux, tandis que dans les villages ils vont à l'école comme les autres; mais partout nous avons observé la même gaieté, la même décence, la même propreté dans les élèves et dans les maîtres; partout la même instruction. En nu eindelijk, dat ik u dit nog leze: *ce qu'il y a de plus remarquable, c'est que l'on est parvenu à ces grands résultats en peu d'années par des moyens simples, sans contrainte, sans exiger des maîtres aucun sacrifice, sans les lier autrement que par leurs obligations naturelles de citoyens et de fonctionnaires publics.* Ik vraag het op nieuw: wanneer zoodanig iets *van zelfs* bij eene natie opkomt, en zich bij alle tegenwerking staande houdt, bewijst dat niet voor eenen voortreffelijken aanleg? — Gewis: maar Geert Groete, van wien gij spreekt? ik gis wat ge bedoelt, maar zie het nog niet door. — Het was een diergelijk verschijnsel, maar vier eeuwen vroeger, en in gansch andere omstandigheden, toen nog alle beschaving en hier en in het naburig Duitschland monniken beschaving was, en het ergste monniken gepeupel, de bedelmonniken op ruwe en bijgeloovige menschen den meesten en schadelijksten invloed hadden: toen reeds openbaarde zich de aanleg onzer natie. Het was in de Nederlanden, in Overijssel bijzonder, dat het licht

van kennis en wetenfchap in den nacht van onkunde voor het eerst ontftoken werd. Duitfchers zelfs, die de zaak grondig onderzocht hebben, bekennen het gaarne: en bedrieg ik mij niet, zoo werd door dat ijveren van Groete en de voortplanting zijner fchool, zoo wel in Duitschland, als hier, alles voorbereid, om, toen Luther verfcheen, de hervorming, reeds te voren elders vergeefs ondernomen, volkomen te doen gelukken. — Dit vat ik nog niet, zeide ik, hem in de rede vallende. — Niets toch duidelijker, ging hij voort: Revius zegt met zoo vele woorden: de plaats weet ik van buiten: *hinc (Daventriâ) primo ad proximas regiones, Hollandiae dico, Geldriae, Brabantiae, mox ad remotiores, Flandriae videlicet, Friſiae, Westphaliae, Saxoniae, inſtitutum nostri Gerardi emanavit.* Wat had Luther, wat Erasmus kunnen doen, zoo Saxen en de Nederlanden te hunnen tijde even zoo dom en ruw waren geweest, als vóór Geert Groete? Ze hadden mogen fpreken en fchrijven, wat zij konden, even min zou de hervorming ontftaan zijn, als ten tijde van Huss en Wiclef, die het in Bohemen en Engeland vergeefs gepoogd hadden. Maar volksbefchaving, die den grond moet voorbereiden voor hoogere befchaving, deze was door die menigvuldige inftituten tot in Saxen toe voortgeplant, en zoo bleef het preken van Luther niet

niet vruchteloos. Men ſpreekt van eene zeer uitvoerige verandeling, die hier over bij een onzer genootſchappen is ingekomen: ik verlang die te lezen: want geene ſtof is mij belangrijker. Het is niet alleen, dat ons land in die tijden reeds uitſtekende mannen opgeleverd heeft, als een' Thomas a Kempis, wiens boek *de imitatione Christi* op heel de Christen-wereld bijna, in de vijftiende en volgende eeuwen, zoo heilzaam gewerkt heeft: ook deze was, zoo wel als Agricola, Erasmus en anderen, een kweekeling dier ſcholen geweest; maar dit is mij zoo belangrijk, dat men hierin ontdekt, hoe in de veertiende eeuw reeds onze natie zocht te doen en deed, het geen zij door ons Nut in de achttiende, op gansch andere wijze, maar in denzelfden geest en met hetzelfde doel gedaan heeft. En is dezelfde aanleg voor het bevorderen van kennis en het beoefenen van wetenſchappen gedurende eeuwen zoo gebleven, vriend! mogen wij dan niet vermoeden, dat die nog dezelfde is, en wij ook voor de toekomst veel, zeer veel daarvan te hopen en te wachten hebben?

Ik bekende hem, dit alles nooit zoo opgemerkt te hebben. Ge zijt ook nog zoo oud niet, zeide hij daarop, als ik. Op zeven, acht en twintig jaren of hoe vele telt gij? merkt men nog zoo veel niet op, als op negen en zestig. Op dien leeftijd wist ik vrij wat meer, dan tegenwoor-

woordig; maar naderhand ben ik aan het opmerken gekomen, en het is als of ik in *veelweten* ben achteruitgegaan, naar mate ik in *welweten*, in kennis en doorzigt van zaken, gevorderd ben. Te voren was het *multa legere* geweest, nu werd het *multum legere:* getuige mijne Bibliotheek. Drie kamers, zoo groot als deze, waren vol boeken: nu, ziet ge, ſtaan hier ſlechts weinige kasten: al het overige is thans in handen van mijne kinderen en kleinkinderen. Het is even zoo met mijn hoofd gegaan: te voren moest daar alles in, goed en kwaad, belangrijk en onbelangrijk, nuttig voor het leven en volſtrekt onbruikbaar: al dat overtollige is er van jaar tot jaar langzamerhand uitgeraakt, en het is niet noemenswaard, dat er in overgebleven is: maar hoe gering het moge ſchijnen, in waarheid is het ὀλιγόν τε φιλόν τε: geen ſchatten verkoos ik er voor: want het doet mij zien, hoe weinig ik wist van al hetgene ik gemeend had te weten: het doet mij dat alles zoo eenvoudig voorkomen, als het mij te voren veelvuldig, verward, onverklaarbaar had toegeſchenen: in één woord, mijn geest is aan het *opmerken* gegaan, en opmerken is gepaard met ziften en ſcheiden, en dit is niets anders, dan *oordeelen:* en zoo begin ik wat orde in dien chaos te brengen. Vooral hebben mij daar toe Xenophon's *Memorabilia* geholpen: daar ſtaan ze, ge-

lijk

lijk ge ziet, — dáár, onder mijne klasſiken — — vooraan.

Hier volgde eene lange uitweiding over velerlei onderwerpen, waartoe het beſchouwen dier boeken aanleiding gaf: het eene kwam na het andere uit de kast: ge weet, hoe dat gaat. Ook trok Huig de Groot mijne aandacht, wiens beeldtenis daar hing, en wien wij met eerbied ſtonden te aanſchouwen: en zoo kwamen wij eindelijk, onder het nuttigen van een en ander, dat ons voorgezet was, ik weet het niet hoe? op de Leijdſche Akademie en het ſtichten van dezelve. Wij ſpraken daar, zeide hij, van den wetenſchappelijken aanleg onzer natie, gelijk die in de veertiende eeuw bleek; maar zie eens, hoe zich die in de zestiende en zeventiende, op *die* akademie vooral en bij gelegenheid van dezelve ontwikkelde en voor den dag kwam. Was er één vak van kunst of wetenſchap, of ons vaderland bragt er de eerſte mannen in voort, die nog heden, bij zoo groote vorderingen, die men ſedert gemaakt heeft, algemeen in Europa geëerbiedigd worden? Reist men door onze ſtreken, geen plek bijna of men herinnert zich een' groot man, die daar geboren of opgekweekt is: en Leijden! nooit trede ik die muren binnen, of ik denk met bewondering en innerlijke zelfsvoldoening aan de daden onzer voorouderen, aan hunnen moed en

va-

vaderlandsliefde: ik zie hen, dunkt mij, daar nog tegen de Spanjaarden en ſtad en vaderland en godsdienst en vrijheid manmoedig verdedigen: en geene ſtraat ga ik door, of ik meen nog de voetſtappen te betreden van den eenen of anderen dier beroemde mannen, die uit alle oorden van ons vaderland, uit de zuidelijke zoo wel, als uit de noordelijke, en uit gene vooral in het begin, ja uit Italie en Frankrijk, en van waar niet? herwaarts toeſtroomden, om wetenſchappen te bevorderen of er onderwijs in te ontvangen. Want uit welk land iemand komen mogt, welkom was hij, zoo hij maar akademie en va- land tot nut en luister kon verſtrekken. Dat was praktiſche liberaliteit in die dagen en zucht voor kennis en wetenſchap, die alles overtrof, gelijk uit de ſtichting zelve der akademie bleek. Ter belooning van moed en dapperheid in het verdedigen der ſtad getoond, liet immers 's lands regering aan Leijden de keus, om, of vrijdom van belastingen, of eene akademie te erlangen: en men aarzelde niet, maar verkoos eene akademie. Zoo uitteſchitteren, liet hij hierop volgen, valt ons niet ligt ten tweedemaal te beurt: want toen was het nog ſchemering overal, en ſedert is voor alle beſchaafde natiën het licht van kennis en wetenſchap opgekomen. Maar waartoe dit ook? Mogen wij niet tevreden zijn, zoo wij maar

niet

niet achterblijven, en het onze gelijkelijk met anderen tot bevordering van het goede bijdragen? En dat wij dit kunnen en meer welligt dan sommige anderen, dat bewijst ons de aanleg onzer natie, die gewis nog dezelfde is, als in de tijden der Groete's en der Dousa's, gelijk ons uit het oprigten van ons Nut nog onlangs, en uit de Boerhavens en Hemsterhuisen der voorgaande eeuw gebleken is. Ik houde niet van zwetsen op land en voorouders, gelijk velen doen: want vooreerst, het is kinderachtig: het strijdt ook met waarheidsliefde, die ons heilig zijn moet, en dan wekt het anderen op, die ons voorgeslacht, onze groote mannen lasteren, dat heiligschennis is. Maar hoe ouder ik geworden ben, ter goeder trouw, Vriend, des te meer heb ik mijne natie beginnen te waarderen, en dit wel vooral in dezelve, dat hare voortreffelijkheid niet zoo terstond in het oog valt, maar na diep onderzoek eerst gekend wordt: even als men een' waarlijk groot man des te meer bewondert, hoe langduriger en inniger men met hem omgegaan heeft. Ons land en volk *is* meer, dat het *schijnt*, en ik mag er bijvoegen, wij *willen* meer zijn, dan schijnen: dit is een karaktertrek onzer natie en blijkbaar in de oorspronkelijke eenvoudigheid onzer zeden, in de levenswijze, gezegden, daden onzer beroemde mannen, in onzen afkeer van opgeblazenheid en

win-

winderigheid, waarin wij zelfs te ver gaan bij het beoordeelen van andere volken. En dat wij meer gedaan hebben, dan wij fchenen te doen en heden nog fchijnen gedaan te hebben, daarvan levert ons geheele vaderland en bijzonder Amfterdam het bewijs op. Het verwonderlijkfte valt bij ons het minst in het oog: dit toch, meen ik, is wel het verwonderlijkfte, land te fcheppen, waar niet dan water en moeras was, en fteden te bouwen, waar het aan grond ontbrak. Dit bemerkt men niet meer met de oogen, na dat alles voltooid is: alleen de kenner merkt het op, en deze alleen is in ftaat, om dat reuzenwerk, zoo het fchijnt, uit onze geaardheid en aanleg te verklaren. Het is al zeer zonderling, zoo als men de menfchen gewoonlijk over onze *nijverheid en zindelijkheid*, twee onzer bijzondere hoedanigheden, hoort fpreken. Men fchrijft die veelal toe aan de bijzondere gelegenheid en gefteldheid onzer landen. Wij moesten wel vlijtig en werkzaam zijn, zouden wij het land boven water houden. Ook, voegt men er bij, zonder zindelijkheid was in zulk een klimaat niet te leven. Maar vooreerst, was er zoo groot gevaar van te verdrinken, waarom dan hier gekomen? Of was men, ik weet niet hoe, eenmaal hier aangeland, waarom hier gebleven? En wat die reinheid en zindelijkheid betreft, men moet al weinig gereisd of weinig

nig van menfchen en landen te weten zijn gekomen, zoo men ter goeder trouw meent, dat dáár de meeste reinheid gevonden wordt, waar grond en lucht die het meest vereifchen. Vreemden hoort men doorgaans zoo over ons land en volk fpreken, die het in aller ijl hebben doorgereisd, of ook wel dezulken onzer landgenooten, die, of menschkunde misfen, of niet verder in hun leven gekomen zijn, dan de grenzen van hun land of ook wel de muren van hunne geboorteftad. Hoe kunnen die beide over ons oordeelen? De eerften loopen Amfterdam door, en zien gebouwen, kabinetten, merkwaardigheden, die een loonbediende hun aanwijst, en vinden dat zeer fraai en voortreffelijk, hoewel ook elders zoo te vinden, en klagen voorts over water en lucht. Is er oppervlakkiger wijze van iets te befchouwen, dan deze? En bij Amfterdam komt het vooral niet te pas, oppervlakkig, ja, in den eigenlijken zin des woords, *oppervlakkig* te oordeelen: want het belangrijkfte van alles zit onder den grond: *de bodem zelf, waar de wereldftad op rust, is het werk van menfchenhanden.* — Ik hoor dit hem nog zeggen. — Weinige vreemdelingen beoordeelen ons met kennis van zaken, gelijk een Cartefius, een Guicciardini, een Voltaire en diergelijken dit deden. En wat zeiden deze? Hoor maar eens Voltaire in zijn

fiè-

siècle de Louis XIV, wanneer hij den inval der Franschen in 1672 beschrijft. „ Men had liever de dijken doorgestoken, en naar het nieuwe vaderland in de Oost-Indien heen gevlugt, dan zich aan den overheerscher overtegeven: en zoo ware het land onder de golven bedolven geworden, *ne laissant à Louis XIV, que la gloire déplorable d'avoir détruit le plus singulier et le plus beau monument de l'industrie humaine.* Goed uitgedrukt en waar: niet overdreven als dat van Pitcairn:

At Belgis maria et coelum, naturaque rerum
Obstitit: obstantes hi domuere Deos;

maar eenvoudige waarheid. Het is zoo: elders heeft de mensch gelegenheden van land en water waargenomen, om huizen te bouwen en steden te stichten, en men bewondert daar de natuur zoo wel, als vlijt en kunstzin; maar hier valt alleen het laatste te bewonderen. Wat de mensch vermag, ook zonder door de natuur geholpen te worden, ja, ook niettegenstaande hij onophoudelijk met de natuur te kampen heeft, dit heeft Holland den wijsgeerigen beschouwer der menschelijke vermogens geleerd, en deze zocht vergeefs eene weêrga daarvan, een diergelijk gedenkstuk van menschelijke nijverheid, of het mogt welligt Venetie zijn. Wijsgeeren alleen kunnen ons land en volk beoordeelen, die komen waarnemen en alles on-

onderzoeken en uitvorſchen; die ſpreken niet van grond en klimaat, wanneer zij onze nijverheid en zindelijkheid bewonderen, maar van de natuur en den aard der natie, die nog in alles doorſtraalt, van onze *zelfwerkzaamheid*, die zich niet met het gemakkelijke en gewone vergenoegde, maar het onmogelijke, zoo het ſcheen, tot ſtand bragt. Dit is de oplosſing, zeggen zij, van het groote probleem, en uit hetgeen die verwonderlijke zelfwerkzaamheid heeft daargeſteld, uit de ſoliditeit der gewrochten, kan men den aard en de *ſoliditeit* der natie beoordeelen. Is er ook eenig volk, voegen zij er bij, dat alles zoo, tot in de kleinſte bijzonderheden toe, zocht te volmaken: en waaraan dit anders, dan aan den zin voor orde, netheid, volkomenheid, aan de zucht tot volmaking toeteſchrijven, het volk van nature eigen? En toeven ze wat langer bij ons, hebben ze gelegenheid om ons ook van de zedelijke zijde wat nader en dieper te leeren kennen, dan bevalt het hun hier bij uitnemendheid, en nergens zijn ze liever, zelfs niet in hun vaderland. Carteſius getuigde dit in zijnen brief aan Balzac, dien hij herwaarts zocht te lokken. *Y a-t-il un pays dans le monde*, ſchrijft hij, *où l'on ſoit plus libre, où le ſommeil ſoit plus tranquille, où il y ait moins de dangers à craindre, où les loix veillent mieux ſur le crime, où les empoiſonnements, les trahiſons,*

sons, les calomnies soient moins connuës, où il reste enfin plus de traces de l'heureuse et tranquille innocence de nos pères? En dan zijne beschrijving van Amsterdam, en hoe hij daar leefde: den geheelen brief plagt ik van buiten te weten. Maar is het niet een vermaak, vriend, vooral in den tegenwoordigen tijd, op deze wijze een' vreemdeling over ons land en volk te hooren spreken, en dat een' wijsgeer, en dat een' Cartesius, die daarenboven zoo lang hier geleefd en opgemerkt heeft, als had hij hier zijn tweede vaderland gevonden? . . Onder dat spreken zocht hij Thomas *éloge de Descartes*, en las met mij dien brief geheel door, en nu weêr bragt ons het eene op het andere: ook Guicciardini *di paësi bassi* werd uit de kast gehaald, en Villani en andere Italianen uit Muratori's verzameling: ook Temple, Schiller en zoo vele anderen, en eindelijk onze Simon Stijl, met wien hij bij uitstek veel opheeft: de geheele bibliotheek ging ik ongevoelig met hem door: uitgelézen is die vooral voor de klassiken!

Ik weet niet, dat ik mij ooit zoo verlustigd, ooit zoo regt tevreden gevoeld heb van Nederlander te wezen, als dien avond. Want die overdreven loffpraken, die gewoonlijk met versmading van andere volken, waaruit ze kracht moeten ontleenen, gepaard gaan, ik kan niet zeggen, hoe

hoe ik mij ſchaam, zoo dikwijls ik ze moet aanhooren. *De rede toch der waarheid is eenvoudig.* Zoekt men uit dit bijgebragte, en bijzonder uit eigen beſef, uit innerlijke zelfbewustheid de natuur en geheele geaardheid onzer natie optemerken, dan eerst wordt het mogelijk om met goede hoop, met de beste vooruitzigten de toekomst intetreden. Die redenaars werken op mijne verbeelding, maar laten mijn hart koud blijven: want mijn verſtand wil het toch ook wel goedkeuren, en dat kan het niet: ook verontwaardig ik mij, wanneer ik anderen hoor lasteren. En het ergſte van alles, men ontmoedigt ons: want het is als of men het er op toegelegd heeft om ons onze tegenwoordige nietigheid onder het oog te brengen. Niet zoo onze diepdenkende grijsaard. In zijne geheele rede heerschte echt wijsgeerig onderzoek naar hetgeen wij in waarheid geweest zijn, inderdaad uitgevoerd hebben, en dit droeg hij mij zoo eenvoudig, zoo in den toon der waarheid voor, dat mijn verſtand het moest billijken zoo wel, als het mijn hart verwarmde. Nog meer, en dat vooral, zóó ver was het er van af, dat hij mij vernederde en moedeloos maakte, dat ik als *Nederlander* mij toeſcheen vrij wat te wezen, en nog met mijne naburen een' wedſtrijd te kunnen ondernemen. Ik wenschte wel, zeide ik onder het doorloopen

zij-

zijner boeken van kast tot kast, ik wenschte wel, dat alle welgezinden in ons vaderland u zoo hoorden spreken: door zoo gansch onpartijdig en wijsgeerig onderzoek zoudt gij bij velen den moed doen herleven. — Wel nu, mijn lieve vriend, was zijn antwoord, doe gij dit dan maar, als het u zoo wenschelijk voorkomt. Ik ben afgeleefd, en gij nog in den vollen bloei en kracht van uw leven. En zeker, onze natie heeft op dit oogenblik eene toespraak noodig. Na al die omwentelingen, na al dat ijdel hopen en verwachten, na al dat vergeefs streven en werken om het volmaakte te bereiken, na al die overspanning, en het gevolg van dezelve, de vreemde overheersching, is men ontmoedigd geworden: en hoezeer het herstel onzer vrijheid ons heeft doen herleven, zoodat alles naar tijdsgelegenheden weêr tiert en bloeit, is en blijft men toch huiverig om veel van de toekomst te verwachten en er veel voor te doen. Ook gaat het, gelijk het altijd plagt te gaan, het verledene roemt men, het tegenwoordige telt men niet, en het gebrekkige houdt zóó zeer de aandacht bezig, dat men om het goede niet denkt. Zoo is het gesteld met de ouderen van jaren: en wat de jongeren betreft, deze denken en handelen alweêr, als de ouderen in hunne jeugd en kracht, ten tijde der omwentelingen, gedacht en gehandeld hadden:

den:

den: zij overdrijven alles. Wel nu, vriend, fpreek dan allen eens toe en geef wat uit. Waarom niet? Er wordt zoo veel vergeefs gefproken en gefchreven: beproef of het altijd zoo plaats heeft; maar verwonder u zoo niet: ik meen het. — Zoo fprak hij, en meende het ter goeder trouw: en ziedaar, vriend, de reden, dat ik u zoo naauwkeurig ons geheele gefprek mededeel, en meer en meer mij bij het fchrijven op naauwkeurige ontvouwing zijner geheele rede ben beginnen toeteleggen. Want onder het voortfchrijven heeft dat zeggen van hem invloed op mij gekregen, zoodat ik bij mij zelven dacht: mijn vriend, daar te Utrecht, kan er in zijne betrekkingen nut mede doen, en welligt brengt het hem aan het fchrijven, hoe ongaarne hij ook daartoe komt. Want ik voor mij, brieven kan ik fchrijven, zoo veel men wil, maar boeken uittegeven, als auteur optetreden, dat is mijne zaak niet. — Maar genoeg alweêr voor heden: morgen nader.

IV.

30 *Maart* 1828.

Wij kwamen dan eindelijk aan onze gymnafien en univerfiteiten. — Maar vooraf wil ik u nog doen opmerken, hoe hij, met veelvuldige uitweidingen, toch altijd ons gefprek doelmatig had voortgezet, en mij meer en meer op het regte ftandpunt geplaatst had, om de groote, de hoogstbelangrijke zaak in derzelver ganfchen omvang en uit het ware oogpunt te befchouwen. Daartoe had alles gediend, wat hij van liberaliteit, van den geest onzer tijden, zoo ten goede als ten kwade, en eindelijk, het gegewigtigfte, van onze natuurlijke hoedanigheden en inborst, gezegd had. Van dit alles fprak niemand, toen wij hier over dat zelfde onderwerp met *** en ††† zaten te praten: als ware het onverfchillig, in welke tijden en voor welke natie men hooger onderwijs zoekt interigten: en hoe kan men toch, men moge fpreken waarover men wil, tot doorzigt en beoordeeling van zaken

ko-

komen, zonder genoegzame voorbereiding? Maar nu ook had hij mij zóó voor ons onderwerp *en* voorbereid *en* met hart en ziel, gelijk men zegt, ingenomen, dat ik mij in ſtaat meende te gevoelen, om van onze akademiën te maken, wat men maar wilde. Is zoodanig onze regering tegenwoordig, zeide ik, en zoodanig de aanleg, de wetenſchappelijke aanleg onzes volks; wat kan er dan niet wêer op nieuw van onze akademien worden! — Geene idealen, vriend, was het antwoord terſtond. Want de werkelijke wereld, gelijk wij gezien hebben, blijft altijd beneden het ideaal. — Maar toch, hervattede ik, wij kunnen ſtreven naar het ideaal: ook dit hebben wij gezien: en wat kan er dan met zulk een' aanleg, niet alleen van onze akademiën, maar ook van ons onderwijs in het geheel, van onze ſcholen- en gymnaſien en ware volksverlichting worden! — Minder dan gij u verbeeldt, mijn vriend: ten minſte, zoo gij u vorderingen voorſtelt, die met de tegenwoordige niet te vergelijken zijn. Wij zijn welligt veel verder gevorderd, dan velen denken: ongemerkt gaat dat voort. Laat ons beginnen met nategaan, wat de tijd, wat de echt liberale geest onzes beſtuurs, wat zoo vele uitſtekende mannen, die, ſedert onze herleving tot nu toe, de zaken van het openbaar onderwijs beheerden, uitgerigt hebben: maar ook, wat reeds vroeger in en na de tijden der

omwentelingen door anderen is voorbereid: deze zie men vooral niet voorbij. Ik bedoel de pogingen dier echte philanthropen, die, voor dat de maatſchappij tot Nut van 't algemeen opkwam, iets diergelijks reeds beoogden, en, nadat die tot ſtand was gekomen, dezelve door geſchriften, maar vooral door daden, door het oprigten en beſturen van ſcholen krachtdadig bevorderden. Veler namen zijn bijkans vergeten; want zij werkten meestal in ſtilte, ongemerkt, eigen lof aan bevordering van waar nut achterſtellende. Maar ook beroemde mannen zijn hier te noemen, wier namen onſterfelijk zullen zijn, die thans op onze univerſiteiten en in andere hoogere betrekkingen uitblinken. Die allen waren het, welke den grond legden van hetgeen wij thans zien plaats hebben in ons lager onderwijs, en dat Cuvier en Noël bij hunne intrede in het land, in 1811, van verwondering opgetogen hield. En zie, hoe dit is voortgezet na den val van Napoleon, die dat alles tot den grond ſcheen te zullen verwoesten! Is het thans bij ons niet een der gewigtigſte punten van ſtaatkunde, het onderwijs te bevorderen, ja maar ook in *dien* geest, in *die* ſtrekking te bevorderen en te handhaven, als het toen had plaats gegrepen? Maakt het niet een der belangrijkſte voorſchriften der Beſtuurders onzer provincien uit, dat zij op het onderwijs een wa-

kend

kend oog houden? Ziet men niet allerwege, dat onzen Koning niets meer ter harte gaat, dan dat Hij een goed nageflacht onder zijne regering zich vormen doe, waarover zijne opvolgers mogen regeren? Wat kan Hij hun ook beter nalaten? Want daarom juist is dat lagere ouderwijs zoo belangrijk, omdat het daarvan afhangt, wat onze natie over dertig, veertig jaren wezen zal? Veel kunnen daaraan toebrengen de gymnafien, veel ook de akademien; maar kort en goed; zoo op de kinderfchool de gronden niet gelegd zijn van grondig onderwijs, en, hetgeen nog meer zegt, van zedelijkheid, vergeefs zullen al onze pogingen zijn om een *goed* nageflacht te doen rijpen: en dit is toch wel, geloof ik, het allervoornaamfte! Veel nieuws is er elders en ook in ons land federt eenige jaren opgekomen, Pestalozzi's leerwijze b. v. de Lancasterfcholen, om van andere min gelukkige inrigtingen niet te gewagen. Men neemt daar proeven van; waarom niet? dat behoort tot ware onbekrompenheid, vooral wanneer men er het goede van behoudt. Maar heeft men niet reeds door vergelijking bevonden, dat het eigenaardige van *onze* fcholen dit is, dat *opvoeding* en *onderwijs* gepaard gaan, en beide bijzonder een godsdienftig en zedelijk doel hebben? Dat dit toch onveranderlijk in ons Nederland behouden blijve.

Dit alles ftemde ik hem met mijn ganfche hart

toe.

toe. Maar onze Gijmnaſien, ving ik hier aan, of zoogenaamde Latijnſche ſcholen: die zullen wij toch niet roemen? — Ik zeker niet, zeide hij, ten minſte zoo als die in mijne jeugd waren: en wat hangt daarvan niet voor het Akademiſche onderwijs af? Ik ſchrijve het daaraan alleen toe, dat ik eerst regt heb beginnen te ſtuderen, nadat ik de akademie verlaten had. Ik vond daar uitſtekende mannen, een' Pestel, een' Valckenaer, een' Ruhnkenius, lichten der akademie en der geheele geleerde wereld. Maar vraagt ge, wat ik aan hunne lesſen verſchuldigd ben? Bijna niets: ik beken het. Ik herinnere mij de *asſemblées* bij Pestel, waarop ik van tijd tot tijd verſcheen en mijn partij maakte, en menigen avond aan het huis van Ruhnkenius, waar wij muſiceerden, en ik eerſte *artistes* van Europa heb leeren kennen: dat herinner ik mij nog alles levendig en plagt daarvan nog dikwijls met mijne vrienden en tijdgenooten te ſpreken: maar wat hunne collegien betreft, daarvan wisten wij ons naauwelijks iets te binnen te brengen, behalve alleen, dat wij ons bij Pestel op het *jus naturae* bij uitſtek amuſeerden. Waar lag dat aan? Aan onze Profesſoren? Ik heb nog hunne dictaten: en grondig is dat alles, ik verzeker het u, en voor dien tijd doelmatig. Aan ons? ja, welligt voor een groot gedeelte, ſchoon

ſchoon ik toch leerlust genoeg had: ik zat altijd te lezen tot diep in den nacht, maar in allerlei boeken, uit nieuwsgierigheid, zonder doel of orde, in reizen, geſchiedenisſen, romans, vooral in Voltaire en de Franſche en Engelſche philoſophen van dien tijd, van welke ik juist niet het beste onthield. Neen, aan de gymnaſien lag het voornamelijk, waar wij onzen tijd, den kostelijkſten tijd van ons geheele leven nutteloos, om niet iets anders te zeggen, doorgebragt hadden. Wat was er van ſtudenten te wachten, die vijf, zes jaren in akelige kloostergebouwen gebeuzeld hadden, woorden hadden geleerd en regels, en verzen hadden gemaakt in eene taal, waarin wij noch lezen noch ſchrijven, ik laat ſtaan, denken konden: en dat onder het opzigt van eenen ſlaperigen leermeester, die nu en dan door ons rumoer ontwaakt, in ijver ontſtak en lings en regts ſtraf uitoefende en den onſchuldigen, zoo als het gaat, het hardst kastijdde. Wat was er van zulke knapen te wachten, nadat zij eenmaal uit die ſpelonken op de akademien gekomen, hier als in vrijer lucht begonnen te ademen? Wat anders, dan losbandigheid, zedeloosheid, ten minſte brooddronkenheid? En had men t'huis eene goede opvoeding en op een Fransch kostſchool lust tot onderzoek gekregen: indien dat alles op het gymnaſium niet verloren was geraakt, wat

toch

toch kon men al anders op de akademie doen, dan zich kappen en kleden, muficeren, in Voltaire lezen? De taal zelve, waarin de lesfen gegeven werden, verftond men nog bijna niet. — Maar dat men dit zoo liet, als het was? vroeg ik hier: Cuvier liet er zich nog zoo kort geleden, even ongunftig over uit, en in mijn' tijd was het nog zeer gebrekkig, fchoon met uitzonderingen, waarvan *ik* kan getuigen. — *Audesfous de toute critique*, ging hij voort, vond Cuvier onze Latijnfche fcholen, even als hij ons lager onderwijs boven allen lof verheven vond: *En pasfant des écoles primaires aux écoles Latines*, fchrijft hij in hetzelfde rapport: *nous entrons, pour ainsi dire, dans un autre monde: nous remontons à un autre siècle. Nos auditeurs ne peuvent pas être plus surpris, que nous ne l'avons été de cette étrange disparate.* En *uitzonderingen*, ja, ook in mijn' tijd waren er die, welke men aan bekwame Rectoren te danken had, die men hier en daar vond: maar toen vooral *rari quippe boni;* fchoon die goede dan ook bij uitftek goed waren. En aan die *bij uitftek goede* Rectoren en Conrectoren is het wel meestendeels toetefchrijven, dat er door fommigen nog zoo goed geftudeerd werd. Zóó ver intusfchen was het er van af, dan men handen aan het werk zou flaan, om het kwaad te verbeteren, dat

ve-

welen zich met die kindergrappen en die verwaande praeceptoren verlustigden, en eens daarvan begonnen, aan geen einde konden komen. De oratie van Ruhnkenius, ge kent die? *de doctore umbratico*, was in mijne kindschheid gehouden en scheen geschikt, om den menschen en vooral de regeringen de oogen te openen; maar ik weet nog zeer wel, en wie heeft het niet opgemerkt? dat beeld van den *paedagogus* met den scepter in de hand, zoo meesterlijk geschilderd, heeft, mijn geheele leven door, meer gelach, dan verontwaardiging verwekt. Zoo ging het op onze gymnasien, vriend, en zoo weinig bekreunde men er zich aan: en ik zeg nog eens, was het niet onvergeeflijk, daar dit op onze akademien, op onze geheele maatschappij, op ons bestuur zelf zoo heilloozen, zoo verderfelijken invloed moest hebben? Dat is veranderd in weinige jaren! — Vindt ge? vroeg ik hierop verwonderd: het gaat toch wel langzaam voort en hoevele gymnasien nog aan die spelonken gelijk, ook in voorname steden! — Zoo vele niet, was zijn antwoord, als gij wel denkt, en meer en meer worden *die* nu uitzonderingen, omgekeerd van hetgene in mijn' tijd plaats had: en sommige zijn voortreffelijk; ook dit weet ik bij ondervinding. Want van alle betrekkingen ontslagen, houde ik mij bijzonder met het onderwijs mijner kleinkinderen bezig,

zig, van welke de jongste op het gymnasium is. Ge moet hem maar eens Xenophon of Plutarchus in de Selecta van Wijttenbach opslaan, en ge zult u verbazen over die vorderingen! Op mijn dertigste jaar, met al mijn veelweterij van dien tijd, wist ik nog zoo veel niet, ik zeg niet van Griekfche literatuur: daar wist ik niets van: maar van propaedeutifche ftudie in 't algemeen, als die jongen thans reeds weet op zijn achttiende. Langzaam, zegt ge, gaat de verbetering voort: maar *langzaam gaat zeker*, zegt het fpreekwoord: en zie eens, hoe men in onze dagen den *zekeren* weg tot verbetering heeft ingeflagen: niet door verordeningen en voorfchriften flechts te geven: wat baten die, zoo men ze maar naar den letter opvolgt? maar door op de *perfonen* achtteflaan, die ze moeten uitvoeren, deze aantemoedigen door verbetering en verhooging van hunnen ftand in de maatfchappij, en dit niet alleen door vermeerdering van jaarwedde of voordeelen, maar bijzonder door niemand in hunne orde toegang te verleenen, dan die op eene akademie blijken heeft gegeven van een' befchaafd en kundig man te zijn. Dit moedigt boven alles aan. Zij worden nu niet meer gelijkgefteld met zoo vele domme of verloopen menfchen, die men om Gods wil aan het eene of andere fchool genadebrood deed eeten, daar zij elders bij geene

mo-

mogelijkheid konden geplaatst worden. De ſtand is verhoogd. Het was in mijne jeugd omtrent een ſchimpnaam *praeceptor* te heeten; maar zie nu eens aan onze gymnaſien, welke rectoren niet alleen, maar ook Praeceptoren daar gevonden worden, jonge menſchen van opvoeding, van beſchaafde zeden, van goeden huize ook, die men gaarne in gezelſchap ontmoet: lees die menigvuldige letterkundige disſertatien, die ſedert onze herleving aan onze akademien uitgekomen zijn: ze zijn het werk, moet men zeggen, van Veteranen, van aanſtaande Profesſoren: en vraagt men naar dezen of genen dier geleerde ſchrijvers, waar en wat hij thans is, Praeceptor is hij, hoort men, of wacht nog op een praeceptoraat. Zoo krijgt men achting voor een' Praeceptor en hoe veel meer nog voor een Rector! Die namen beginnen inderdaad eertitelen te worden. En heeft men eenmaal zoo op de perſonen gewerkt, waarop het toch alles aankomt, dan eerst kan men ook hopen en vertrouwen, dat de voorſchriften en verordeningen zullen nagekomen worden: wat zeg ik? zij ſtellen zelve aan de Beſturen, hetgeen niet zelden reeds plaats heeft gehad, ontwerpen van verbetering voor, die doorzigt en ondervinding hen heeft doen uitdenken. Neen, vriend, in waarheid: het gaat niet langzaam met onze vorderingen hierin voort, of ge moest onze zuidelijke

pro-

provincien bedoelen; maar hoe kan dat daar anders? Om zeker te gaan, moet men daar vooral langzaam gaan: en zoekt men ook daar niet op dezelfde wijze alles te bevorderen? Ge kent de dissertatien, die ook daar van tijd tot tijd verschenen zijn: derzelver schrijvers zijn thans aan het hoofd van naburige gymnasien: en zoo vormen zich aan die akademien meer en meer diergelijke verdienstelijke mannen, die door onderwijs, ook daar, algemeene beschaving doen toenemen. Nog lang zal dat daar langzaam voortgaan; maar bij ons: onbevooroordeeld, vriend, in deze dertien jaren hebben wij reuzenschreden gemaakt! — Als men u zoo hoort voortpraten, zeide ik hierop, zou men wel vragen, wat blijft ons nog over te doen? — Genoeg, hernam hij: maar eerst nategaan, wat men reeds gedaan heeft en nog doet. Van het onderwijs zelf heb ik nog niet gesproken, en hoe dat reeds verbeterd is. Het is daar niet meer met woorden en klanken en regels, dat men zich vergenoegt: maar door woorden zoekt men tot zaken, door grammatikale regels en opmerkingen tot verstand der oude schrijvers te geraken, en gaat dit niet gepaard met beoefening der geschiedenis, der aardrijkskunde en aanverwante vakken? Nog onlangs is daar algebra en mathesis bij gekomen, en dit ook belooft veel voor het vervolg. Maar, het-

gene

gene meer zegt, dan dit alles, de *methode* van onderwijzen is zoo veranderd. Ge moet die literatoren, vooral de jongere, daarover eens hooren fpreken! — Ge fchijnt die zaken, hernam ik weêr, wel nagegaan en doorzocht te hebben. — Zou ik niet, mijn lieve vriend? Ik weet bij ondervinding wat het zij, op dien leeftijd aan zich zelven overgelaten te zijn geweest. Bijkans acht en twintig jaren was ik oud, toen ik dit regt ging befeffen: en wat het mij gekost heeft alles weder intehalen, 't geen toen verzuimd was geweest, dat laat zich niet befchrijven. De Latijnfche fchrijvers, de gemakkelijkfte zelfs, kon ik zonder behulp van woordenboeken en grammatica's nog niet ontraadfelen: van het Grieksch moest ik de letters nog leeren. Daar zat ik als een fchooljongen te blokken, dat ik mij over mij zelven fchamen moest. Ruhnkenius, mijn oude leermeester, maar met wien ik meer over jagthonden en Italiaanfche virtuofen, dan over klasfifche fchrijvers gefproken had, was mijn eenige vertrouwde; dezen, als mede aan onzen beider vriend, Frans Hemfterhuis, die mij vroeger den eerften ftoot gegeven had, heb ik mijne geheele letterkundige en wijsgeerige vorming te danken gehad. Wat was er ook anders van mij geworden? Een nietig, beuzelachtig wezen, gelijk zoo velen mijner tijdgenooten, zoo niet iets ergers, dat

ook

ook al mogelijk geweest ware. Zoo dikwijls ik mij dat alles herinnere, kan ik het geluk van het opkomende geflacht niet hoog genoeg waarderen. En dit is zoo bij ons en even zoo in Duitschland, en waar niet al? fchoon er bij ons nog vrij wat te verbeteren valle. — Wat dan toch voornamelijk? hervattede ik wederom met ongeduriglieid: de premisfen zijn lang om tot de zaak te komen. — Dat dienen ze wel te zijn, was het antwoord, zal men de zaak niet in fchijn, maar in de daad verbeteren: en ik moet het u bekennen, naar het mij voorkomt, zijn wij op verre na nog op de hoogte niet om aan het verbeteren te gaan. Tijden en omftandigheden hebben wij waargenomen: dat is reeds veel; maar *de hoofdzaak* onzer onderzoekingen, waarvan wij in den beginne fpraken, hebben wij nog niet doorgrond: *de jeugd* namelijk zelve, naar wier bijzondere geaardheid, op verfchillende jaren, gymnafien en hoogefcholen doelmatig dienen ingerigt te worden. Ook hebben wij van de *maatfchappij*, waarvoor de jeugd beftemd is, en welke zij eenmaal uit de fchool zal intreden, nog geen woord gerept. . . . Maar zouden wij dit niet al zittende beter bepraten? Mijne boeken zult ge nu wel alle kennen. Zetten wij ons weder, vriend, zeide hij naar zijn' ftoel gaande, en fchenk nog eens in.

V.

31 *Maart* 1828.

Zoo lang mij heugt, vervolgde hij, hebben mij de onderſcheidene leeftijden des menſchen bezig gehouden, om het karakteristike van ieder derzelve, bijzonder het karakteristiek onderſcheid van *knaap* en *jongeling* wel te bepalen: waartoe mijne kinderen en naderhand mijne kindskinderen, wier opvoeding ik, zoo als ik gezegd heb, mede verzorg, mij van zelfs aanleiding gegeven hebben. In hunne kindschheid ontwikkelden zij zich op bijna gelijke wijze, om *mensch* te worden: dat was eene en dezelfde opvoeding voor allen, en die daartoe ſtrekte om het opkomend gevoel en verſtand, vooral het *godsdienſtige gevoel* aan te kweeken en eene goede rigting te doen krijgen. Maar nadat eenmaal de knaap in hen geheel voor den dag was gekomen, welk eene verandering toen! De bijzondere geaardheid en aanleg van ieder hunner, die al merkbaar was ge-

geweest, begon zich nu te bestemmen en duidelijk kenbaar te worden: ieder openbaarde een' bijzonderen zin voor het een of ander, eene bijzondere geneigdheid om zich op dit of op dat toeteleggen, en daarmede zich geheel bezig te houden: het wezen, dat zoo lang voor den familiekring geboren scheen, toonde nu eene bestemming voor de maatschappij: de man kwam er al door gezegden en handelingen in te voorschijn, die met dien kring niet tevreden, de wereld intreedt en daarin leeft en werkt. Want de leeftijden zijn niet door bepaalde jaren afgedeeld en als van een gescheiden; maar volgen zich ongevoelig op, zoodat in het kind zich reeds de aanleg van den knaap, en in dezen die van den jongeling en man begint te ontwikkelen: en daarvan, dat men ze niet genoegzaam onderscheidt. Dikwijls en meestal hoort men aan het kind toeschrijven, dat den knaap, die in hetzelve opkomt, eigen is, wulpschheid b. v. en dartelheid: het kind daarentegen is stil, gedwee, ootmoedig, eerbiedig, ja schuuw en stijf. Nog minder onderscheidt men den knaap van den jongeling: in sommige talen zelfs, als in de Fransche, wordt geen bijzonder woord voor den *knaap* gevonden, gelijk Rousseau opmerkt, die desniettegenstaande dezen leeftijd zoo meesterlijk beschreven heeft. Maar ik ga voort. — Meer en meer vertoont de

knaap

knaap wat hij als man eens zal worden; maar deze vorderingen gaan gepaard met beangſtigende, verſchrikkelijke verſchijnſelen. Wulpschheid, dartelheid, ſpotlust, listigheid, hevige hartstogten, wilde lusten en begeerlijkheden, dit alles is in meerderen of minderen graad van hevigheid aan dien leeftijd eigen. Zie eens, hoe veel oplettendheid en zorg en menschkunde dit altemaal bij de opvoeding niet vereischt! en denk dan nog dit vooral daarbij in, dat veel daarvan ſtrijdig ſchijnt te zijn met het goede, dat in de kindschheid opgekomen en verzorgd is, b. v. met godsdienſtig gevoel. Verkeerd geleid, hoe ligt kan ſpotlust, dartelheid al dat goede reeds uitſpruitende zaad verſtikken! En wat moet er van de zedelijkheid worden, wanneer men begint met het heilige te beſpotten? wat van dien jongeling en man, wat van de maatſchappij worden, wanneer, bij het opwasſen, ziels- en ligchaamskrachten tot het uitoefenen van al dat kwade en onedele aangewend worden? Dit inziende, zou men bijkans wanhopen aan ſommige knapen, bij welke de natuur zoo hevig opbruischt. Ik ken de zoodanige, en heb ze onder mijne kinderen gehad. Geen dier, zeiden de Ouden, is ontembaarder dan de mensch, daar hij met kracht en woede ſlimheid paart. Dat heb ik van nabij gezien. — Maar, vroeg ik hem hier: is dit niet

 den

den jongeling eigen? — Niet den *jongeling*, antwoordde hij, maar wel velen en den meesten jongelingen, die in hunne vroege jeugd geheel zijn verwaarloosd geworden, en knapen, *jongens* blijven hun geheele leven door, gelijk andere wezens, die weinig in zich te ontwikkelen hadden, tot hunnen ouderdom toe *kinderen* blijven. Van daar, zeg ik, dat men zich ligtelijk vergisfen kan uit gebrek aan menschkunde, en dat moeten wij niet, zoo wij over Gymnafien en Univerfiteiten, en het verfchil van beide, en, is dit hier de vraag niet? over beider aard en doelmatige beftemming handelen zullen. De jongeling is een gansch ander wezen, dan die knapen zijn, welke men er voor houdt, en voor den *jongeling* eerst is de Univerfiteit beftemd. — Leg mij, ik bid u, zeide ik hierop, leg mij dit toch wat nader uit: want dat is, dunkt mij, al zeer belangrijk. — Niets in de wereld is belangrijker, hervattede hij. Onze geheele opvoeding en onderwijs, ons fchoolwezen, de geheele gefchiedenis des menschdoms en der menschheid ftaat er mede in verband: en hoe zou het anders? Wie kan over al die onderwerpen meê fpreken, die niet *den mensch* beftudeerd heeft. Maar ter zake: hoe nu dat ontembare wezen, zoo het fchijnt, zóó te behandelen: dat er eenmaal de jongeling en man uit rijpen mogen? Teugels

zul-

zullen hier noodig zijn, vriend. — En kracht en behendigheid, voegde ik er bij, in het temmen. — Behendigheid vooral, hernam hij: of liever *menschkunde*. Hier voornamelijk hoede men zich, van, volgens der menſchen gewoonte, alle zaken aan de kwade zijde te beſchouwen. Ongelukkig de knaap, die daarvan het ſlagtoffer geworden is! Op dat buitenſporige ziende, en daarop alleen ziende, heeft zoo menig vader, zoo menig opvoeder de ſtrengſte maatregelen gebruikt, knapen in hokken opgeſloten, geteisterd, dat men er van beefde, zóó zich verbeeldende het kwaad tegentegaan, en den jongen op den regten weg te brengen. En hoe bedroog men zich! Die pijn was ſpoedig vergeten, en eenmaal van die kluisters ontſlagen, holde de jongen in zijn verderf. Want het kwaad was er niet uitgeſlagen, maar door die ſtrengheid dieper ingeworteld, zoodat er geen uitroeijen meer aan was. Menschkunde is hier noodig, dat is, kennis van de menſchelijke natuur, en hoe in dezelve het goede niet opkomt, zonder van buitenſporigheden vergezeld te gaan. In het kind, komt gevoel van godsdienst op, maar is het niet gepaard met wilde voorſtellingen der verbeelding, zoo ijdel, als verkeerd en wanſtaltig? En zoo is het gelegen met de buitenſporigheden des knaaps, met dit onderſcheid evenwel, dat deze meer in het

oog vallen, anderen meer benadeelen en daardoor den opvoeder meer ergeren en in drift en toorn doen ontſteken. Voorts is het in beiden de welige natuur, die aan het werken is, en even zoo in menſchen, als in planten en gewasſen, mag ik het zoo zeggen? van buitenſporigheden houdt. Ik mag wel in den knaap, zegt Crasſus bij Cicero, wat weligs en weelderigs, om het wat te kunnen ſnoeijen en inkorten. *Volo enim ſe efferat in adolescente foecunditas:* ge kent die plaats. *Nam facilius ſicut in vitibus revocantur ea, quae ſeſe nimium profuderunt, quam, ſi nihil valet materies, nova ſarmenta culturâ excitantur: ita volo esſe in adolescente, unde aliquid amputem.* Wat wisten die Ouden het toch goed! Diep doorvorschten zij de menſchelijke natuur, en zoo zagen zij in den knaap, ja meenden reeds in het kind heerlijke eigenſchappen te zien uitſpruiten, *leergierigheid, waarheidsliefde, zucht voor het ſchoone en goede, zedelijk gevoel, gevoel voor regt en billijkheid* en wat niet al! ja maar ook *ijver en opzet om het ware, goede en regte voorteſtaan en te handhaven:* dat zagen ze, want zij beſtudeerden den mensch niet in boeken, als wij, maar in hemzelven, vooral in zijne kindschheid en jeugd: en zoo kwam hun dan ook de opvoeding zoo moeijelijk, zoo vermoeijend niet voor, als of men zich

moest

moest vertoornen en ſlaan en kastijden: die hartstogten, die lusten en verkeerde neigingen, ja, die ſpotlust zelve, dat is het weelderige der natuur, zeiden zij. Wie heeft ooit vruchten geproefd en ingezameld, dan nadat de boomgaard jaren lang niet dan takken en loof had uitgeſchoten? Het geen ons te doen ſtaat, is verzorgen, opkweeken, beſchutten: beſchutten en behoeden voor *verleiding* inzonderheid, waarvoor deze leeftijd zoo vatbaar is: en hierin vooral komt gezag en ſtandvastigheid te ſtade. — Maar nu de jongeling? viel ik hier in. — Ik ſpreek nog van den knaap, voer hij voort, geen leeftijd is belangrijker. De eerſte, de kindschheid, is noodzakelijk: het wezen ontwikkelt zich, om eenmaal mensch te worden; maar de aanleg tot goed en kwaad, die daarin begint kenbaar te worden, komt eerst regt in den knaap te voorſchijn: en van den omgang, geſprekken, leerwijze en tucht in dien leeftijd, hangt het voor een groot gedeelte af, hoedanig de man zal zijn, die er uit voort zal komen. Menig een is een Cartouche geworden, die, ware hij als knaap wel opgevoed geweest, een zegen voor zijn land en de menschheid had kunnen wezen. Viert men al dat buitenſporige bot, of gaat men het met geweld tegen, in beide gevallen komt er losbandigheid, zedeloosheid uit voort. — Maar hoe

dan

dan te handelen? vroeg ik: van ſnoeijen en inkorten ſpraakt gij. — Eerst zeide hij, op het goede te letten en dat te bevorderen en te verzorgen: naderhand ga men aan het ſnoeijen; maar optepasſen vooral, dat men hier toch niet mede beginne: *ge zoudt u de hoop op de toekomst afſnijden!* Die neigingen, die driften, die hartstogten, die ons doen ſidderen voor het wezen, dat zoo zwak nog en klein, nu reeds met fonkelende oogen alles ſchijnt te willen verwoesten: wel beteugeld, wel geleid, wel gerigt, kunnen die zelfde driften den man eenmaal, aan het hoofd van een leger, over de vijanden zijns vaderlands doen zegepralen. Die hoofdigheid en halsſtarrigheid, hoe onverdragelijk ook voor ons in vele knapen, zoodat men niet rust, voor dat men, hun gelijk men zegt, den kop heeft gebroken: met beleid getemperd en gewijzigd, verandert die zelfde ſtugheid in ſtandvastigheid, in onwrikbare zelfbeheerſching, en doet den man eenmaal voor de zaak der regtvaardigheid pal ſtaan. En zoo al het overige. Dat vernuft, om nog iets te noemen, dat zich door ſlimheid, ook wel door geestig gispen en beſpotten kennen doet, zoo dat men voor den knaap zich wacht: wekt men maar bij tijds het zedelijk gevoel bij hem op, en verſterkt men dat door het verſtand te beſchaven: den ſchranderen man zal het eenmaal kenmerken, het

zij

zij hij wetenſchappen beoefent, of den ſtaat beſtuurt. Het goede toch aantekweeken, dat er zit in den mensch! zoo verdwijnt het kwade van zelfs en geen ſnoeimes komt er te pas. Die leergierigheid, waarvan wij ſpraken, en ijver voor het ware en goede, is even zoo dezen leeftijd eigen, als die loosheid, die driften, die hevige hartstogten. Laat den knaap begaan, al vermoedt of bemerkt gij in doen en ſpreken het een en ander van hem, daar de ſchalk in doorſtraalt, al vaart hij al eens in drift en gramſchap uit: ga het ten minſte niet *regtſtreeks* tegen; maar werk te gelijk op zijne rede, op zijn' zedelijken inborst, die kracht krijgen: verſterk die, niet door ontijdige, eindelooze vermaningen, die zonder aandacht aangehoord worden; maar door anderen ten voorbeelde voorteſtellen, vooral door uw eigen voorbeeld: doe hem nu en dan eens een' blos van ſchaamte op de wangen komen, het eerſte kenteeken van zedelijkheid, en dat wel, door hem op zich zelven te doen ontevreden worden, en voor misdrijven zich te doen wachten; dat noem ik ſnoeijen en inkorten, hij moet *zich zelven* verbeteren: in één woord, beteugel den knaap en houdt de wacht over hem, maar wek tevens bij hem eergevoel en zucht voor het goede en edele op, en maak hem *daardoor* vooral van het kwade en ſchandelijke afkeerig. Dus

han-

handelende, Vriend, zoo er aanleg in hem zit om aan zijne bestemming te voldoen, wacht dan maar geduldig den tijd af: is die eindelijk gekomen, zie! daar staat dan op eens *de jongeling* voor u! — Ge verrast mij, zeide ik, maar hoe dan? is deze dan de knaap in zijne rijpheid? — Zoo ge wilt, gaf hij mij ten antwoord, maar hij is meer dan dit. Iets mannelijks heeft hij intusschen gekregen naar ziel zoo wel, als naar ligchaam, hetwelk de knaap nog niet heeft, die meer iets kinderlijks behoudt. Want de jongeling, om het kort en zakelijk uittedrukken, is *de man in zijn worden, in zijne laatste ontwikkeling, om welhaast volkomen zelfstandig mensch te zijn.* En ziedaar nu het onderscheid van gymnasien en hoogescholen, en van de grondbeginselen tevens, waaruit men beide aan derzelver bestemming doet beantwoorden. — Veel in weinige woorden, zeide ik; maar ik moet u bekennen, dat het mij niet duidelijk is. — Erg genoeg, hernam hij, want zoo iets in de wereld, is dit, dunkt mij, helder en klaar, dat de scholen aan de leeftijden dienen geëvenredigd te zijn: en verduister ik u dit? Maar van scholen welligt had ik nog niet moeten gewagen, voor dat wij den jongeling zoo wel, als den knaap zich geheel hadden zien ontwikkelen? — Welligt, zeide ik, en daar verlang ik na; want ook dit begrijp ik niet.

Wat

Wat blijft er voor den jongeling ter ontwikkeling nog over, wanneer wij den knaap reeds zoo ver gebragt hebben? — Zóó veel, mijn lieve vriend, dat ik niet weet, waarmede te beginnen. *Besef van zelfstandigheid*, in de eerste plaats; dan *hooger eergevoel*, dan in den knaap nog was opgekomen: *zelfsbewustheid van niet voor zich en eenige anderen, maar voor allen te leven en te handelen: verhooging van zin, van hart, van verstand*, en wat kan ik daar nog niet bijvoegen! Van dat alles heeft de knaap nog maar voorgevoel, gelijk het kind het slechts had van hetgeen in den knaap zich zou ontwikkelen. Want met 's menschen leeftijden gaat het, als met die van het menschdom: de beginselen van de toekomst liggen in het verledene: de tijd doet ze in werking komen. Hetgene in het Oosten ontsproot, zag men in Griekenland zich verder ontwikkelen: hetgene de oude wereld beloofde, is in de nieuwe, in onze Europesche, tot meerdere rijpheid beginnen te komen. Eenerlei geschiedenis toch is het, die van den mensch en van zijn geslacht, want uit *'menschen* bestaat dit . . . Doch daarvan wel eens nader. Hier is de vraag, welk het onderscheid des kinds, des knaaps en des jongelings zij. Is dit u nu helder voor den geest? en ziet ge nu ook door, wat ik meende, toen ik den jongeling zeide te zijn den man in zijn worden

den, in zijne laatfte ontwikkeling, in zijn bloeijen, op het punt, om als mensch vruchten zijner opleiding aan de maatfchappij, waarvoor hij beftemd is, opteleveren? — Dit nog niet, zeide ik: het klinkt mij wat dichterlijk. — *Dichterlijk?* zegt ge. Leerden wij van de dichters maar wat meer! Voor het leven zou dat nuttiger zijn, dan dorre fijstemen. Dichters hebben het menschdom befchaafd en verlicht: die ftroeve fijsteemmakers alles verdonkerd. — Vergeef mij, zoo meende ik het niet: maar ge hebt uit de menfchelijke natuur alles zoeken afteleiden en te verklaren: zoo gaarne zou ik nu zien, dat ge mij *dit* ook op dezelfde wijze ontvouwdet. — Waarom niet? hernam hij. Zoo moet wijsgeerte verklaren, wat de dichter vond en uitdrukte: deden de eerfte der oude wijsgeeren dit niet? maar ter zake. Langdurig moet het ligchaam des menfchen verpleegd en verzorgd worden, zal het eenmaal vastheid van gang en bewegingen krijgen: het is even zoo met 's menfchen geest gelegen. Maar zonderling, hoe men hieromtrent voor het eerfte alles over heeft, en den geest, om zoo te fpreken, verwaarloost! „ Laat het kind toch niet te „ fpoedig loopen," hoort men dagelijks zeggen: „ want zoo zal het nooit goed op zijn beenen ftaan." En zie eens, hoe men omtrent den geest te handelen pleegt: of die zelfftandigheid gekregen

gen heeft, of niet, is de ſchooltijd uit, dan maar terſtond moet de jongen naar de akademie. En de gevolgen daarvan? ja, val op val, hoe kan dat anders? en dat vallen dáár is vrij wat bedenkelijker, dan in het ouderlijk huis. Er is zoo ligt geen oprigten meer aan, nadat de mensch zich eenmaal in zijn verderf geſtort heeft. De geest moet eenige vastheid, eenige zelfſtandigheid gekregen hebben, zal men den knaap voor het akademieleven geschikt oordeelen. — Wel nu, hernam ik, is dit niet, het geen ik zeide, dat de jongeling den knaap vertoont in zijne volle rijpheid? — Niet volkomen, antwoordde hij, zoo min, als dat ge zeidet, dat het wel ontwikkelde kind reeds geheel den knaap vertoont. De leeftijd des jongelings is, even als de vorige, een bijzondere leeftijd, door bijzondere vermogens gekenmerkt, maar zoo in ontwikkeling van dezelve, als in tijd, het naast bij dien des mans komende. Het geen de man eens zal worden, zag men in het kind en den knaap reeds opkomen, maar het is reeds daar, het vertoont zich ten minſte klaarblijkelijk in den jongeling, en dat wel in de zelfſtandigheid, waarvan wij ſpraken en in die hoogere gevoelens, waarvan wij te voren gewaagden. De man leeft geheel in de wereld en werkt voor de maatſchappij; de jongeling nog niet; maar is op het punt, om er in-

te-

tetreden. De man deelt zijnen medeburgeren de vruchten mede van de opvoeding, van de opleiding, van het onderwijs, dat hij in zijne kindschheid en jeugd genoten heeft: de jongeling heeft nog niets meêtedeelen, dat rijp en goed is: maar ſtaat daar in vollen bloei en belooft alles. Maar — daar eindig ik alweêr poëtisch, hoe proſaïsch ik ook begonnen heb: wat kan ik er tegen? Geef mij dan eene taal, die niet poëtisch is. Maar begrijpt ge mij? — Volkomen, zeide ik: en nu verbeelde ik mij ook gevolgtrekkingen vooruittezien, die ge daaruit afleiden zult, b. v. dat men dien leeftijd op eene bijzondere wijze behandelen moet, en meer, dan de voorgaande, aan zichzelven mag en moet overlaten: de mensch toch moet in denzelven op zich zelven leeren ſtaan. — Regt zoo, hernam hij: ijskoude behandeling door kloosterdwang en krijgstucht zou op een oogenblik alles doen verwelken. Heeft de mensch eenige zelfſtandigheid bekomen, hij oefene zich daarin, als een kind, dat zonder leiband reeds kan voortgaan: en daarvoor is het akademieleven zoo bijzonder geſchikt. Maar hier vooral, mijn vriend, zal voorzigtigheid noodig zijn. De jongeling toch is nog niet *man* geworden, en ſcholen dus, hoe *hoog* dan ook, zullen toch altijd *ſcholen* moeten blijven.

VI.

VI.

1 *April* 1828.

Na lang dus over 's menſchen leeftijden en den bijzonderen zin van elken derzelve geſproken te hebben, begon eindelijk de Oude weder. Maar waartoe, zeide hij, dient dit geheele onderzoek? is het alleen, om onze kinderen wel optevoeden en opteleiden? — Ik vat uwe vraag niet, antwoordde ik: wat bedoelt gij? — Dient het alleen, vraag ik, om de jeugd in de onderſcheiden ſcholen doelmatig te vormen en te volmaken? of dient het tevens, om de maatſchappij in derzelver groote verſcheidenheid met belangſtelling te beſchouwen, en door die beſchouwing heilzaam op haar te werken? — Nu verſta ik u nog minder, bekende ik. — Maar zie dan op deze wijze: Dat de opvoeding drieledig is, die des *kinds*, des *knaaps* en des *jongelings*, en elke haar bijzonder doel heeft, blijkt dit niet uit al het gezegde duidelijk? — Zeer duidelijk. — Alsmede,

ging

ging hij voort, dat er eene opklimming in plaats heeft om tot het hoogſte doel te komen? Of ſtrekt de eerſte niet om *mensch*, de tweede om *beſchaafd mensch*, de laatſte om *zelfstandig mensch* te worden? — Juist uitgedrukt, dunkt mij, was mijn antwoord: en dit past ge nu, geloof ik, op ons lager, middelbaar en hooger onderwijs toe. Ik moet bekennen, zoo verheft gij de univerſiteiten al zeer hoog. — Niet hooger, dan derzelver aard en ſtrekking medebrengt: maar laat mij voortgaan. Ziet ge nu niet als met een' oogopſlag over, hoe men eene geheele natie in al derzelver deelen vormen, beſchaven en veredelen moet? — Nog niet, zeide ik, maar ik verlang het te overzien. — Let dan, hernam hij, op de verſcheidenheid der menſchen in de maatſchappij en zoek te doorzien, welke ſoort van opvoeding en onderwijs ieder behoeft. Niet allen genieten die hoogere, ook niet de beſchaafdere opvoeding. Het landvolk vergenoegt zich met de kinderſchool, even zoo in de ſteden het grootſte gedeelte van den burgerſtand, en, in één woord, het volk. Zoo velen daartoe behooren, moeten ja altemaal tot zekeren graad van beſchaafdheid en zelfſtandigheid komen, en enkelen van dezelve brengen het daarin al vrij ver, maar om aan hunne beſtemming te voldoen, is hun de kinderſchool genoegzaam. Dáár tot men-

ſchen

fchen gevormd, gaan zij al terftond aan den ploeg of het handwerk of ander bedrijf, en ontwikkelen zich voorts als knapen en jongelingen op zich zelve. Ziedaar een deel der natie en eene foort van onderwijs tevens, dat aan deszelfs behoefte evenredig is. Maar met deze allen in oogenfchouw te nemen, brengen wij ons eene groote menigte voor den geest: duizenden en honderduizenden maken de boeren op het land met de burgers in de fteden uit, waarbij nog de krijgslieden komen. Gij ziet, hoe uitgebreid ons *lager onderwijs* is, en hoe, door overal onder die menigte kinderfcholen daarteftellen en wel interigten, men een volk tot goede, deugdelijke menfchen vormen kan. Genoeg, zoo in het *kind* daar ontwikkeld wordt, wat dien leeftijd eigen is: maar zie nu verder.

Bemerkt ge niet onder die onoverzienlijke menigte, in vlekken en dorpen en fteden, voornamelijk in de fteden, bijzondere foorten van menfchen, die zich geheel aan de belangen der menigte fchijnen te wijden: heelmeesters, artfenijmengers, notarisfen, procureurs, beambten, fabrikeurs, kooplieden, de laatfte vooral in grooten getale en zeer verfcheiden? Zij gaan her- en derwaarts, trekken overal heen om anderen ten dienfte te zijn, of zetten hunne deur open voor al wie zich van hunnen raad of hulp of gerie-

ven

ven bedienen wil. Onder deze zijn er vele, die zich hoog boven den burger verheffen, en ná bij de hoogste standen komen, zoo als uit hunne kleeding, manieren, levenswijze, huizen, tuinen, landgoederen, paarden en rijtuigen optemaken is: ja, sommige worden daaronder gerekend of rangschikken er zich zelve onder. — Eene zonderlinge manier, zeide ik hierop grimlagchende, om de maatschappij te beschouwen! — Vindt ge dit? was zijn antwoord, dan zal u nog wel zonderlinger voorkomen mijne beschouwing onzer Universiteiten en Gymnasien, waartoe dit overzigt strekt. Maar oordeel niet, voordat gij alles met mij opgenomen zult hebben. Deze nu moeten, zoo wel als de minste boer en burger, in de kinderschool gevormd worden, maar, gelijk ieder achting voor hen schijnt te hebben, en ze waarlijk den staat zoo nuttig en noodzakelijk zijn, zoo behoeven ze iets meer, dan dit eenvoudig onderwijs, niet voor hun beroep, als de timmerman voor zijn handwerk, dat men praktisch leert; maar voor meerdere beschaving, om in de daad boven anderen uittemunten. Zij hebben ook eene tweede opvoeding, een meer gevorderd onderwijs gekregen: op Fransche scholen zijn ze meestendeels geweest of op instituten van onderwijs, *scholen van beschaving* zou men die kunnen noemen, waar zij Fransche taal en ma-

manieren en andere nieuwere talen, bijzonder geschiedenis, aardrijkskunde, mathefis, en velerlei wetenfchappen in zoogenaamde *abregés de toutes les fciences* geleerd hebben.

Ziedåar nu weêr een ander gedeelte onzer maatfchappij, waarvoor, zoo als gij ziet, weêr eene andere foort van onderwijs beftemd is, *het middelbare* namelijk, voor den *knaap* gefchikt. — Maar behooren daartoe, vroeg ik, onze gymnafiën niet? — Van de gymnafiën, was zijn antwoord, kan ik nog niet fpreken: eerst nog het een en ander van dat zelfde eigenlijk gezegde middelbare onderwijs. Minder uitgebreid is het, dan het *lagere:* honderde fcholen dáár, tegen ééne hier: ook vindt men het alleen bijna in fteden; maar groot, zeer groot is deszelfs invloed ter befchaving eener natie: het dient niet alleen voor die allen, die ik opgenoemd heb, maar ook, om *door* deze op de befchaving van alle rangen in de maatfchappij te werken, inzonderheid door invloed der kooplieden: de koopman toch is wereldburger en gaat met allen om, als zijnde allen noodzakelijk: en onze koopfteden getuigen, hoeveel fchranderheid en kunde niet alleen, maar ook hoe veel aanleg voor kunften en letteren men onder onze kooplieden aantreft. Rigt dus die middelbare fcholen maar doelmatig in, zoo zult ge reeds veel voor de natie gedaan heb-

ben. Of is het niet veel, allen tot *menſchen* en ſommigen tot *beſchaafde menſchen* te hebben gevormd, die veel op alle de overigen vermogen? Maar nu alweêr verder.

De geheele maatſchappij, zoo als die daar voor ons ligt, hebben wij nog niet, wat opvoeding en onderwijs betreft, in al derzelver deelen opgenomen. Ten behoeve van deze allen en des geheelen volks, zijn er anderen, door invloed en gezag, vooral door invloed op de maatſchappij, grootelijks van de overigen onderſcheiden. Denken wij aan onze hoogere ſtanden: aan allen, die aan het hoofd des *Beſtuurs* ſtaan, of er regtſtreeks of zijdelings toe behooren: aan onze *Regters* en zoo velen met regters en geregtshoven in verband ſtaan, bijzonder de *Advocaten:* het is van gewigt, dat hun toevertrouwd wordt: het geldt regt en geregtigheid in den ſtaat; dan onze *Artſen:* ook deze zijn van belang: het leven van zoo velen is dagelijks in hunne hand: en middelen ter afwering of genezing van volksziekten verwacht men van hen. Hoe kan een ſtaat bloeijen, ja beſtaan, waar deze allen niet eenparig voor deszelfs welzijn, zoo zedelijk, als ligchamelijk zorgen? Maar zie vooral niet voorbij eene zekere orde van menſchen, die men in de eerſte plaats zou moeten noemen, zoo men op den hoogen invloed, dien ze op eene natie kunnen

en moeten uitoefenen en op den eerbied, dien men hun toedraagt, achtflaat, de *Leeraren* namelijk en *voorgangers in den godsdienst*, die, door het geheele land verfpreid, ieder op zijne plaats, voor godsdienst en zedelijkheid waken, godsdienftig onderwijs aan de jeugd afzonderlijk, ja maar ook, in het openbaar, van de kanfels, aan alle leeftijden, ftanden en rangen geven, en in fteden en hofplaatfen Edelen en Vorften zoo wel, als geringe leken, op hooger, op goddelijk gezag, de taal der waarheid doen hooren en op ieders hart werken. Wat zegt ge, mijn vriend? Het is een klein gedeelte der natie, waarvan ik nu fpreek, bij dat fchier talloos aantal van boeren, ftedelingen, krijgslieden, beambten, kooplieden vergeleken: maar wat hangt er voor deze allen, voor den geheelen ftaat, van dat kleine aantal niet af? . . . Begint ge nu iets te zien van het hoog belang onzer hoogefcholen? Ge verrast mij alweder, was mijn antwoord: maar ga voort: gij fchijnt nog meer te willen zeggen.— Het loopt van zelfs in 't oog, hernam hij, al wat ik u zou doen opmerken. Zal eene natie niet alleen noest en braaf en vroom, niet alleen wel befchaafd zijn, maar tevens, als *natie* onder de overige volken, door hoogere verlichting en ware zelfftandigheid uitmunten, niets doelmatiger immers daartoe, om niet te zeggen, noodzakelijker,

dan dat die weinige, maar zoo hoogst belangrijke leden der maatſchappij voor zoo hooge posten en bedieningen volledig opgeleid worden? En vraagt ge naar de gymnaſiën? *nu* eerst ben ik in ſtaat om er van te ſpreken. Zij behooren tot dat zelfde *hooger onderwijs*, maar zijn er de *kweekſcholen* van. Is het voor andere ſtanden genoeg, dat het *kind* alleen of de *knaap* tevens in den mensch doelmatig en opzettelijk ontwikkeld worde, hier vereischt de *jongeling* nog daarenboven eene bijzondere opleiding, en zal hem deze op de hoogeſchool tot hoogbeſchaafd, waarlijk *zelfſtandig* man vormen, zoo moet zij niet alleen van kinder- en middelbaar onderwijs, maar ook van *klassike* opleiding en beſchaving voorafgegaan zijn: waartoe de gymnaſien dienen ingerigt te wezen. Uit dit oogpunt is het, mijn vriend, dat ik deze beiden, *Gymnaſiën* en *Hoogeſcholen*, zoo bij ons, als elders, waar in de wereld zij ook mogen gevestigd zijn, beſchouwd wil hebben. Zoo eerst kunnen zij ſtrekken, waartoe zij in de maatſchappij ſtrekken moeten, dat zij de natie verhoogen, veredelen, dat zij haar zedelijk en verſtandelijk *zelfstandig* doen zijn en blijven. — Vat ge nu, waartoe ons onderzoek van 's menſchen leeftijden dienen moest?

VII.

VII.

31 *Maart* 1828.

Wat is er een onderfcheid, mijn vriend, tusfchen het verhalen van een gefprek, dat ons belangrijk geweest is, en het fchrijven van een boek! Dit laatfte heb ik meermalen gepoogd, maar altijd te vergeefs. Hetgeen ik den lezer wilde meêdeelen, ftelde ik in de inleiding voor, of fchreef het reeds op den titel, en wat bleef mij dan bij het voortfchrijven over, dan te betoogen en te bewijzen, wat een mensch van doorzigt en verftand reeds uit titel of inleiding moest doorzien hebben? *Sapienti fat est*, dacht ik, als ik regt aan den gang zou gaan, en ik legde de pen neêr, en mijn boek bleef beftaan uit drie, vier bladzijden. Eens viel mij in, om mijne voorrede en inleiding te vervolgen, en met mijnen lezer voorttepraten: dat lukte beter, en in de daad, ik ontwikkelde al mijne denkbeelden geregeld en volkomen. Maar dit haalt nog

niet

niet bij de gemakkelijkheid van het verhalen eens gefpreks. Reeds zes, zeven dagen ben ik in den vroegen morgen bezig met u van dien onvergetelijken avond te verhalen, dien ik bij mijnen *wijze*, zoo zal ik hem maar noemen, heb doorgebragt, en den eenen morgen fta ik al vroeger op dan den anderen, om u dat gedenkwaardige gefprek meêtedeelen. Waar moet dat heen? dacht ik zoo even bij mijn ontwaken, op de papieren ziende, die ik al vol gefchreven heb: dat wordt een boek, of is het reeds, en wie was ooit minder voornemens een boek te fchrijven, dan ik het was, toen ik aan mijnen vriend een' brief begon? En wie weet, of het wel bij één deel zal blijven? Want wat heb ik nog niet te zeggen! Zoo dacht ik, vriend; maar weet ge, wat ik er bij dacht? Zouden de Ouden, zei ik bij mij zelven, niet op deze wijze aan het fchrijven gekomen zijn: ten minften de Socratici, als Xenophon, Aefchines, Plato, Cicero en zoo velen er dialogen gefchreven hebben? Want in waarheid: wat doe ik anders, dan een' dialoog fchrijven, gelijk zij deden? alleen met dit onderfcheid, dat ik het noch gewild, noch er mij toe in ftaat gevoeld heb, en het, zonderling genoeg! een dialoog in brieven geworden is. Maar, hetgeen bijzonder opmerkenswaardig is, in deze dialogen of brieven

of hoe ge dit geſchrijf dan ook wilt noemen, ben ik een' tegenovergeſtelden weg gegaan van dien men in boeken of verhandelingen, bijzonder in eigenlijk gezegde *betoogen* volgt. Daar begint men met ſtellingen, zoo als ik zeide, of ſlotſommen van langdurig onderzoek en overdenking: hier eindigen wij daarmede, en begonnen met onderzoeken en overdenken. Daar bewijst men: hier vinden en ontdekken wij zelve. Daar zien wij op eens, wat de ſchrijver gezien heeft, en meer ook niet: het boek ten einde gelezen, valt het gordijn; maar hier daarentegen: mij ten minſte ging het zoo bij het ſpreken: het was mij, als of eindelijk mij als een gordijn werd opgehaald, en mij de geheele menſchelijke maatſchappij ter vorming, ter beſchaving en veredeling werd voorgeſteld. Ik weet niet, wat ik er van denken moet: welligt dient het zamen te gaan, het onderzoeken en betoogen, of het eene is voor het eene, het andere voor het andere onderwerp of oogmerk beter geſchikt: ik weet het niet, maar dit weet ik, dat ik geen grooter genoegen ken, dan zóó aan u te ſchrijven, en ik weêr in het vroege morgenuur voor mijn open venſter, op den ſchoonſten lentedag, bij het zien der ontluikende natuur en onder het gezang der vogelen, met lust er mij toe gezet heb om ons geſprek u verder medetedeelen.

Nu

Nu toch, zeide ik vervolgens, zijn wij wel op het hoogfte ftandpunt onzer onderzoekingen gekomen: de geheele natie ligt voor ons open, en de middelen zien wij tevens, om haar in alle derzelver deelen te volmaken. — En voeg er bij, zeide hij, 's menfchen leeftijden hebben wij gadegeflagen, zonder wier kennis men die middelen niet doelmatig kan aanwenden. De vraag is nu, voer hij voort, wat blijft er ons, na al hetgeen federt mijne jeugd voor ons hoogeronderwijs gedaan is, nog ter verbetering te doen? En wilt gij mijn antwoord hierop? ik zie toch, ge verlangt daarna: wel nu dan, in weinige woorden: eerst *den knaap te befchaven*, en dat volkomen en volgens den aard, den zin der menfchelijke natuur op dien leeftijd: dan kunnen wij van den *jongeling* gaan fpreken, of, wilt ge met andere woorden? met de *Gymnasiën* te beginnen: deze te brengen tot den hoogstmogelijken graad van volmaaktheid: laat dan die knapen wel gevormd en befchaafd, als jongelingen op de univerfiteit komen: eenige weinige jaren, vriend, en onze univerfiteiten zullen een gansch ander aanzigt gekregen hebben. — Dit vat ik van zelf, hernam ik: het is een gevolg van het te voren gezegde; maar hoe dat te bewerkftelligen? Het is zoo, ik beken het, zoo iemand, voor dat hij aan het verbeteren ging, genoegzaam

aan alle kanten rondgezien heeft, zijn wij het. Maar toch . . . , mag ik u mijn hart eens volkomen bloot leggen? Ik ben zoo huiverig voor die *chateaux en Espagne*, voor die *Utopia's* en zoogenaamde *Platonifche republieken*, die ons reeds zoo dikwijls bedrogen hebben. Het past mij niet op mijnen leeftijd, u op den uwen daarvoor te waarfchuwen: dat doe ik ook niet: en hoe zou ik het ook? gij zelf hebt er mij nog zoo even voor gewaarfchuwd. Maar in hetgene gij reeds gezegd hebt, ligt al zoo veel ter *volmaking* opgefloten: ik wenschte wel op goede gronden overtuigd te worden, dat al wat wij willen, al wat wij pogen daar te ftellen, *uitvoerbaar* is: en wie zal mij daarvan inniger overtuigen, dan gij? — Wel, lieve vriend, antwoordde hij hierop met een grimlach, wat is het dan gelukkig, dat ons gefprek toevallig dien loop heeft genomen, dat wij zoo lang hebben gefproken over hetgene *is* en *beftaat*, voordat wij aan de vragen kwamen, hoe het zijn *moet* en zijn *kan*. Ik neem uwe bedenkingen ter harte: niemand is van die droombeelden meer afkeerig, dan ik, en, tot uwe gerustftelling, niets zal ik u voorftellen te doen, of men heeft het reeds met goed gevolg begonnen en voortgezet. Eén ding zal nog al zwarigheid hebben om te bewerkftelligen, daar het, fchijnbaar ten minfte, met den geest onzer tijden

ftrijdt;

ftrijdt; en, erg genoeg! het betreft juist den grondflag van al de verbeteringen, die ik in den zin heb. — Wat bedoelt gij? — Te verhoeden, dat men op het gymnafium, en vooral op de akademie kome, voor dat de leeftijd er rijp voor zij. — Maar die is immers, hernam ik, met bepalingen en verordeningen voortefchrijven? Grooter zwarigheid meen ik in iets anders gelegen te zijn, in den aard en aanleg van zoo vele knapen en jongelingen. Hoe vele, die, al verlieten ze op hun dertigfte jaar de akademie, nog even dom en onbefchaafd er af zouden komen, als nu op hun een- tweeëntwintigfte! — Maar moesten deze, hernam hij, op de akademie komen? Moesten ze zelfs tot het gymnafium en middelbaar onderwijs toegelaten zijn geworden? Waren ze niet beter voor den boeren- of burgerftand beftemd geworden, gelijk de natuur hen daartoe beftemd had? — Zeker: maar hoe die dan te weren? — Niet gemakkelijk is dit, was zijn antwoord, en dat zullen wij nimmer volkomen vermogen: en zoo zullen onze gymnafiën en hoogefcholen altijd gebrekkelijk blijven, gelijk het met alle menfchelijke zaken gaat, en nooit idealen worden, gelijk ik gezegd heb.' Zoo ver is het er van af, vriend, dat ik mij *luchtkasteelen* voorftelle!

Maar het voorfchrijven der leeftijden, vervolgde

de hij, waarvan ik gewaagde: ge liept daarover heen als of dit zoo gemakkelijk, als of dit ook goed en heilzaam ware: naar het mij voorkomt, al ware het geoorloofd, zou het nog niet raadzaam zijn. Met opvoeding is het geheel anders gelegen, dan met eigenlijk gezegd beheer van zaken: die behoort tot onze individuële burgerlijke vrijheid. Ieder moet zijne kinderen kunnen opvoeden, gelijk hem goeddunkt, en oordeelt hij zijn' knaap op veertien, vijftien jaren of nog jonger, voor de akademie geschikt, gelijk er zijn, die dit volkomen schijnen, geene wet weêrhoude hem, om zijn' jongen er heen te zenden. Bepalingen kan men maken omtrent al, wat er vereischt wordt, om op deze landsinstellingen toegelaten te worden, en die kan men zoo menigvuldig en streng maken als men wil; maar de jaren laten zich niet bepalen. Voldoet een knaap aan de voorgeschreven vereischten, hoe jong hij ook zij, regt schijnt hij te hebben, om er op toegelaten te worden. Ook zoude het niet *raadzaam* zijn, gelijk ik begon te zeggen, al ware het ook geoorloofd. Het strijdt te veel met ons gevoel van billijkheid, dan dat het niet misnoegen en tegenstribbeling zou verwekken, en dit gevoel moet men zoo wel eerbiedigen, als men regtmatige tegenkanting moet voorkomen. In alle diergelijke zaken is het geheim van den grooten

wet-

wetgever altijd geweest, de openbare meening te leiden, en niet tegentegaan. Men haast zich tegenwoordig, als of 's menfchen leeftijd op de helft ingekort ware, als of in onze dagen alles ten uitvoer gebragt en niets aan de nakomelingfchap moest overgelaten worden. Gaat gij dit lijnregt tegen, zoo wordt men ontevreden, en, let wel, niet zonder reden ontevreden; want men wil het goede, gelijk wij te voren gezien hebben, alleen haast men te veel om het te verwerven. Zoek liever den geest des tijds ten goede te leiden, niet door vermaningen, wat baten die? maar door de beftaande inrigtingen te volmaken, de gymnafiën in de eerfte plaats, zoodat van zelfs de jeugd daar langer toeve. Want, ik herhaal het nog eens, men wil het goede, en de verftandigen willen het op de beste wijze, fchoon niet allen de middelen genoeg doorzien. Stel dus die middelen daar: gij zult zien, hoe allen dat zullen toejuichen en er gebruik van maken. Wij begonnen daar zoo even met verordeningen en reglementen te maken: ge ziet, hoe weinig ik daartoe gefchikt ben: onze eerfte proef mislukte reeds; maar wil ik u zeggen, waartoe ik eenige gefchiktheid en bekwaamheid in mij befpeure? Het is, om het verkeerde van vele verordeningen intezien, die met de openbare meening ftrijdig zijn, en dus

nut-

nutteloos, meestal zelfs hoogstfchadelijk moeten wezen: het is, om op goede gronden zoo wel *die* aftekeuren en er voor te waarfchuwen, als andere, die heilzaam kunnen zijn, aanteprijzen en te helpen bevorderen: het is eindelijk, en daarin voel ik mij het fterkfte, om *zonder* nieuwe verordeningen, maar met verbeterde *inrigtingen*, van onze gymnafiën, en, door deze, van onze akademien te maken, wat zij in onzen tegenwoordigen toeftand worden kunnen en worden moeten. — Middernacht had het reeds geflagen, en ik was al opgeftaan uit vrees van onbefcheiden te zullen worden met nog langer te toeven; maar hem *dit* hoorende zeggen, zette ik mij van zelfs weêr neder en bleef toeluisteren.

Wij verwaarloozen zoo veel, voer hij voort, van hetgene onze voorouders deden: doen wij dan *dat* toch ten minfte, wat *zij* verwaarloosd hebben. En betrekkelijk onze gymnafiën, kunnen wij dit. Welke vorderingen heeft de menschkunde niet gemaakt federt hunnen tijd! Wat heeft men door dezelve en door eenvoudige opmerkzaamheid omtrent 's menfchen jeugd, ter verbetering van fcholen en akademien niet al in 't werk gefteld? En let nog eens, waarmede wij ons gefprek begonnen hebben, op den tijd, dien wij beleven, de eeuw van liberaliteit, dat is van onbekrompenheid in het bevorderen van

al

al wat goed en nuttig is: denk nog eens aan onzen natuurlijken aanleg, aan onze vlijt en grondigheid in het onderzoeken, die voor de wetenfchappen zoo noodzakelijk is, en dan, onzen kunstzin niet te vergeten, die bij ons en zeker niet minder in onze zuidelijke gewesten, als herleeft. Het is als of ons alles gegeven is om te worden, wat wij maar willen worden. Dat men dan toch in volgende tijden van ons niet zegge, wat wij van vroegere zoo dikwijls gezegd hebben:

Het goede, dat God fchonk, bedierven weêr de menfchen!

En dat zouden wij doen, voegde hij er na eenig ftilzwijgen bij, zoo wij niet bezadigd te werk gingen, en meer aan onzen ijver toegaven, dan den gang der natuur en der tijden zorgvuldig zochten te volgen. Dat wij toch maar niet te wijs willen zijn, en alles uit en door ons zelve zoeken te doen! Daardoor hebben de menfchen zoo veel bedorven. Tot veredeling, tot volmaking onzer natie zal ons de natuur zelve brengen, zoo wij maar voortgaan, gelijk wij begonnen hebben. Ons lager onderwijs hebben wij niet aan wijzen of wijsgeeren te danken, die het met al deszelfs verordeningen te boek hadden gefteld: het is een voortbrengfel onzer natie, ge-

gelijk wij zagen, en thans levert het voor den wijsgeer de ſchoonſte ſtof van beſpiegeling op. Zoo zijn er na onze herſtelling, het ganſche land door, leermeesters opgekomen, voor het middelbaar onderwijs, bijzonder voor onze gymnaſiën, even zoo, als die op de kinderſcholen, voor kinderopvoeding en kinderonderwijs berekend. En hebben wij leermeesters, vriend, zoo hebben wij alles! Want zonder die is al ons overleggen en ontwerpen en verordenen vergeefs; maar hebben wij ze, en kenmerken zij zich door kunde niet alleen en bekwaamheid, maar door goeden wil, door ijver voor hunnen post: ook zonder onze bemoeijingen, ja niet zelden ook niettegenſtaande dezelve, doen ze reuzenſchreden en brengen ten uitvoer, wat wij in onze wijsheid onuitvoerbaar zouden geoordeeld hebben; meesters in dorpen en kleine ſteden hebben begonnen, wat het Nut heeft voortgezet. Nog meer: in hooge achting ſtaan tegenwoordig, gelijk wij reeds zagen, de leeraren der gymnaſiën, en wat geeft hooger en krachtiger aanmoediging? Alleen wilde ik hun maar een' wenk gegeven hebben, dat zij den mensch toch, zoo als hij in zijne kindschheid en jeugd is, vlijtig beſtudeerden: en dat niet in boeken alleen, maar bijzonder in die knapen zelve, die zij daar dagelijks om zich heen hebben. Dat is eene heerlijke ſtudie! mijn lieve vriend,

vriend, waarvan eerfte wijsgeeren, beroemde geleerden niet genoeg werk gemaakt hebben, gelijk uit hunne fchriften blijkt: en die ftudie gaat zoo goed gepaard met het lezen der oude dichters, ja, der eerfte wijsgeeren der oudheid. Want het is maar zoo: alwie den zin des knaaps heeft verloren, die verftaat Homerus, die verftaat Socrates of Plato niet . . . . Maar, liet hij hierop volgen, wij hebben de zaak van te hoog ftandpunt beginnen te befchouwen, om nu ons uitfluitend tot de gymnafiën en derzelver gepaste *inrigting* te bepalen. Het geheele fchoolwezen hebben wij ons voor oogen gefteld, als een middel om een geheel volk in al deszelfs ftanden en rangen doelmatig te vormen en tot befchaving en zelfftandigheid te brengen. Laat ons voortgaan, gelijk wij begonnen hebben, en uit dit oogpunt de onderfcheidene fcholen, naar de opvolging der leeftijden nagaan, en zien, hoe elke van dezelve, gymnafiën bijzonder en univerfiteiten, volgens haar doel en hare beftemming interigten zij. Al opklimmende en fteeds het geheel overziende en daarbij bemerkende, hoe het een op het ander werken moet, zullen wij alles gemakkelijker en beter beoordeelen. — Niets in de wereld, zeide ik hierop, wil ik liever met u befchouwen!

VIII.

VIII.

3 *April* 1828.

Beginnen we dan van het kind en de kinderscholen, vervolgde de grijsaard: en flaan wij den *mensch* vooral gade, hoe hij daar en elders in zijne ontwikkeling en vorming van zelfs voortgaat. Geheel behooren deze voor dien leeftijd ingerigt te wezen, gelijk zij het bij ons zijn. Maar zorgen wij toch vooral, dat er *goede* menfchen in gevormd worden: dat is het hoofddoeleinde van dezelve. En om dat te bevorderen, lieve vriend, doorvoede men het kind toch wel met de grondbeginfelen van onzen godsdienst. Voor alle menfchen is deze gefchikt, voor de ruwfte zoo wel en die altijd in de maatfchappij eene ondergefchikte rol zullen fpelen, als voor dezulke, die er in zullen fchitteren. Die grondbeginfelen zijn zoo eenvoudig, zoo voor het leven gefchikt: zij vorderen geen denkvermogen voor hooge befchouwingen noodzakelijk, maar zucht voor het goe-

de, die het kind eigen is, en zoo gemakkelijk opgewekt wordt. Geene theoretiſche philoſophie behelzen ze, maar praktiſche, om wel te leven en wel te ſterven; en deze komt den boer, den nederigen burger, den dienstbaren zoo wel te pas, als den ſtaatsman en geleerde. Vriend, daardoor onderſcheidt zich ons lager onderwijs zoo heerlijk van Lancasterſcholen en alle nieuwere inrigtingen, waarin men het er maar op toegelegd heeft, om met de minſte kosten, in den kortsmogelijken tijd en met het meeste gemak kinderen te leeren lezen, ſchrijven, rekenen. Dit ſcherpt ja, het verſtand, en maakt vlijtige, bekwame, bruikbare menſchen; maar ook het *hart* moet gevormd worden, en dit is het, waarop men zich bij ons ſteeds bijzonder heeft toegelegd. En voorzeker, zonder in de plaats onzer godsdienstleeraars te treden, kunnen en moeten opvoeders en onderwijzers van kindsbeen af onze jeugd door onze Christelijke zedelesſen tot deugd en zedelijkheid brengen. Zóó en zóó alleen zullen wij een *goed* volk blijven en het nog meer worden. Voor allen, ik herhaal het, is dit onderwijs geſchikt: want het is van bijzondere leerſtellingen afgezonderd, en allen kunnen brave, deugdzame menſchen worden, zoo zij maar vroeg leeren, wat zij God en hunnen naasten en zich zelven verſchuldigd zijn; maar geſchikt is het bijzon-

zonder ook voor de befchaafdften der natie. Hoe toch zal zich in iemand een hoogere aanleg, die van knaap of jongeling ontwikkelen, zoo hij als kind niet reeds voor het geheele leven voorbereid is geworden? Hoe zal iemand aan zijne beftemming voor hoogeren werkkring voldoen, zoo hij als kind niet reeds aan zijne beftemming om mensch te worden voldaan heeft? En die grondbeginfelen moeten voortduren tot het einde des levens toe: zij moeten op denken en handelen en alle bedoelingen, ontwerpen, op al ons ftreven en pogen invloed behouden, en dit alles verhoogen. Of is het niet de grootfte loffpraak van een groot man: *hij muntte onder zijne tijdgenooten uit, maar, wat zijne levens- en handelensbeginfelen betreft, daarin bleef hij eenvoudig als een kind.* Men doe het kinderverftand zich op de kinderfchool ontwikkelen, door het te doen opmerken, onderzoeken, oordeelen, door vormleer en al de middelen, die men daartoe tegenwoordig zoo gepast gebruikt: maar de verhalen, de gefchiedenisfen, de lesfen in onze gewijde fchriften vervat, die gebruike men tevens om op het *hart* des kinds te werken. Kinderzin is daarin heerfchende: daarom verftaat het kind dat alles zoo gemakkelijk en neemt er genoegen in, zoo het wel wordt voorgedragen, gelijk het bij ons in onze leerboeken gefchiedt:

en is die zin daardoor van jongs af in ons opgewekt, zoo kan het niet anders, of het heeft invloed op het geheele leven om *te gelooven*, waar geen redeneren of betoogen te pas komt, *te vertrouwen*, waar geene eigen kracht kan baten, *eenvoudig te blijven als een kind* te midden van het regeren van ſtaten of het doorgronden van de diepſte geheimen der hoogere wijsbegeerte.

Die niet als kind gelooft, hoe kan die wijsgeer heeten?

Maar wij gaan voort. De knaap is een geheel ander wezen, gelijk wij gezien hebben, dan het kind, en vordert dus andere ſchoolinrigtingen, eene andere leerwijze, andere onderwerpen van kennis en beoefening, andere boeken. Uit het Oosten, van de bijbelſche geſchiedenisſen, voere men hem, daartoe rijp geworden, in Griekenland en Latium over. Hier zal hij alles vinden, wat tot het veredelen van den nieuwen zin, die in hem opgekomen is, ſtrekken kan. Het is daar het vaderland der kunſten, der letteren, der wijsbegeerte, der wetenſchappen, en kenmerkt zich de zin des knaaps niet door *leergierigheid?* Nieuw moge ſchijnen, of ten minſte vreemd, de wijze, waarop ik mij hierover uitdruk, maar de zaak, die ik voordraag, is oud en door de gewoonte van eeuwen bevestigd. Of wordt op onze ſcho-

len

len niet ſteeds onze jeugd, na het kinderonderwijs ontvangen te hebben, de Griekſche en Romeinſche wereld binnengeleid? — Op onze gymnaſiën, bedoelt ge, viel ik hier in: maar ſpringt gij nu ons middelbare onderwijs niet over? — Geenszins, was zijn antwoord: ook dat bedoel ik, zoo wel als de gymnaſiën. Geene beſchaving is er voor ons, dan die uit de klasſiſche letterkunde, als uit de eenige bron afgeleid wordt: en dat is zóó waar, dat, al heeft welligt niemand, bij het oprigten van inſtituten en Franſche ſcholen daaraan *gedacht*, men van zelfs volgens deze beginſelen *gehandeld* heeft. *Griekſche* en *Romeinſche* geſchiedenisſen, met *Griekſche* mythologie, worden immers vlijtig op de beste van dezelve beoefend? Ook leest men daar overzettingen en navolgingen van *Griekſche* en *Latijnſche* dichters en ſchrijvers. Zijn niet de *Aventures de Télémaque* ſedert eene eeuw bijkans, geheel Frankrijk door, en waar niet al? het lees- en leerboek der jeugd geweest? en wat is dat boek anders, dan Homerus Odijsſé op de vorming der jeugd toegepast? Zoo leidt ons de natuur van zelfs, al merken wij het niet op, al vinden wij het nieuw en vreemd, als wij het beginnen optemerken: dat men nu dan ook de natuur in alles volge en te hulpe kome! En wil men door ons middelbare onderwijs onze natie

be-

beſchaven, men rigte het dan ook zoo in, dat het zoo veel mogelijk *klasſiek* zij, en het de jeugd, in zoo verre dit zonder kennis der oude talen doenlijk is, met den geest der oudheid vervulle . . . of wat dunkt u, hebt ge daar iets tegen? — Niets, zeide ik: maar bij ons, wilde ik zeggen, houdt men over het algemeen niet van overzettingen der oude ſchrijvers. — Een goed teeken bij ons, hernam hij: het bewijst onze zucht, om dezelve in het oorſpronkelijke te lezen. Maar zijn die vertalingen op gymnaſiën en hoogeſcholen voor velen ſchadelijk, die aan dezelve meenen genoeg te hebben; voor het middelbare onderwijs, zoo zij het oorſpronkelijke wel uitdrukken, zijn ze niet ondoelmatig. Zullen onze landgenooten, die geen hooger onderwijs genieten, eenig gevoel voor het ſchoone en edele verkrijgen of behouden, zoo verhoede men, dat hunne ſmaak niet bedorven worde, door zoo veel valsch vernuft, dat latere tijden hebben opgeleverd: en daartegen is geen beter behoedmiddel, dan het lezen der Ouden, al is het dan ook maar in overzettingen, en van die ſchrijvers, die het meest zich naar de Ouden gevormd hebben. Wat dit bij Franſchen, Engelſchen, Duitſchers ook bij ons niet, ter beſchaving en verlichting, toegebragt hebbe, is niet te berekenen. Ook hier kan ik uit ondervinding ſpreken. Had ik niet op mij-

mijne Franſche ſchool, door Fenelons Télémaque vooral, ſmaak voor moderne letterkunde, en tevens, als het ware, eenigen voorſmaak van de oudheid gekregen, zoo ware ik noch aan de Italiaanſche, noch door deze aan de Oude geſchiedſchrijvers gekomen. Aan dat middelbare onderwijs, hoe gebrekkig ook toen bij ons, heb ik veel te danken gehad: maar mijn gymnaſium, mijn gymnaſium, helaas! dat bedierf toen alles!

Hier kwamen wij nu eerst regt aan het hoofddoel onzer onderzoekingen, aan de beſchouwing van gymnaſiën en hoogeſcholen, en hoe de eerſte, als kweekſcholen der laatſte, doelmatig behoorden ingerigt te worden: een onderwerp, waarover hij in zijn leven veel en lang had nagedacht. Doch, gelijk het in geſprekken gaat, en het ons al zoo dikmaals gegaan was, aan zijn gymnaſium zich aldus herinnerende, geraakte onze Oude weêr op nieuw aan het uitweiden. In alle bijzonderheden vertelde hij mij van zijn pogen en werken, om hetgene dáár door hem verzuimd was geworden, naderhand weder intehalen: in welk verhaal mij trof, wat hij van den *indruk*, dien Homerus op hem gemaakt had, zeide. Ook denk ik er nog wel eens over na, op hoe zonderlinge wijze hij weêr heeft zoeken te regt te komen: want ook hierin, als in al het overige, was hij zijn' eigen weg gegaan. Ik wil het u niet in alle bijzonderheden mededeelen, hetgeen mij te lang

zou

zou ophouden; maar waarom het ook geheel over te ſlaan? Het kan tevens dienen, om u het vervolg onzer geſprekken te beter te doen verſtaan, en voorzeker, 's mans ondervinding te vernemen, en als in een levend voorbeeld te zien, wat het inhebbe, op gymnaſiën verwaarloosd te zijn geworden, dat zal u welligt niet onbelangrijk zijn.

Ik zat daar, vervolgde hij, na mij zijn gymnaſium en ſtudietijd geheel beſchreven te hebben, ik zat daar dan, gelijk ik u begonnen heb te zeggen, op mijn achtentwintigſte jaar, als een ſchooljongen te blokken, daar ik de Ouden ſlechts uit overzettingen kende, en ik niet langer zoo ongeoefend en ontwetend wilde blijven. Dat was een *labor improbus!* ik verzeker het u. Ik begon met Tacitus: want de geſchiedenis was mijn lust en leven, en de latere geſchiedſchrijvers, bijzonder de Italiaanſche, hadden mij Tacitus zoo aanbevolen. Maar hoe kon ik die ſpreuken ontraadſelen, daar ik nog bijna niets van den aard der taal wist? Al ſpoedig bragt mij Ruhnkenius aan Nepos, en dit ging gemakkelijker voort; doch die gemakkelijkheid zocht ik niet. Ik zocht het *antike* ſchoon, dat mij bij het beſchouwen van beelden, van vaſen, van ruïnen der oudheid op eene reis, die ik zoo pas gedaan had, zoo zeer had bekoord, en dit trof mij in Nepos nog niet. Toen aan Livius! Zwarigheden

hier

hier in het begin, die onoverkomelijk fchenen, vooral in de redevoeringen; dan, diezelfde redevoeringen bragten mij in de oudheid terug. Het was mij bij het lezen, als hoorde ik de Ouden zelve, een' Brutus, een' Scipio, een' Hannibal, een' Cato zelve fpreken, een hooger geest fcheen mij toe in die taal zich te doen hooren: en die begon mij meer en meer te behagen, te treffen, te roeren: neen! dat is het woord nog niet, te *bezielen*, moet ik zeggen. Ik las hard op, en dagelijks dezelfde plaatfen, zoodat ik ze van zelfs van buiten leerde, en declameerde die al voortftappende op mijne kamer, of op wandelingen in eenzame plaatfen. Zoo ging ik denken, voelen, ja *fchrijven* als de ouden: want mijne vrienden moesten dat weten, en ik fchreef hun brieven, waarin zij mijn' ftijl niet meer herkenden. Zoo las ik vervolgens Sallustius, de *Catilinariae* van Cicero: daarop de dichters, en zonderling genoeg! eerst Lucanus. Dien kende ik uit Franfche vertalingen, en zijne vergelijking van Caefar en Pompejus had mij toen al verrukt. In 't kort, vriend, in twee jaren tijds had ik de beste Latijnfche fchrijvers gelezen: en welk eene zelfsvoldoening ik daarvan had, vooral, zoo dikwijls ik Macchiavelli, Guicciardini, ook onzen Grotius en Hooft daarmede vergeleek, is moeijelijk te befchrijven. Toen herinner ik mij, had ik

ik een gefprek met Ruhnkenius over Nepos en Virgilius, dat gevolgen gehad heeft voor mijn geheele leven. Nepos, zeide ik hem, bevalt mij van al die gefchiedfchrijvers het minst, en, wat Virgilius aangaat, ronduit gefproken, Lucanus roert mij meer, zelfs Tasfo en de lateren: Tasfo, zeg ik nog altijd, is onnavolgbaar! „Maar lees dan eens Homerus, was zijn antwoord: zonder dien is Virgilius niet te verftaan. Gij zijt zoo ver omtrent als vele onzer hoogvermaarde Literatoren, die het niet verder, dan tot de Latijnfche fchrijvers gebragt hebben: met dit onderfcheid, dat *gij* gevoelt, wat u ontbreekt en *zij* niet, en *zij* meer antiquiteiten beftudeerd en Codices vergeleken hebben. Lipfius zelf achtte de Griekfche literatuur fchoon en voortreffelijk, maar niet noodzakelijk. Hoe kunnen die menfchen de Latijnfche dichters, hoe kunnen ze Nepos verftaan? Anders dacht Scaliger daarover!

Grajis ingenium, Grajis dedit ore rotundo
Mufa loqui. —

Lees Xenophon door en door: dan zult ge over Nepos beter oordeelen." Dit deed ik dan ook, en na twee jaren tobbens en zwoegens: want het had wat in, op mijn dertigfte jaar *ab ovo* het Grieksch te leeren, en dat te midden van zoo vele andere bezigheden; bragt ik het der-

derde boek der Anabafis ten einde. Wat zal ik u zeggen, vriend? Nepos, ja, beviel mij nog niet, maar hoe Xenophon mij bekoorde! „ Leert toch Xenophon kennen, fchreef ik aan mijne vrienden: want geen beminnelijker mensch, geen edeler, grooter krijgsman is er ooit geweest: zóó jong nog, en toch aan het hoofd van tienduizend man, en dat in zulk een land en zulke omftandigheden! en hoe hij dat alles befchrijft! dagen en nachten is hij mij voor den geest. Gelooft mij, ik ben in het voorportaal: waarom volgt gij mij niet? dat heet eerst het leven te genieten!" Ik was dan ook in het voorportaal en welligt al verder gevorderd, dan ik wist: want moest ik niet van daar aan de *Memorabilia* en zoo tot Plato zijn voortgegaan? Doch mijne zucht voor de historie leidde mij naar Thucijdides af, om de *Hellenica* te kunnen lezen, en, zie! daar ftond ik weêr als voor een berg! Dezelfde moeijelijkheden, als voor vier jaren met Tacitus: zoo duister alles, als mij Xenophon helder en klaar geworden was. En nu alweêr naar mijnen leermeester. „ Ik geloof het wel, zeide deze: wie is er, wien Thucijdides bij het lezen zoo helder en klaar, als Xenophon, is? Mij is hij het ten minfte niet. Maar ik verzeker u: zijt ge hem eenmaal door; dan zal u Sallustius en Livius, dan vooral Tacitus regt bevallen. Men zegge

wat

wat men wil, zonder Thucijdides zijn deze onverklaarbaar. Maar waarom nu al terſtond zoo hoog gevlogen? Begin met Herodotus, lees Xenophon dan geheel door, bijzonder ook de *Memorabilia*, en dan — zoo als ge wilt, of Plato of Thucydides." Dit raadde hij mij aan, en zoo veel voegde hij er omtrent Plato en bijzonder over deszelfs onvergelijkelijke *gratie*, *elegantie*, *urbaniteit* en *attiſche dictie* bij, dat ik, bij het doorlezen van Herodotus, dien ik als verſlond, en twee, driemaal las, al van tijd tot tijd eens een dialoog inkeek, en genoeg van hem proefde, om den ſmaak voor hem weg te krijgen. . . Vergeef mij, dat ik u zoo lang met mijne ſtudien ophoude: maar ik zeg dit, om u te doen zien, hoe beklagenswaardig mijn lot in mijne jeugd geweest is, met het uwe vergeleken, en hoe volſtrekt noodzakelijk het is, dat men toch voortga met verbeteren, wat toen verwaarloosd werd. Ik had immers toen die dichters en ſchrijvers moeten gelezen hebben: zoo had ik ze met hetzelfde gemak leeren verſtaan, als ik te voren vaderlandſche ſchrijvers gelezen en verſtaan had. En laat mij er dit nog bijvoegen: het is belangrijk. Toen, op dien leeftijd van zestien, zeventien jaren, was ik voor dien geest der oudheid regt vatbaar geweest. Dat werd mij zonneklaar, toen ik eindigde, waarmede ik had moeten beginnen,

met

met het lezen van Homerus. Driemalen las ik hem op mijn drie-, vier en dertigste jaar, en sommige zijner zangen tien en twintigmaal. Met twee woorden zal ik het u zeggen: ik bevond mij op eens in een' geheel anderen leeftijd van het menschengeslacht. Ossian had ik in hem gezocht, met wien ik hem zoo dikwijls had hooren vergelijken; maar een' geheel anderen zin vond ik in de Ilias en Odijssé: niet dat hooge gevoel van grootmoedigheid, dat mannelijke, dat Germaansche: den knaap erkende ik in Homerus helden, in den grijzen Nestor zoo wel bij zijn zwetsen op zijne bedrijven, als in Achilles en Ulijsses: alle gebreken en ondeugden vond ik bij hem van dien leeftijd, dien toorn, die wraakzucht, die wreedheid zoo wel, als al het beminnelijke dien leeftijd eigen. Welk licht ging mij toen niet op voor de geheele oudheid! Tot heden ten dage toe, mijn vriend, lees en herlees ik uit dit oogpunt de schriften der Ouden, en, vinde ik er niet in, wat anderen er te vergeefs in zoeken en meenen te ontdekken, om dat zij het zoeken, dat vind ik er in, wat zij niet vermoeden, en duizendmaal belangrijker is, dan al wat zij prijzen, een ander menschengeslacht, dan het Germaansche, een' anderen leeftijd des menschdoms, dan de tegenwoordige, een' anderen geest, een' anderen zin, den zin, in één

woord

woord, niet des jongelings en des mans, als bij Osſian en bij ons, maar des knaaps, der prille jeugd, des bloeitijds van ons geſlacht. Beziel met dien geest onze knapen op hunne gymnaſiën, ſcherp in hen dien zin voor het ſchoone en bevallige door het lezen van Homerus en Xenophon en Plato, en van Nepos ook, dien ik ten laatſte heb leeren kennen, er is geen twijfel aan, of, is er ziel in die knapen, Miltiadesſen worden zij op het gymnaſium, en als Fingals en Kadmors treden zij de hoogeſchool op. En ook dit zijn geene luchtkasteelen, vriend; hoor maar mijn' Frits eens Xenophon lezen en ſpreek er met hem over. Aan dien knaap ben ik veel verſchuldigd!

Lang duurde deze uitweiding des grijsaards. Een oud man herinnert zich nog gaarne zijnen vroegeren leeftijd, en het was, toen hij mij dit alles vertelde, of hem nog het vuur der jeugd ten oogen uitſtraalde. En nu kwamen wij weder op ons onderwerp terug, dat hij, bij al dat afdwalen, toch niet geheel uit het oog verloren had. Zoo is het mij gegaan, vervolgde hij, en zoo heb ik leeren inzien, waarvan ik zoo even ſprak, welk eene verandering zoo van onderwijs als van inrigting toen onze gymnaſien behoefden, en wat de inrigting betreft, ook nu nog behoeven.

Wat

Wat men er aan verandere of verbetere, zien wij toch dit nimmer voorbij, dat op *deze* scholen vooral het doel moet zijn, om den knaap, gelijk wij zeiden, in het *vaderland der beschaving, der kunsten en letteren* overtebrengen. Al het overige kan men door vlijt en inspanning weder inhalen, zoo men het in zijne jeugd verzuimd heeft; maar den geest der oudheid in zich optenemen, te voelen en te denken als Grieken en Romeinen, vooral de eerste, voelden en dachten, dit vermag niemand, die het te laat poogt. Eenmaal in het leven is men daar vatbaar voor, in de prille jeugd: en is die tijd voorbij, ik heb het ondervonden, pogen mag men en zwoegen, en de schrijvers der oudheid van den eersten tot den laatsten doorlezen, den zin des knaaps heeft men dan verloren, ten minste stomp is die geworden door gebrek aan tijdige oefening, en in Homerus, in Socrates en Plato's leeftijd ons geheel overtebrengen, zoo dat men, bij het lezen, daar leeft en ademt, is voor ons onmogelijk geworden. Van mijn' Frits, zeide ik zoo even, heb ik veel geleerd: dat heb ik: en zoo ook van mijne kinderen in vroegeren tijd: zoo veel misschien ik van hen, als zij van mij: want bij het lezen met elkander van Herodotus en Xenophon, was het of hunne jeugd, hun gevoel, hunne bewondering in mij dien zin weder open

deed

deed gaan, en ik gelijkelijk met hen den geest van Herodotus en der oudheid in mij opnam. En toch, Vriend, ach! het is onherſtelhaar, wat ik verloren heb. Osſian vat ik gemakkelijker, dan Homerus, Kant, dan Plato, en zoo zou het niet zijn, zoo dat organe bij tijds, in de jeugd zelve, zich door het lezen van die beide geopend had en geſcherpt was geworden. Niemand kan er dus meer, niemand met meer reden op aandringen, dat de gymnaſiën toch aan derzelver oorſpronkelijk doeleinde beantwoorden, en geen knaap die verlate, of alles er aan te koste gelegd zij, om hem, zoo veel het mogelijk is, in de oude wereld overtebrengen. En hier mede bedoel ik niet alleen *esthetiſche* beſchaving, van hoe veel invloed die ook op de zedelijke zij: ver van daar! de geheele knaap moet beſchaafd, en met opzet zijn karakter gevormd en bevestigd worden, en ook dit door Griekſche en Latijnſche letterkunde. Wat dien leeftijd al eigen is, welke neigingen, lusten, begeerlijkheden, welke driften en hartstogten, bij al het edele en beminnelijke, hebben wij te voren gezien: dat alles, al die deugden en ondeugden vinden wij in de oudheid, en zoo verheven, zoo ſchitterend worden ons de eerſte, als verfoeijelijk de laatſte, door de oude historieſchrijvers voorgeſteld. Lees met een' knaap Nepos, of liever Plutarchus levens der

be-

beroemde mannen der oudheid: zoo er een vonk van deugd in het hart des jongens ſchuilt, het kan niet anders, of hij moet door het lezen en beoefenen en ſpreken daarover, voor deugd, voor regt en billijkheid, voor medeburgers en vaderland, in liefde en geestdrift ontvlammen. En maak er ſtaat op: is hij bij het eerſte onderwijs tot *mensch* gevormd, door dit tweede en hoogere zal hij eenmaal *burger* worden in den hoogen zin des woords, en dat voor zijn vaderland willen zijn, wat Miltiades en Aristides voor het hunne waren. Die fijne beſchaving is mij niet ten deele gevallen door mijn verzuim op dien leeftijd; maar dit hooge gevoel, deze eigenlijk gezegde *vaderlandsliefde*, die door eenvoudigheid zich kenmerkt in ſpreken en doen, dat verſterk ik nog dagelijks in mij door het lezen der Ouden, vooral van Plutarchus. En ziedaar eene reden te meer, om op inſtituten zoo wel, als op gymnaſiën, al is het ſlechts in overzettingen, de Ouden te doen lezen. Of moet ook de koopman niet bij ons, en ieder die naar eenige beſchaving ſtreeft, tot goed burger, en hetgeen nog meer zegt, tot *zedelijk-beſchaafd* mensch gevormd worden? Maar wat de gymnaſiën aangaat, die *Memorabilia*, vriend, daar vooraan in mijne kast, waarin ik dagelijks leze, zoo wel als in mijn' Bijbel, dat is vooral een leerboek voor die ſcholen,

ten minſte voor de hoogſte klasſe op dezelve. Wat is der jeugd meer eigen, dan ſnoeven en zwetſen op eigen vermogen? en wie leerde haar beter zich te ſchamen over die onbezonnenheid, dan Socrates, de vader der praktiſche wijsbegeerte? Wilt ge *wijsgeeren* maken van die knapen, die voor de akademie rijpen, niet in den gewonen zin, *metaphyſici*, die alle nieuwe ſystemen toejuichen, en er noch wijzer noch beter door worden; maar in den zin onzer taal, in den zin van Socrates en Plato, die wijsheid *begeeren*, die ſtreven naar wijsheid, lees dan met hen dagelijks in Xenophon en Plato, en dat naauwkeurig, grammatisch, critisch, esthetisch, maar vooral met dit oogmerk, om hen in de echte wijsbegeerte binnen te leiden, van alle vooroordeelen te zuiveren, op en door hen zelve hen te doen denken en oordeelen, zucht voor het ſchoone en goede, waarheidsliefde vooral in hen te ontſteken: het zal u gelukken, zoo gij dat bedoelt en doelmatig in die geſprekken en dialogen met hen leest, en ge zult zien, dat in menigen knaap de *wijsgeer* zit, die zonder uwe leiding een zeer gewoon mensch zou gebleven zijn. Onze V. H. heeft dit onlangs begonnen in zijne *Initia*, en ieder keurt zijn plan goed, ſchoon ſommigen van hem als Wyttenbachs kweekeling meer, ten minſte iets anders gewacht hadden; maar hij kan

er

er voldoening van hebben, zoo zijn plan hem gelukt: want in waarheid, men weet niet meer, wat wijsbegeerte is, nadat Aristoteles er de hoogſte wetenſchap, de kennis der oorzaken van gemaakt heeft. Hemſterhuis wist dat, mijn oude leermeester, wiens Sophile mij een licht in de ziel deed opgaan, zoodat ik niet rustte, voordat ik den man had gezien en geſproken en zijn vriend geworden was. Dat is philoſophie, riep ik uit, die ons leven en handelen doet! en hoezeer ik Kant en zijne ſchool bewonderd had en nog bewonder, dat vond ik niet bij hem, wat mij in *onzen* wijsgeer bekoorde en verrukte. Maar het was geen toeval, dat deze eenige man dat werd, wat hij geweest is: was hij niet de zoon van Tiberius Hemſterhuis? was hij niet doortrokken, van kindsbeen af doortrokken en doorvoed van klasſiſche letterkunde en griekſche kunſten? Ware hem dit niet te beurt gevallen geweest, Wolfiaan was hij gebleven, of Kantiaan welligt geworden, maar Frans Hemſterhuis, *le Socrate Batave*, gelijk Degerando hem noemt, nimmer kunnen zijn.

Zoo kwam hij ongevoelig op zijn geliefkoosd onderwerp, en daarop gekomen, weet ge, verlaat hij het niet ligt. Dat men toch eenmaal bij ons, zeide hij, den zeldzamen man leerde kennen! den geest zijner philoſophie zocht te vatten!

op ons leven en handelen die toepasfelijk maakte! Zoo lang reeds zijn ons hierin Franfchen en Duitfchers vooruitgegaan. . . Maar eindelijk tot onze gymnafiën teruggekeerd, begon hij weêr. Onze klasfifche ftudien hebben federt geruimen tijd, bij het onderwijs vooral, eene andere wending genomen. Meer bepaalde men zich te voren tot poëzij en Latijnfche dichters en fchrijvers, fchoon men de Griekfche toch daarom noch verfmaadde noch verzuimde: thans wil men meer *philofophie* en *Griekfche* letterkunde. Sommigen klagen over deze verandering: zij zeggen, en ik zeg het met hen, dat men door die meer wijsgeerige ftudien minder werk tegenwoordig van Latijnfche poëzij maakt: die was in mijn' tijd een zoo gefchikt middel om op de verbeeldingskracht der jeugd te werken, en zoo haar zoetvoerig aan de letteren te brengen. Welke mannen zijn ook niet uit de fcholen van Schrader b. v. en van Van Ommeren voortgekomen! Maar laat zich het een met het ander niet vereenigen? Tiberius Hemfterhuis wees een' nieuwen weg aan, en dien volgden zijne leerlingen, bijzonder Valckenaar, Ruhnkenius en laatftelijk Wyttenbach. Het was om tot de natuur terug te keeren, en uit de Griekfche bronnen de Latijnfche fchriften te verklaren. Die weg is goed: wie kan dat tegenfpreken? Waarom dan ook niet in hunne voetftappen getreden?

Min-

Minder Latijnfche carmina zal men zoo vervaardigen, ik beken het, daar velen zich daarop toen bijzonder, fommigen uitfluitend toelegden, maar de oude, de klasfifche Latijnfche dichters zal men nu eerst regt leeren verftaan en doorgronden. En voorts, dat men tegenwoordig Cicero en Xenophon en Plato, dat men Euripides, den dichter der wijsgeeren, den wijsgeer der dichters, meer dan in mijn' tijd op gymnafiën of hoogefcholen leest, dat juich ik van ganfcher harte toe. Want bij de jeugd moet men niet alleen of hoofdzakelijk op de verbeelding werken; het hart, het karakter vooral moet in dien leeftijd gevormd worden. Men moet niet dichter, maar goed burger, niet alleen esthetisch, maar ook zedelijk befchaafd, vooral *wijsgeer* worden in den ouden zin, om eenmaal een fieraad voor den ftaat te zijn, en al terftond voor een hooger onderwijs, dat der univerfiteiten, bekwaam te worden. Men leze dus de dichters, Tibullus, Propertius, Ovidius, inzonderheid Horatius, in wien de kern, mag ik zoo fpreken? der oude wijsbegeerte fchuilt: maar men zoeke te gelijk die zelfde oude, Griekfche wijsbegeerte uit de Griekfche wijsgeeren, uit Xenophon vooral en Plato, en allermeest uit Xenophon's Memorabilia te leeren kennen. Die fchriften voeden ons op voor de letteren, voor de wetenfchappen, voor de maatfchappij, doen den knaap

ſtreven naar kennis, naar het ware en goede zoo wel, als naar het ſchoone, ſtellen hem in ſtaat om te vorderen in alle vakken van wetenſchap, die op de Akademiën beoefend worden, nadat zij hem van valſche begrippen en vooroordeelen gezuiverd hebben. Bezwaarlijk is, en zal wel altijd blijven, de overgang des knaaps van de ſcholen tot de univerſiteiten, daar hij hier als jongeling op zich zelven moet leeren ſtaan, op zich zelven moet leeren werken en leven; maar is hij op het gymnaſium wel voorbereid gekomen om *mensch* te worden, vooral door het opwekken van zijn' godsdienstzin en godsdienstgevoel, heeft hij hier het lezen van ons heilig boek met het lezen van de ſchriften onzer beſchaving en veredeling, de werken der klasſiſche letterkunde en wijsbegeerte gepaard, en de laatſte tot verhooging van den zin en het gevoel zijns tegenwoordigen leeftijds aangewend, zoo zal hem de overgang tot de hoogeſchool niet zoo vreemd, zoo onverwacht voorkomen. Wat hij op de akademie worden zal, wat hij in de maatſchappij zal uitvoeren, zal van deze laatſte opleiding en dit zelfſtandige leven en werken af hangen; maar genoeg, *godsdienst* en *wijsbegeerte* zal hem als knaap geheel ontwikkeld hebben, en zoo zal hij, zijn geheele leven door, bij het onderzoek van alles, niet ligt tot de verwaandheid komen van niets

niets te willen gelooven en alles te meenen te weten. Nog eens:

Die niet als kind gelooft, hoe kan die wijsgeer heeten?

Veel te gelooven, niets te weten, alles te onderzoeken, ziedaar, mijn lieve vriend, in weinige woorden, wat de wijsgeer zich voorfchrijft en waardoor hij tot wijsheid moet geraken. — Maar ik zie, ge wilt vertrekken, het is ook laat, en ik mag u niet langer ophouden; fchoon ik voor mij, als ik van zulke onderwerpen fpreek, om dag noch nacht denk. — Genoeg voor mij gezegd, om weder den hoed naast mij neêrteleggen en te blijven toeluisteren.

IX.

IX.

4 *April* 1828.

Deze laatſte woorden hadden mijne geheele ziel ingenomen, hoe duister ze mij ook voor den geest waren: hetgene ik hem dan ook bekende. Maar wat is duidelijker, antwoordde hij, wat gewoner, wat trivialer, zou ik haast zeggen? Het *veel te gelooven* zal wel niets duisters hebben, zoo min als het *alles te onderzoeken:* en het *niets te weten*, is niets anders dan het Socratiſche, alle opgevatte meeningen afteleggen, en zelf te onderzoeken als of men niets wist. Lateren hebben dit *twijfelen* genoemd: verkeerd! Ik twijfel niet aan hetgene ik gelooven moet, en het gelooven is niet alleen godsdienſtig, maar ook zedelijk, of, wilt ge? wijsgeerig. Zegt iemand mij te twijfelen, of hij een zedelijk wezen is, ik zou hem den rug toekeeren, zwijgen ten minſte zou ik, daar ik zou vermoeden, dat hij te onpas ſchertſte of geen mensch kon heeten. Die in-

innerlijke overtuiging laat zich niet betwijfelen, maar ook niet bewijzen. Een nieuw bewijs, hoorde ik eens iemand zeggen, vond ik onlangs in een wijsgeerig werk voor de onsterfelijkheid der ziel. Hoedanig? vroeg ik. Strikt logisch, was zijn antwoord, en nieuw. Des te beter, zeide ik, voor den schrijver, zoo hij er nog aan twijfelde: mij voldoet mijne innerlijke overtuiging, meer dan wiskundig betoog van zaken, die tot eene wereld behooren, die buiten de grenzen van wis- en redeneerkunde ligt. *Daar wordt zoo veel bewezen*, zegt zeker schrijver, ik weet niet meer, wie? *dat niet waar is, en zoo veel is er waar, dat voor geen bewijzen vatbaar is.* Wel gezegd, dunkt mij: en zoo heb ik mijn godsdienstig, zoo ook mijn zedelijk, mijn wijsgeerig geloof: en beide moet men in de jeugd versterken: *versterken*, zeg ik: want het ligt er in. Wee den knaap, den jongeling, wien men door drogredenen dat geloof aan het wankelen gebragt heeft. Een ijdel wezen wordt hij, zonder eenige vastheid, zonder karakter, en kan een booswicht worden, zoo zijne goede natuur hem er niet voor bewaart. Maar ook het *niets* weten, vriend, dit moet hij mede van jongs af leeren, of liever, door rigtig onderwijs naar den Socratischen trant en door Xenophon en Plato te lezen, daartoe gebragt worden. Die Socratische metho-

de

de vat men dikwijls al zeer verkeerd op: men meent, dat die alleen moet ſtrekken om *gemakkelijk* te leeren, en men verliest uit het oog haar eigenlijk doel, om *zelf* te doen denken en oordeelen. Dat *leeren* meent men ook gelegen te zijn in zaken alleen, die tot wetenſchappelijke kennis behooren: nog verkeerder! Neen, tot zelfkennis behoort het, om zich zelven zoo ten goede, als ten kwade, maar vooral ten kwade te leeren kennen, en zich niet minder van verkeerde neigingen, dan van vooroordeelen te reinigen. De Ouden vergelijken zoo gaarne de kunst van opvoeden en onderwijzen met de kunst van genezen. Heeft de geneesheer, zeggen zij, het ligchaam gezuiverd van al het ziekelijke, dan gaat de natuur zelve aan het werken, en het ligchaam komt tot bloei en kracht: zoo ook de ziel. De geheele kunst van onderwijzen beſtaat in het wegnemen van vooroordeelen, in het reinigen der ziel van winderigheid en opgeblazenheid, waaruit nog meer vooroordeelen voortſpruiten, dan uit hetgene men van anderen aangenomen heeft: en is de ziel daar eenmaal vrij van, dan komt men tot zuivere grondbeginſelen en gezond verſtand. Is het u nu duidelijk, hetgene ik zoo even gezegd heb? — Nog niet volkomen, zeide ik: want het *alles te onderzoeken* blijft nog over, ten minſte het verband daarvan met het

voor-

voorgaande: hoe rijm ik het zamenmet het *veel te gelooven*? — Zeer gemakkelijk, hernam hij; *gelooven* en *onderzoeken* ftrijden niet met elkander, maar *weten* ftrijdt met beide, of liever, met geen van beide gaat het gepaard. Alwie gelooft, heeft zelfbewustheid, innerlijke overtuiging, zeker vertrouwen, maar *weet* daarom niet: dan moest hij het kunnen bewijzen en die bewustheid laat zich niet bewijzen. Met dat al, hij *onderzoekt* zich zelven, hij poogt zich zelven te leeren kennen. Zoo gaat gelooven met onderzoeken gepaard, maar het *weten* neemt beide weg. Want die weet: ik fpreek hier van de zedelijke, niet van de zinnelijk-verftandelijke wereld: die weet, zeg ik, hoe zou die zeggen, dat hij gelooft? Dat weten is oneindig hooger: maar zóó hoog is het, dat het alle onderzoek uitfluit. Daarom fchreven de Ouden het *weten* aan de Godheid toe, en lieten den menfchen het onderzoeken, het ftreven naar wetenfchap over. Maar menig wijsgeer was te wijs in zijne oogen, om zoo nederig te blijven en maakte zich God gelijk in het beflisfen van alles, als of zijne uitfpraken Godfpraken waren. Vandaar de oude veete, in het voorbijgaan, van Godsdienst en Wijsbegeerte, daar zij van nature zoo bevriend zijn. Begrijpt ge mij nu? — Nu volkomen, zeide ik. — En dat *fleeds* onderzoeken, vervolgde hij,

dat

dat hier begint om nimmer te eindigen, in de eeuwigheid voortduren zal, zoo lang de mensch zal ſtreven om God gelijk te worden; lieve vriend, hoe verhoogt dit van de jeugd af aan onze zucht tot kennis niet! Welk een ſpoorſlag is dit niet om dagelijks voorttegaan? Alwie zoo toegerust, en met dit doel, dit ſtreven, als jongeling op de univerſiteit komt, die eerst, kan men zeggen, dat daar regt voorbereid komt.

Ik ſtem u dat, hernam ik hier, met mijn ganſche hart toe; maar zoeken wij den knaap op het gymnaſium niet al te ver te brengen? Waar vindt men leermeesters, die daartoe in ſtaat zijn? Die te veel wil, verkrijgt niets. En ſtrijdt het niet met ons beginſel van niet te vroeg de kinderen te ver te brengen? — Van pas geſproken, was zijn antwoord: want ik zie, dat ik mij nog niet duidelijk genoeg uitgedrukt heb. Zoo min kan een knaap op het gymnaſium wijsgeer worden, als een kind op de kinderſchool al het verhevene en voortreffelijke van onzen godsdienst bevatten; maar beide moeten ieder dáár en ieder op dien leeftijd den *eerſten ſtoot*, gelijk men zegt, of liever de eerſte opwekking daartoe gekregen hebben. Mij is eene voortreffelijke opvoeding te beurt gevallen in het ouderlijke huis; maar de zaden van godsdienst, die daar in mij ontkiemden en zoo goed verzorgd

wer-

werden, bragten naderhand eerst, in rijperen en mannelijken leeftijd, en brengen nu vooral in mijnen ouderdom vruchten voort. Velen versmaden den godsdienst, als voor kinderen geschikt: dwaze menschen! zij beseffen niet, dat zonder denzelven de man en grijsaard niet worden kan, wat hij worden moet: beseften zij dat, zoo zouden zij den godsdienst boven alles waarderen, omdat die alleen voor het geheele leven, en van onze eerste ontwikkeling af, tot onzen overgang in een ander leven, ons heilzaam en noodzakelijk is. Den bijbel verachten zij, als voor kinderen geschreven: onwetende! zij hebben dat boek nimmer gelezen, of toonen ten minste het niet te verstaan. De zin der kindschheid is in hetzelve heerschende; maar in het kind ligt de kiem reeds van alle volgende leeftijden, en zoo vindt men daarin, wat godsdienst, wat levenswijsheid betreft, al de beginselen, die ons voor het leven te pas komen. Maar hiervan genoeg, hoe veel ik er ook nog zou bijtevoegen hebben. Het is even zoo met de wijsbegeerte, de bron der wetenschappen, de *parens doctrinarum*, gelijk de Ouden haar noemden, gelegen. De knaap is nog niet vatbaar, niet geschikt voor het beoefenen der wetenschappen, maar moet er vatbaar, geschikt voor gemaakt worden. Leergierigheid, zucht tot kennis

nis en wetenſchap is hem van nature eigen: het is de leeftijd van leeren: en die leergierigeid ſtrekt zich tot alles uit. Dit moet men in hem aankweeken, voeden, en dat kan men niet beter, dan door het lezen en beoefenen der Ouden. Wijsgeer in den hoogeren zin, al heeft hij er aanleg toe, wordt hij zoo min op de univerſiteit, als op het gymnaſium, maar de *zin* voor wijsbegeerte, die in de ware beteekenis een' ieder in mindere of meerdere mate eigen is, die eenige vorderingen zal maken in welke wetenſchap het ook zij, die moet in de ſchool opgewekt en geſcherpt worden. Dit zocht Socrates bij zijne knapen te bewerken, en welke mannen, welke wijsgeeren zijn uit dezelve niet voor den dag gekomen! En is dit nu zoo moeijelijk? zoo hoogst bezwaarlijk? Men behoeft thans geen Socrates te wezen om dit te bewerken: men moet de kunst ſlechts verſtaan, om Xenophon en Plato voor de knapen goed te *interpreteren*, d. i. hun die geſprekken des grooten wijsgeers volledig te doen verſtaan, hen inteleiden in dezelve,' dat zij zich verbeelden Socrates zelven, die knapen en Sophisten zelve te hooren ſpreken. Gemakkelijk doet dit de leermeester en van zelfs, zoo hij zelf geheel met die ſchriften en de geheele oudheid ingenomen is, en dat doet hij bij het behandelen van dichters zoo wel als van wijsgeeren. Alwie Hora-

ra-

ratius voor zijne kweekelingen interpreteert, gelijk Van Ommeren b. v. en Nodell dit plagten, zal hetzelfde bij hen te weeg brengen, dat is, uitlokken, ontwikkelen, verfterken al wat in hen ligt, hetwelk Horatius zelf noemde *doctrina fed vim promovet infitam.* Het is zoo, gelijk gij zegt, *die te veel wil, verkrijgt niets;* maar ik zie niet in, dat ik iets meer wil, dan de aard, het doel der gymnafiën medebrengt. Ik ftel daar tegen over: *die het einde wil, moet ook de middelen willen.* De gymnafiën, de latijnfche fcholen zijn bijzonder ingerigt voor latijnfche en griekfche letterkunde: en dat is niet om eenige woorden en phrafen der Ouden van buiten te leeren, en op een examen eenige plaatfen te kunnen overzetten: al hetwelk al fpoedig vergeten wordt, zoodat de tijd verloren moet gerekend worden, dien men daaraan befteed heeft. Wanneer ik een' jong mensch een' Italiaanfchen meester geef, dan eisch ik, dat hij eenmaal Tasfo en Machiavelli even goed en gemakkelijk zal lezen, als onze dichters en fchrijvers: anders waartoe hem die moeite te doen nemen? Mag ik dus niet met even goed regt eifchen, dat, zende ik mijn' jongen naar het gymnafium, hij het niet verlate, voordat hij zijne griekfche en latijnfche dichters en fchrijvers met gemak leze en verfta? En, mag ik dat eifchen, moet ik dan ook de *middelen*

ten niet willen, leermeesters namelijk die daartoe bekwaam zijn? en, daar zij daartoe vijf, zes jaren kunnen gebruiken, is er dan van hen niet nog veel meer te wachten, dan van taalmeesters, dat zij namelijk hunne kweekelingen inleiden in den geest dier ſchrijvers, die met den hunnen zoo overeenkomt, en door het lezen en beoefenen van dezelve hun verſtand en hart vormen? Ik weet het wel, hoeveel tijd die beginſelen vereiſchen, die regelen der grammatica, ſyntaxis, proſodie, die kunst van analyſeren, conſtrueren, overzetten: en ik ſtem toe, dat men hiermede langzaam en langdurig moet voortgaan, om grondig de talen te leeren: wel ingerigt, dient het daarenboven, en niet minder dan algebra en matheſis, om het verſtand optewekken en geregeld te doen denken en oordeelen. Maar vooreerst heeft de knaap tegenwoordig van zijne kinderſchool algemeene taalkennis medegebragt, waarvan men partij moet trekken. En dan weet ik toch ook, dat, is de knaap eenmaal die beginſelen goed meester, hij van zelf reuzenſtappen doet, zoo men hem maar goed voortleidt: alles hangt van den leermeester af. En wat ons beginſel betreft van niet te vroeg de jeugd te ver te brengen: dit wel te vatten, vriend! *Te ver* noem ik hier *boven den leeftijd*, en dit is een hoofdgebrek onzer tijden. Voor dat de knaap

er

er rijp voor geworden is, gaat hij naar de akademie, of op het gymnafium, gelijk ook al gefchiedt, brengt men hem reeds aan de wetenfchappen. Dat is boven zijn' leeftijd, zoo wel, als Aristoteles met hem te lezen of den Timaeus en Parmenides van Plato. Maar de Iliade te recitéren, als de Geuzen van Van Haren: Euripides, als de treurfpelen van Vondel, en de Ouden in één woord te lezen, als de Nieuweren, voor zoo ver ze zijne bevatting niet te boven gaan, dat kan de jeugd op achttien, negentien jaren: ik fta er voor in; want zij doet het op menig gymnafium. Schoon het hier weêr geldt, wat ik zoo even van de wijsbegeerte zeide: het begin is dit nog maar van volgende ftudiën, en Homerus, Euripides, Xenophon volkomen te verftaan en te doorgronden, gelukkig is de man, die op zijn' ouden dag dit vermag! Alles, ik zeg het alweder, hangt van den leermeester af: is hij zelf nog zoo ver niet, als de jeugd moet komen, of, doet hij het om loon, om zijn brood te verdienen, gelijk het veelal plagt te zijn, ja, dan is het nog te verwonderen, dat de jongens iets leeren; maar is het zijn lust en leven, gelijk het thans van zoo velen is, zich daar midden onder die jeugd te bevinden, en dat opkomende gevoel, dat zich ontwikkelende verftand, dien zin voor het fchoo-

ne, goede, edele, vooral die waarheidsliefde en zucht voor regtvaardigheid gadeteflaan: en is hij zelf zoo doortrokken van den geest der oudheid, dat hij, door dat alles gadeteflaan, de Ouden zelve nog dagelijks meer en meer gaat gevoelen en doorgronden, en zoo dagelijks zich meer in ftaat gevoelt, om zijne kweekelingen met dien geest der oudheid te bezielen: in één woord, is de leermeester dat, wat hij wezen moet, zoo hij dien eervollen naam, en in die betrekking, met eere zal dragen, en wordt hij dat overal; dan zult ge binnen weinige jaren over de jongelingen, die op de akademiën komen, u even zoo verwonderen, als mijn goede Praeceptor thans, zoo hij uit zijn graf verrees en mijnen kleinzoon, mijn' jongen Frits en zijne makkers Homerus en Xenophon en zelfs Plato hoorde lezen en interpreteren, zich verwonderen zou.

X.

X.

— μακαρίως μὲν αὐτὸς ζῇ, μακάριοι δὲ οἱ ξυνήκοοι τῶν ἐκ τοῦ σωφρονοῦντος στόματος ἰόντων λόγων.

Drie dagen heb ik moeten voorbij doen loopen, zonder ons geſprek te vervolgen: bezigheden en aftrekkingen namen mij al mijnen tijd weg, en ik wilde u niets toezenden, voordat ik alles u had medegedeeld. Intusschen heb ik van eene toevallige zamenkomst met onzen Oude gebruik gemaakt, om over een en ander zijn gevoelen wat naauwkeuriger te vernemen, en dit heeft mij het vervolg van ons geſprek nog volkomener doen te binnen komen. Ook heb ik veel nagedacht over al die onderwerpen, waarover wij op dien avond of liever in dien nacht geſproken hebben. Want zeker, het was niet over ſcholen en akademiën alleen, dat hij mij zijne gedachten mededeelde. Op weinige

bladzijden had ik dan wel alles kunnen opſchrijven. Het was als of de *mensch* en de natuur der menſchelijke zaken ons onderwerp uitmaakten. Zoodat, mijn vriend, indien ge van mijn geſchrijf voor het tegenwoordig oogenblik, dat men niet dan van akademiën hoort of leest, gebruik wilt maken, het uwe lezeren wel verdrieten zal, zoo lang te moeten voortlezen, voor dat zij aan de hoofdzaak, dat is hier de univerſiteiten, komen. U zal het niet verdrieten, dit weet ik, zoo min als het mij berouwt, aldus dit begonnen en voortgezet te hebben. Want door dit ſchrijven is het mij, als of ik al mijn gevoel, dat bij mij van jongs af opgekomen is, uitgeſtort, al mijne denkbeelden over de gewigtigſte zaken des menſchelijken levens als van zelfs ontwikkeld en uitgedrukt heb. Ik ben er door teruggebragt in mijne kindschheid, in mijne jeugd, in mijn' leeftijd, toen die *zin*, waarvan hij ſprak, zich in mij opende, toen ik dag en nacht zat te lezen en eindeloos vroeg over alles, wat ik gelezen of gehoord of zelf bedacht had. En dan die eenvoudige voorſtelling des grijsaards van Godsdienst en Wijsbegeerte, die anders zoo vijandig ſchijnen en in zijnen mond, wanneer men hem er over hoort, zoo innig, zoo onafſcheidelijk vereenigd zijn, wat geeft dat niet ſtof tot nadenken! En

is

is er, alles wel beſchouwd, wel iets in de wereld, waaraan den mensch meer gelegen moet zijn, dan beider overeenſtemming? Ik denk nog gedurig, wat het toch geweest zij, dat mij zoo aan s' mans redenen geboeid hebbe: maar zou het dit niet vooral zijn geweest, dat *Godsdienst* en *Wijsbegeerte* in hem zelven en zijne redenen als in volkomene harmonie ſchenen te zijn? Ik mogt dus wel dat zeggen van Plato aan het hoofd dezes briefs zetten. Kon ik hem u maar, door mijn ſchrijven, zóó voor oogen ſtellen, als hij dien avond daar tegen mij over zat, en hem u doen hooren, zóó als hij toen ſprak!

τοῦ καὶ ἀπὸ γλώσσης μέλιτος γλυκίων
ῥέεν αὐδή.

Maar gemakkelijk is dit niet: *hoc opus, hic labor est:* het zou een' Plato vereiſchen!

Aan kundigheden, zoo ging hij daarop verder voort, ontbreekt het thans onzen jongeren Literatoren niet, en onder onze Veteranen zijn er mannen van groote geleerdheid en zuiveren ſmaak. Maar ik wenschte maar, dat *allen* het hooge doel van gymnaſiën zich ſteeds voor oogen ſtelden, en van de Ouden, van Socrates vooral, de kunst afkeken van wel te onderwijzen en door onderwijzen te vormen en te beſchaven. Ik heb daar welligt te lang over geſproken, vriend: maar ver-

geef

geef een' oud man, dat hij zich niet korter kan uitdrukken: en de zaak gaat mij zoo innig ter harte. Het is voor ons vaderland van het hoogfte belang, dat onze akademiën aan hare hooge beftemming beantwoorden: maar zoolang de gymnafiën nog niet overal zijn, wat zij worden moeten, *kweekfcholen* voor de akademiën, zoodat de knapen wel befchaafd en als jongelingen daar komen, zoo lang is alles nutteloos of fchadelijk, hetgene men tot verbetering van akademiën aanwendt: en hoe kunnen de gymnafiën dat worden, zoolang men derzelver *inrigtingen* niet verbeterd heeft?

Denk dit maar eens in. Hier en daar laat men den literator wiskunde onderwijzen, hier en daar, bijzonder in Belgie, zijn Franfche inftituten met gymnafiën verbonden. Hoor ook ouders eens klagen en met volle regt, dat men te veel van hunne kinderen vergt, dat ze van s'morgens tot s'avonds, dikwijls tot in den nacht moeten blokken om hun werk aftekrijgen. Zie ook eens de leermeesters: dagelijks moeten zij s'morgens drie uren achter een, en s'namiddags twee uren, hier en daar nog langer, pal in hunne fchool zitten met dezelfde knapen en tot hetzelfde werk: de laagfte praeceptor, welk een leven! mag met zijne kweekelingen niet verder gaan, dan de eerfte beginfelen: zijn ze die meester,

ver-

verlaten ze hem, en hij krijgt weder nieuwe om daarmede alweêr te beginnen: om nog niet te zeggen, hoe ontmoedigend het voor hem moet zijn, de jongens van hoogere klasſen op de zijne, en dikwijls op hem zelven, als laagſten praeceptor, te zien nederzien. En dan, hetgene ik in de eerſte plaats had moeten aanmerken, is het in den aard der zake niet ongeſchikt en voor de vorderingen der jeugd hoogst belemmerend, dat zij voor dezelfde talen, voor hetzelfde onderwijs, gedurig van leermeester verandert? Wie is er, die het niet als een ongeluk voor zijne kinderen beſchouwt, zoo ze nu dezen, dan weder een' anderen, in hetzelfde vak, tot leermeester hebben moeten krijgen? Dat zijn gebreken, in onze inrigtingen gelegen, wezenlijke gebreken, vriend, en die men door verordeningen en voorſchriften meer verzwaart dan verligt. Immers dagelijks vergt men nog meer van kinderen en leermeesters, eerst de geſchiedenis en aardrijkskunde, naderhand de algebra en matheſis, en wie weet, wat er nog welligt niet op het tapijt is! En van den anderen kant hoort men vragen, waartoe men toch op de latijnſche ſcholen zoo lang, vijf, zes jaren, en dat van den besten leeftijd, moet blijven zitten? Dus, voor het vervolg, nog *minder* tijd, en nog *meer* werk, en nog *meer* inſpanning voor meesters en kweekelingen!

gen! Wat moet er nog zoo doende van onze lieve jeugd worden? — Ik ftemde het hem alles toe, maar hoe het te verbeteren? vroeg ik. — Wanneer men, voer hij voort, dit alles gadeflaat, is het dan niet onbegrijpelijk bijna, dat er nog zoo veel leerlust op onze gymnafiën blijft, en zoo vele ftudenten op onze akademiën naar die posten ftaan! — Gewis: maar hoe het te verbeteren? vroeg ik op nieuw. — Door de natuur te volgen, was zijn antwoord, en oude kloosterinftellingen te doen plaats maken voor hetgene de ondervinding geleerd heeft het beste te zijn: en dat is in de eerfte plaats: *dat men affcheide, wat van nature niet vereenigd is*, en dan dit: *dat niet één alles, maar ieder, zoo veel mogelijk, het zijne doe.* Franfche fcholen zijn bij ons altijd van de gymnafiën afgefcheiden geweest, en allen getuigen, dat, waar men ze met dezelve tot één heeft zoeken te brengen, het botfingen veroorzaakt, en dus verwijdering veeleer, dan vereeniging te weeg gebragt heeft. Dit brengt ook de aard der menfchelijke natuur, bij het opgroeijen der jeugd, mede. In kinderfcholen komen allen bijéén: want ze dienen om *menfchen* te vormen, en hetzelfde onderwijs dient dus voor allen. Maar in den knaap gaan zich, naar onderfcheiden aanleg, velerlei vermogens ontwikkelen, en zoo velen na de kinder-

fchool

ſchool nog eene tweede opvoeding zullen genieten, om in de maatſchappij werkzaam te worden, beſtemmen zich, bij het middelbare onderwijs, voor onderſcheiden beroepen, ſommigen om in den koophandel of in betrekkingen te komen, waartoe meerdere beſchaafdheid gevorderd wordt: anderen om ter zee te varen of in den landdienst te gaan: nog anderen om eenmaal te ſtuderen. Allen is het hier te doen om *beſchaafde* menſchen te worden: en zoo is er geene reden, waarom niet allen, terſtond na het kinderonderwijs, op de inſtituten toetelaten; maar welhaast moet ieder voor zijne beſtemming eene bijzondere opleiding ontvangen, en de laatstgenoemde, de aanſtaande ſtudenten, hebben gewis eene veel hoogere beſchaving, dan de overige, noodig. Zoo wil de natuur, dat zij zich afſcheiden, en volgt men dien natuurlijken gang niet, zoo zal men zien, dat men zich moeijelijk op die ſcholen verdragen kan, zoo wat de leerlingen, als vooral wat de leermeesters betreft. Meng dus niet dooréén, wat de natuur wil geſcheiden hebben, en laat gymnaſiën gymnaſiën, inſtituten inſtituten, kadettenſcholen kadettenſcholen blijven. Zoo zullen allen elkander verdragen en ook onderling helpen. Kunnen b. v. de gymnaſiën niet, zoo wel als de univerſiteiten, voor die beide andere ſcholen leermeesters vormen? Kunnen inſtituten niet

zoo-

zoodanig ingerigt worden, gelijk ik reeds begon te zeggen, dat derzelver benedenfte orden de jeugd ook voor de gymnafiën en kadettenfcholen voorbereiden, zoodat de knapen, voor deze beftemd, daar nog, na de kinderfchool verlaten te hebben, in de beginfelen der wiskunde, in de moderne talen en fchrijvers onderrigt ontvangen, terwijl de overige, voor welke inftituten eigenlijk ingerigt zijn, al de volgende klasfen afloopen, totdat zij den trap van kennis en befchaafdheid bereikt hebben, die aan hunnen ftand in de maatfchappij beantwoordt? Ik ftel dit voor, omdat het met goed gevolg hier en daar plaats heeft, en de gaping zoo aangevuld wordt, die er thans nog tusfchen de kinderfcholen en de gymnafiën beftaat: te meer, daar dit ftrekken kan om de kinderen niet te vroeg, niet voor hun dertiende, veertiende jaar op het gymnafium te doen komen. Men fpreekt van zoodanige inftituten, die men op een' hoogeren, uitgebreideren voet wil inrigten, en ik juich die pogingen toe: alleen, dat men er op bedacht zij, om het onderwijs daar minder op de leest van kadettenfcholen, meer op die van gymnafiën te fchoeijen: mathefis ontwikkelt den knaap zeer onvolkomen. *Wel te fcheiden om wel te vereenigen!* en zoo zal het onderwijs op de gymnafiën doelmatig, en dus zoo wel voor de

leer-

leerlingen gemakkelijk, als voor de leermeesters aangenaam worden. En nu verder onze tweede stelregel:

Zal alles wel geschiën, doe ieder slechts het zijne.

Geen literator onderwijst de wiskunde, of hij bederft zich voor beide vakken. Er wordt voor dat onderwijs iets meer vereischt, dan te definiéren en te demonstreren of in algebraïsch rekenen zich te oefenen. Door algebra moet men het *vindingsvermogen* opwekken en scherpen, waarop het voor de jeugd in het vervolg, bij het behandelen en voortzetten der wetenschappen, nog meer aan zal komen, dan op betoogen en bewijzen: en dat vermag niet een ieder, al heeft hij Steenstra geheel uitgewerkt en Lacroix daarenboven en zelfs Florijn over de kegelsneden. Zonder mathematischen *zin* onderwijst men de mathesis niet, niet zóó ten minste, dat de knaap er, zijn geheele leven door, vrucht van zal trekken: en die zin is zeldzaam in literatoren te vinden. Ontdekt men dien daarentegen in andere jonge menschen, is het dan niet onvoegelijk, dat men hen tevens de oude literatuur laat onderwijzen? Want ook hiertoe wordt een bijzondere aanleg vereischt, en de fijne, scherpe ma-

mathematicus is zeldzaam geſchikt, om Homerus en Horatius op het gevoel en de verbeelding der jeugd te doen werken. Men maakt beide ongeſchikt voor hunne natuurlijke beſtemming en ſtremt de jeugd in hare vorderingen. Maar waarom ook iederen literator op zijne klasſe alles te laten doen? Waarom niet zoo wel een bijzondere Historicus en Geograaf, als een bijzondere Mathematicus aangeſteld? Men laat de geſchiedenis tegenwoordig zoo leeren, dat de jeugd, om zoo te ſpreken, met de tijden en volken voortgaat: op de eerſte klasſe wordt de Oosterſche, op de tweede de Griekſche, op de derde de Romeinſche geſchiedenis, op de vierde die der middeleeuwen, eindelijk op de vijfde die der nieuwe volken beoefend, terwijl de Rectorsklasſe het overzigt van alles geeft. Dit is doelmatig en volgens de natuur: en de Handleiding van Dorn Seiffen, die ik onlangs te zien heb gekregen, komt mij daartoe zeer geſchikt voor. Maar doen dit zes onderſcheidene leeraren, al is het naar dezelfde handleiding, hoe kan dat eenparig gaan? Eén geve de geheele geſchiedenis en die leide de jeugd eenparig voort: even zoo één de algebra en matheſis; en zie eens, welk een' ſpoorſlag dat niet op onze akademiën voor allen geven moet, die zich op wiskunde en wetenſchappen, of, bij het beoefenen der letteren zich

zich bijzonder op de geschiedenis toeleggen! Vooruitzigten van in vakken wel geplaatst te kunnen worden, moet men der jeugd op de universiteiten openen, zoo veel men kan: en daarom ware het wenschelijk, dat van leeraren op kadettenscholen en van dezulken tevens, die in wetenschappelijke vakken praktisch zullen werkzaam zijn, ook akademische studien gevorderd werden. Maar hoe nu verder onze literatoren op de gymnasiën? Zal een van hen de Latijnsche, een ander de Grieksche taal- en letterkunde op zich nemen? — Dat is bedenkelijk, zeide ik: de talen hield ik liefst, bij het onderwijs, vereenigd. Die beide van één scheidt, zegt immers Ruhnkenius, scheidt ziel en ligchaam van elkander af. . . . Van de *studie*, viel hij hier in, zeide Ruhnkenius dit, maar niet van het *onderwijs*, meen ik. Maar al geven wij de talen aan onderscheidene leermeesters, het zal ons nog niet genoegzaam zijn. Wij zijn hier aan de hoofdzaak onzer gymnasiën gekomen, en het is ons hier om letterkunde zoo wel, als om talen te doen, en om letterkunde wel voornamelijk. Wat dunkt u? zullen wij nog op eene andere wijze, door afscheiden b. v. van *taal-* en *letteroefeningen*, elken van de literatoren het zijne te doen geven? — Daar heb ik niets tegen, antwoordde ik; maar hoe gij dit eigenlijk wilt,

zie

zie ik nog niet door. — Ook mij is het, zeide hij, ik moet het bekennen, nog niet duidelijk voor den geest, ten minste niet, om het u geregeld voortestellen; maar al pratende zal het ons welligt van zelfs in 't oog vallen. Laat ons zien.

In het oude Griekenland en Latium moet men op deze scholen, in de eerste plaats, door *taalkennis* binnengeleid worden: dit is de eenige weg. Wij hebben dus al terstond eenen grondigen *grammaticus* noodig. Waar die op eene school gemist wordt, is er voor grondige literatuur niets te hopen of te verwachten. Maar hier is de vraag: hoe kan één deze oefeningen niet alleen beginnen, maar op al de scholen voortzetten? Denken wij ook in, dat wij voor een' geleidelijken overgang van het vroegere onderwijs tot dit hoogere moeten zorgen. Kinderen, die altijd onder het oog van een' en denzelfden meester geweest zijn, dienen vooreerst ook, wel niet alle uren, maar toch den meesten tijd, door éénen man gadegeslagen te worden. Ik sprak daar onlangs met iemand over, die sedert jaren van die zaken ondervinding gehad heeft. „ Zal men gewenschte gevolgen zien, zeide hij, van eene meer liberale inrigting onzer scholen, zoo moet men op twee klassen vooral, op de benedenste en bovenste, en op de *benen-*

den-

denste zou ik zeggen, wel het meest achtgeven. Hier toch worden de gronden gelegd, waarop men verder zal voortbouwen: maar daarenboven, van alle kanten komen knapen daar te zamen van zeer ongelijke opvoeding zoo wel, als geaardheid, en die moeten dus aan eene vaste orde en regelmatigheid gewend worden: hetgeen één vermag te bewerken, wiens taak dat is, niet twee, drie of meer, die op onderscheidene uren bij hen komen. Eén dus, voegde hij er bij, dient voor die klasse wel geheel bestemd te blijven: voor de zedelijkheid der jeugd is dit niet minder noodzakelijk, dan voor stipt grondig grammatikaal onderwijs." Wat zegt gij daarvan, mijn vriend? — Ik moet toestaan, zeide ik: het laat zich hooren; maar zoo gaan wij van onzen stelregel af, en het lot van onzen laagsten praeceptor blijft even deerniswaardig, als het tot heden toe geweest is. — Maar wat geven wij om stelregels, hernam hij, als het op het belang der jeugd aankomt? Welligt zien wij al voortpratende, dat wij ons in onze wijsheid van stellen en vaststellen bedrogen hebben, en tot andere beginselen komen moeten: ik voor mij zal er niet ontevreden over zijn, mits wij maar de *ware* zullen gevonden hebben. Hier ook komt ons *niets te weten* en *alles te onderzoeken* te pas. Evenwel, tot nog toe zie ik dat niet.

niet. Een ieder moet *het zijne* doen, maar ieder daarom niet een geheel vak *alleen* onderwijzen. En wat dezen, voor de fcholen zoo onontbeerlijken leeraar betreft: dat hij eigenlijk gezegd fchool moet houden, heeft hij met zoo vele andere leermeesters gemeen, en deze eerfte regels zijn bij het onderwijs zoo vervelend niet, als men denkt, zoo men ze op de *analogie*, mag ik zoo fpreken? *van het kinderverftand* toepast en die daardoor bevordert. Maar *dit* kunnen wij hem geven, hetgeen aan *onze* inrigting moet eigen zijn, dat hij vruchten zie van zijn werk, en op de twee volgende klasfen zijne kweekelingen, ook in hun tweede en derde jaar, zoogenaamde *themata* doe maken: waartoe hij de uren, die op de zijne voor den mathematicus en historicus bepaald zijn, gebruiken kan. Zoo houde hij dan drie achtereen volgende jaren aan de grammatica der Latijnfche taal de hand, terwijl zijn ambtgenoot der tweede klasfe, op deze fchool hetzelfde voor het Grieksch begint en de grammatica dezer taal, door Griekfche themata te doen maken, op de derde en volgende klasfen onderhoudt. Omgekeerd had ik het liever, eerst het Grieksch en dan het Latijn, maar daartoe fchijnt onze eeuw nog niet rijp te zijn; fchoon het eenmaal toch wel zoo zal ingerigt worden: vroeg of laat

ſtaat men den natuurweg in. Maar eerst voor het tegenwoordige te zorgen! en zoo wenschte ik dan het grammatiſche onderwijs der beide talen, waar alles op aankomt, *van onder op tot de bovenſte klasſen toe*, zoo ver mogelijk, door dezelfde leermeesters te doen voortzetten. En ziedaar nu al terſtond, mijn vriend, zoo ik mij niet bedrieg, een vak van onderwijs gevonden, dat wij voor alle de ſcholen aan twee onzer praeceptoren kunnen toevertrouwen, *taaloefeningen* namelijk. En deze, voegde ik er al vragende bij, worden nu verder door *letteroefeningen* opgevolgd? — Wij zullen zien, was zijn antwoord: maar merk dit hier nog op. Hebben wij zoo deze vier leeraren ieder voor hun vak, een' *mathematicus*, een' *hiſtoricus* en twee *grammatici* en doen zij hunnen pligt, hetgene men onderſtellen mag en moet, hoe vrij en beſtemd tevens zullen dan de overige niet, die wij *κατ' ἐξοχὴν literatoren* willen noemen, met het lezen en interpreteren der klasſiſche ſchrijvers kunnen voortgaan!

Wat zou deze en gene wel zeggen, liet ik mij hier ontvallen, als zij ons over het aanleeren van *oude doode* talen, gelijk zij ze met minachting noemen, met zoo veel omzigtigheid en naauwgezetheid hoorden ſpreken! — Zij zouden ons uitlagchen, zeide hij, dat zouden ze; maar gelukkig, dat wij een' tijd beleven, waarin men

daarmede niet fpotten kan, zonder zich zelven bij alle verftandigen belagchelijk, zoo niet verachtelijk te maken. Oude doode talen! Onfterfelijk zijn ze en eeuwig jeugdig, de talen, waarin Homerus gezongen, Demosthenes en Cicero gefproken, Plato gefchreven heeft! jeugdig en onfterfelijk, als de geest, die in die zangen en fchriften nog ademt en leeft! En bleek dit niet voor vier, vijf eeuwen, toen, met die zangen en fchriften, die talen, als de Phenix uit zijne asch, *herleefden* en ons tot de befchaving van Grieken en Romeinen terugbragten? Blijkt dit thans, in *deze* onze eeuw niet weêr op nieuw, daar Hellas zelve, als *herboren*, hare kinderen toeroept: *leest weêr de fchriften onzer Ouden, en denkt en fpreekt en fchrijft weêr in die taal! Op nieuw is Europa gereed om u aantehooren. Ziet! hoe al wat in de befchaafde wereld fijn befchaafd is, in onze herleving deelt!* In de daad, vriend, men kan die fchriften der tegenwoordige Hellenen niet lezen, of men voelt nieuw leven in zich opkomen. En die onwetenden, die barbaren onder ons! omdat zij van dat alles niet weten, zouden zij er onze jeugd van afkeerig willen maken! maar laat ons voortgaan. Hoe nu diezelfde klasfiken op de gymnafiën te doen interpreteren? Zoeken wij verder: welligt vinden wij een ander vak van letterkundig onderwijs, dat wij anderen opdragen.

Met dat interpreteren is reeds op de benedenfte

ſcholen aanvang gemaakt : want abſtrakt, zonder lezen en overzetten, kan grammatica niet beoefend worden, of het wordt het droogſte, verdrietelijkſte, ja, onnutſte werk van de wereld: op haarkloverijen komt het eindelijk uit; maar het interpreteren is dáár nog tot de *talen* meer bijzonder, dan tot de *ſchrijvers* betrekkelijk gebleven: het duurt ook nog lang, voordat de knaap met zijne dichters en ſchrijvers regt ingenomen wordt, en het hooge doel van zijn onderwijs hier, de beoefening der oude literatuur, eenigermate beſeffen gaat. Hetgene dus voor de interpretatie van den aanvang als voorbereid is, dat zette de derde praeceptor voor de Latijnſche, en de vierde voor de Griekſche ſchrijvers voort: beide op hunne klasſe, maar de eerstgenoemde beginne dit reeds voor het Latijn op de tweede, en de andere voor het Grieksch op de derde ſchool: ſchoon hier vooral ſtipt grammatisch. Dit zij de taak van deze beide literatoren, en hiertoe behoort, behalve het analyſeren, etymologiſeren, conſtrueren, ook het ſcanderen in alle versmaten, eene zoo noodzakelijke oefening voor het lezen en behandelen der dichters. Ieder hebbe zoo veel mogelijk voldoening van zijn werk, en, komen er uit ons gymnaſium jongelingen voor den dag, die vast in de grammatica zijn, of de kunst van interpreteren, met al wat daartoe behoort,

goed verſtaan: aan die praeceptoren, wier taak dat is, zal dit toegeſchreven worden, en hun tot eer verſtrekken, even als het den historicus en mathematicus tot eer verſtrekken moet, zoo zij in deze vakken bijzondere vorderingen gemaakt hebben. En ziedaar ons nu weêr, als van zelfs, op een tweede en hooger ſtudievak in de beoefening der klasſiſche literatuur gekomen: het is de eigenlijk gezegde *interpretatie* der Latijnſche en Griekſche ſchrijvers, en wordt dit in dezer voege op de tweede ſchool begonnen, zoo zetten het die beide literatoren, volgens onzen regel, tot het einde van den loopbaan, ook op de conrectors- en rectorsklasſe, en hier met de moeijelijkſte ſchrijvers, geregeld voort.

Maar nu zult gij wel vragen: zoo op deze klasſen door al de praeceptoren, op één na, zoo veel gedaan wordt, wat blijft op dezelve voor conrector en rector nog over? Het hoogſte, mijn vriend, dat op hun gymnaſium beoefend moet worden, *literatuur-ſtudie* namelijk. Terwijl al de overige voor hen ook werkzaam zijn en blijven, beginnen deze de kweekelingen van de vierde ſchool af aan, tot de klasſieke literatuur opteleiden: de Conrector door Latijnſche, de Rector door Griekſche dichters en ſchrijvers, die niet te moeijelijk zijn, curſorisch en zóó met hen te behandelen, dat zij langzamerhand geheel

in

in de oudheid binnengeleid en als ingewijd worden. Dit blijft steeds *interpretatie*, gelijk het maken van Latijnsche themata op de vierde en vijfde scholen *thema maken* blijft; maar het wordt, even als dit, meer aan het doel des gymnasiums beantwoordende. Die themata hebben hier, onder het oog van den vierden praeceptor, en bijzonder van den conrector en rector, Latiniteit niet alleen, maar ook goeden Latijnschen *stijl* ten doel: *schrijfoefeningen* worden het al meer en meer, en zijn bij den Rector voornamelijk, eer *opstellen* over gegevene onderwerpen, dan eigenlijkgezegde *themata*. En zoo wordt ook hier, op deze hoogere klasfen, dat lezen en interpreteren meer *cursorisch*, en meer geschikt om het *schoone*, *bevallige*, *verhevene*, ook het *wijsgeerige* eenigermate, dat in die schriften heerscht, te gevoelen en te beseffen. Dit hooge doel zoeke men op onze gymnasiën te bereiken door onderlinge medewerking, en bijzonder door ieder het zijne te laten doen. Ziedaar wat ik u voorstellen wilde, en met dusdanige verdeeling der werkzaamheden, zou het werk, dunkt mij, zoo wel grondig, als gemakkelijk en aangenaam gemaakt worden: *grondig*, door dat het grammatisch onderwijs en de interpreteer-methode tot het einde van den schooltijd steeds door dezelfde leeraars voortgezet werd: *gemakkelijk* en *aangenaam*, daar men bij het inter-

terpreteren het herinneren aan de taalregels, en bij de hoogere literatuur-ſtudie *en* taalregelen *en* interpreteer-methode aan anderen kon overlaten. In één woord: verlangt men van een gymnaſium, dat *grammatica*, *interpretatie* en *literatuur* bij opvolging geregeld en eenparig zal beoefend worden, dan komt mij deze regeling niet ongepast voor. Maar van de ſcholen hebben wij geſproken en van de onderwijzers, moesten wij niet in de eerſte plaats van de *jeugd* zelve geſproken hebben, ten wier behoeve al het overige is? Eenheid en verſcheidenheid verlangt die van nature: *eenheid*, wat de leerwijze en den onderwijzer van ieder vak, *verſcheidenheid*, wat de vakken en de tijdsverdeeling van het onderwijs in dezelve betreft. Gaan de knapen van uur tot uur naar een' anderen leermeester, of, hetgene om de orde welligt verkieslijk is, zien ze van uur tot uur een' anderen leermeester op hunne klasſe verſchijnen, hoe komt dat niet juist overeen met de geheele geaardheid van dien leeftijd! *Wij* kunnen langdurig achtereen werken, en toch hebben wij daartoe afwisſeling van werk noodig; maar de jeugd bij zoo vele natuurlijke levendigheid en rusteloosheid, ge doodt haar, zoo ge niet voor gepaste afwisſeling en verſcheidenheid van bezigheden zorgt: en hoe ook een leeraar op zijne klasse, door nu dit dan dat te doen, daarvoor

zoekt

zoekt te zorgen, hij blijft daar toch gedurende die drie uren *alleen* zitten, en dat niet met kinderen, maar met woelige knapen: het kan niet anders of het werk moet hun eentoonig blijven voorkomen.

Het bevalt mij, zeide ik, zoo als ge mij daar alles hebt voorgedragen; maar mij blijven eenige vragen over. Is het raadzaam, vraag ik nog eens, onze literatoren op deze wijze gedeeltelijk de Latijnfche, gedeeltelijk de Griekfche taal- en letterkunde afzonderlijk te doen onderwijzen? Onderwijs, zegt men, heeft op ftudie invloed. — En dit zeg ik ook, was zijn antwoord: zoo het eerfte eenzijdig is, wordt zulks ook ligt het andere. Maar zijn die talen niet zóó vermaagfchapt, dat het onderwijs in de eene de beoefening der andere medebrengt? voor hen ten minfte, die op de akademie volledig voor deze posten opgeleid zijn geworden? Zal ook niet voor ieder de hoop van opvolging een prikkel zijn om in beide talen zich aanhoudend te blijven oefenen? Maar, blijft gij er op ftaan? welaan! geef den laagften praeceptor op de tweede orde zijner klasfe de beginfelen van het Grieksch. Dat de eerfte gronden der beide talen door een' en denzelfden onderwezen worden, heeft wel iets voor. Zwarigheden kan men maken in het oneindige: zoo heb ik hooren zeggen: wanneer de Historicus een

bink

bink is, dan is het op de ſchool met de Historie gedaan. Het zij zoo, antwoordde ik, men kan dat onderſtellen: want volmaakt worden onze ſcholen nooit; maar dit onderſteld, gaat de jeugd dan toch immers met al het overige geregeld voort, en kan zij door het lezen der oude geſchiedſchrijvers dat eenigermate vergoed krijgen: daar bij de tegenwoordige inrigting, zoo er één geene orde weet te houden, of op zijne jaren gekomen is, of, gelijk men zegt, *een bink* is, de kweekelingen te midden van hunnen loop een vol jaar op die klasſe moeten ſtilſtaan? En dat ſtilſtaan, weten we, is teruggaan, en geeft aanleiding, dat de lust wegraakt en honderd ongeregeldheden gepleegd worden. En voorts, wie zal naar de domheid en onbekwaamheid van binken eene ſchool inrigten?

Maar hoe overal, vroeg ik, aan zoo vele onderwijzers te komen? Menige ſtad heeft aan het onderhoud van éénen al genoeg en klaagt nog over die onkosten. — Dit laten wij aan die Curatoren, was zijn antwoord, of liever aan ons Beſtuur over: voor opvoeding en onderwijs meldt men zich daar niet te vergeefs aan. Maar niet overal zijn zoo vele noodig: op kleine gymnaſiën, gelijk van zelfs ſpreekt, heeft men aan weinige genoeg, mits deze maar op dergelijke wijze de werkzaamheden onder elkander verdeelen. Ook ſchikke men zich

op

op groote, gevestigde gymnasiën naar gelang van omstandigheden en personen: heeft men een' Conrector of Rector, die goed historicus is, waarom dezen dat vak niet te geven, en zijn vak door een ander te doen vervullen? Maar van zoo *vele* leeraars spraakt gij: is dat getal dan voor een gymnasium als wij bedoelen, van een honderd kweekelingen b. v., te groot? Als ik wel reken, bestaat het uit acht, en is dat te groot voor zoo vele kweekelingen en voor zulk een onderwijs en voor den belangrijksten tijd van ieders leven, waarvan alles voor de akademiën en voor de maatschappij af hangt? Ik wilde er nog meer bijvoegen. Onze moedertaal b. v. en onze Vaderlandsche historie, hebben die niet eenen afzonderlijken noodig? en de eerstgenoemde inzonderheid, om niet alleen te onderhouden wat op de kinderschool of op het instituut reeds begonnen is, maar ook, op de hoogere klassen, om er wel en naar het voorbeeld der Ouden, in te leeren stellen? Ook wenschte ik, dat het den kweekelingen niet aan gelegenheid ontbrak, om zich bij buitengewone meesters in moderne talen te oefenen. — Maar welk eene verandering! begon ik alweêr: waar blijft de waardigheid van Rector? of vindt gij die gelijkheid goed? — Geenszins, antwoordde hij, en die verandering is minder, dan zij schijnt. Men be-

behoude de klasſen der leerlingen en de rangen der leermeesters: ook blijft de Rector het hoofd des gymnaſiums en zijne klasſe de toegang en drempel der Akademie: *οὐκ ἀγαθὴ πολυκοιρανίη· εἷς κοίρανος ἔστω·* en die *κοίρανος* behoude zijn' hoogen rang in ons onderwijs, als ſtaande tusſchen de gymnaſiën en univerſiteiten in: en bij het behartigen van zijn hoogstbelangrijk vak, zorge hij voor alle de overige en wake en zie toe. Alles zij en blijve, gelijk het tot nu toe heeft plaats gehad: alleen worden de werkzaamheden, om alles gemakkelijk en goed te doen voortgaan, gepast verdeeld. Zoo lang men dit niet gedaan heeft, zal men bij ieder nieuw voorſchrift klagen en jammeren, en den onderwijzeren de gebreken toeſchrijven, die aan de inrigtingen eigen zijn. Van denzelfden man is niet alles te gelijk te vergen en vooral van zoo velen niet, die aan *menſa* en *amo* hadden meenen genoeg te hebben, en daartoe aangeſteld zijn geworden. Ongerijmdheden op ongerijmdheden hoort men hieromtrent dagelijks en vrij ruw uitſlaan. „ Het wordt tijd, hoorde ik eens iemand zeggen, die van onderwijs niet wist en zelf ſlecht onderwezen was; het wordt tijd, dat men op die ſcholen aan de matheſis en al het overige de hand ga houden. Die Heeren willen maar niet, en men moet hen noodzaken te willen: wat men wil, dat kan men."

men." Onverſtandig! de blinde kan niet zien, al wil hij, de kreupele niet loopen, al wil hij, de oude en zwakke niet werken als in zijne jeugd en kracht, al wilde hij dit nog zoo gaarne. Rust verleene men aan die rust behoeven en verdienen, en men zorge voortaan, dat men der jeugd geene blinde of kreupele leidslieden geve. Maar men pasſe ook op, dat, heeft men een aantal ſcherpe wiskundigen, een aantal fijnbeſchaafde literatoren, die willen, zoo men hun maar gelegenheid geeft, om aan hunne beſtemming te voldoen, dat men, zeg ik, hen niet dwarsboome, hen niet ſtuite in hunnen loop, hen niet *dwinge* met één woord. Dwingt men een' leermeester, zoo dwingt ook deze zijne leerlingen: dit is er het noodzakelijk gevolg van: en *niets blijft in den geest, dat er met geweld in gebragt is.* Dwing niet; maar beſchouw de gymnaſiën als oefenperken der jeugd, waar men ſtrijdt en wedijvert om den krans, gelijk de Grieken in hunne ſpelen. Open daar een' loopbaan voor leermeesters en leerlingen: laat den mathematicus wedijveren met de letterkundigen en deze weêr met den historicus en geograaf, en deze wederkeerig met de vorigen, om op de akademiën te doen optreden de in hun vak kundigſte, maar tevens ook, door hunne leiding, de braafſte, zedelijkſte jongelingen, lieve vriend, zoo volgt men de natuur, en het zal eene wel-

wellust zijn te aanschouwen, hoe die kweekhoven van de akademiën en de maatschappij groeijen zullen en bloeijen. Geene verordeningen bewerken dit, maar de inrigtingen te veranderen, met de natuur overeentebrengen, dat kloosterachtige vooral wegtenemen, dat het hart toesluit en den geest verdooft, daarmede moet men beginnen, zullen de verordeningen iets baten. Εἷς ἕν, zegt Plato, *οὐχ ἕκαστος ἅπαντα*, niet een alles, maar ieder het zijne, zoo wordt ieder groot in zijn vak en de jeugd maakt vorderingen, waar men versteld van staat. De mensch kan niet, wat hij wil: dat is te algemeen gesproken en op luijaards alleen toepasselijk: geen Archimedes had eene Ilias kunnen schrijven, geen Homerus eene spheer vervaardigen, al hadden beide het gewild en gepoogd: maar *wat wij kunnen*, *dat willen wij*, zoo men ons maar voortleidt, helpt, aanmoedigt, of liever — maar laat begaan. Het *laissez faire*, vriend, komt zoo te pas in alle menschelijke zaken, wanneer men met bekwame menschen te doen heeft, maar vooral, vooral in het onderwijs! Zoo er iets is, is het dit voornamelijk, dat geheel van *goeden wil* afhangt. En wat zegt gij nu van onze tijdsbepaling, waarvan wij te voren gesproken hebben, om niet voor het achttiende, negentiende jaar de jeugd op de akademie te laten komen? Zullen wij die

nu

nu nog noodig hebben? of zal de jeugd niet van zelfs op het gymnaſium langer blijven? Die vier, vijf jaren waren nog veel te lang in vroegeren tijd, om zich daar met zijn' leermeester te vervelen, en nu zullen, geloof ik, zes, zeven jaren niet te veel zijn, wanneer en leermeesters en leerlingen met lust daar werken, alles grondig en met gedurige afwisſeling geleerd wordt, en tot doel wordt voorgeſteld, niet woorden en regels te leeren, maar door taal het verſtand te ontwikkelen: niet op een examen opgegevene plaatſen overtezetten, maar eenmaal de ouden te lezen, zoo als men Duitſche, Franſche, Engelſche ſchrijvers leest, niet zoo veel Latijn en Historie te weten als men voor de akademiſche lesſen noodig heeft, maar met den geest der oudheid doortrokken te wezen, en dit door ſpreken en ſchrijven aan den dag te leggen. Veel, oneindig veel kan de jeugd leeren: ἡ γὰρ νεότης εἰς πᾶν ἐπίδοσιν ἔχει: en men neme het niet euvel op, dat er gedurig wat nieuws bij het onderwijs gevoegd wordt: nog veel meer kan daar geleerd worden, als b. v. *Historia literaria*, geene lijst van namen, maar inleiding in de ſchriften der Ouden, voor dien leeftijd gepast, in die ſchriften voornamelijk, waarvan reeds veel gelezen en bewerkt is: hetgeen bijzonder op de hoogſte klasſe het vak van den Rector zijn moet. Maar *tijd* is tot alles noodig, zal

men

men het goed beoefenen, en alles moet *op* zijn' tijd, niet te vroeg en niet te laat begonnen, vooral niet alles *te gelijk* gedaan worden. Zoo zullen ook ouders niet klagen, dat hunne lieve kinderen te veel blokken moeten, geen' tijd tot verpoozing, tot uitſpanning hebben, meer voor hun ligchaam verliezen, dan voor hunnen geest winnen, afgeleefde wezens ſchijnen en niet bloeijende knapen: en de leermeesters, — in plaats van te geeuwen en te gapen, gelijk de mijne deden, ik zie het nog! geene minuut van hunne uren zullen zij vergeefs voorbij laten gaan, om doelmatig op die kinderverſtanden te werken. Want ook voor hen is gedurige afwisſeling van onderwerpen en voorwerpen noodig; en houden zij zich met hunne kweekelingen niet voor een jaar ſlechts bezig, om hen dan te zien vertrekken, en weêr nieuwe voor hunne oogen te krijgen, die ook weêr heengaan, wanneer zij er wat van maken zouden; maar gaan zij van het begin tot het einde, ten minſte gedurende vele jaren met dezelfde voort, hoe naauw moeten zij daardoor aan hunne kweekelingen niet verbonden worden! hoe naauw moeten zij deze ook aan zich niet verbinden! Van de wijze, *hoe* iets interigten of te doen, vriend, hangt alles in de wereld af.

XI.

XI.

9 *April* 1828.

Ziedaar, mijn vriend, *hoofdzakelijk*, hetgene ik mij uit ons gesprek over de inrigting onzer gymnasiën nog te binnen heb kunnen brengen. Hier en daar heb ik er wel wat tusschen ingevoegd, om het u zoo veel mogelijk duidelijk en volledig voortedragen; maar veel ook heb ik overgeslagen. Meer dan eens kwam hij op het belang, het hoog belang van dezen leeftijd terug. Als *knaap* reeds, zeide hij, heeft menig groot man getoond, wat hij eenmaal zou worden en doen: het is op dien leeftijd, dat zich het karakter gaat bestemmen. Geen schrijver der oudheid heeft de beroemdste mannen van Griekenland en Rome volkomener naar het leven geschilderd dan Plutarchus: maar om hen zóó te treffen, heeft hij op hunne jeugd bijzonder acht geslagen, en uit *dien* leeftijd vooral grondtrekken ontleend en bijgebragt, die ons hun karakter, gelijk dat zich vervolgens geopenbaard

heeft

heeft, geheel doen kennen. Met *knapen* hield zich Socrates het liefſte bezig, en, zochten zijne leerlingen Xenophon en Plato, volgens de beginſelen zijner wijsbegeerte, de een een' volmaakten Vorst, de ander een' volmaakten Staat met volmaakte regeerders hunnen lezeren voorteſtellen: beide begonnen met den *knaap:* en, hoe men ook over hunne idealen denken moge, dit bekent een ieder, dat de beginſelen eener fijne beſchaving en vorming bij hen voornamelijk te vinden zijn. Verwonder u dus niet, dat ik zoo lang, zoo eindeloos lang over onze gymnaſiën ſpreek: ik beſchouw dezelve, als kweekſcholen onzer univerſiteiten, als de *kleine mysteriën*, mag ik mij zoo uitdrukken? waarin onze Staatslieden, onze Godsdienst-Leeraars als voorbereid moeten worden om tot de *hoogere*, de ἐποπτικὰ, de Hoogeſcholen toegelaten, en daar voor kerk en ſtaat volledig opgeleid te worden. Kunnen wij dan te lang ons met dien leeftijd, met die ſcholen ophouden? Vriend! geene taak is ſchooner, dan dien beſlisſenden tijd van dat kleine, maar zoo belangrijke getal menſchen in onze maatſchappij, gadeteſlaan en te vormen: en zoekt men eene handleiding daartoe, geene voortreffelijkere kan men gebruiken, dan Xenophons Cyropedie, Plato's Republiek en de Levens van Plutarchus.

Meer

Meer diergelijke aanmerkingen heb ik overgeslagen, om de orde zijner voordragt niet te breken. Zoo kwamen wij ook eens te midden van dat inrigten der ſcholen, op mijne bedenkingen terug, of hetgene hij mij ſtond voorteſtellen, wel *uitvoerlijk* zou zijn. In al wat onderwijs en het vormen van menſchen en ſtaten betreft, zeide hij, bedriegt men zich zoo ligtelijk, omdat men eensdeels, te weinig van de natuur verwacht, en ten tweede, zichzelven en anderen te veel vermogen toeſchrijft. Wordt er in een huisgezin of in eenen ſtaat geen werk van de opvoeding gemaakt, zoo denkt men doorgaans al ligt, dat er van die menſchen voor de toekomst weinig te wachten is. Eerſte mannen intusſchen komen uit verwaarloosde kinderen niet zeldzaam te voorſchijn: *de natuur werkt onafhankelijk van al ons doen en laten.* Aan den anderen kant is het bij ons een geliefkoosd denkbeeld, dat, hoedanig ook onze kinderen zijn mogen, zoo wij ze maar wel opbrengen, en daartoe noch moeite noch kosten ſparen, wij er dat nog wel van maken zullen, wat wij het meest wenſchen. Intusſchen logenſtraft ons hierin de ondervinding dagelijks, en geen wonder! want, deugt de ſtof niet, wat zal er de arbeider van maken, hoe bekwaam hij ook zij? En evenwel, hoe zeer en hoe dikwijls ook gelogenſtraft en te leurgeſteld, toch meenen wij

het vermogen te bezitten of onderſtellen, het in anderen, om uittevoeren en tot ſtand te brengen, wat onze verbeelding en zucht tot het goede en volmaakte ons ſcheppen doet, en zoo komen volmaakte werelden, vruchten van ons zelfvertrouwen en onvermogen, als ijdele droombeelden, voor den dag. Aldus bedriegt men zich, wanneer men *de werkelijke wereld* uit het oog verliest. Onze Latijnſche ſcholen, hoezeer ook voormaals verwaarloosd, hebben ſteeds groote mannen opgeleverd: en hoe weinig voorbereid men toen ook doorgaans op de akademiën kwam, wie weet niet, hoe vele uitſtekende juristen en ſtaatslieden uit de ſcholen van Pestel, van Kluit, van Van der Keesſel en anderen voortgekomen zijn? Maar, zoo weinig wij dit toen zouden verwacht hebben, even min mogen wij ons nu van die ſcholen voorſtellen, dat er door middel onzer inrigtingen niet dan genien op zullen gekweekt worden. Verbeeld u dezelve zoo volmaakt, als gij ze voor het belang der jeugd wenſchen kunt, maar verzuim niet, tevens u de knapen en leermeesters, die er op verſchijnen zullen, voor den geest te brengen. Uwe inrigtingen kunnen denkbeeldig zijn, maar deze knapen, deze leermeesters zijn het niet: zij zijn, gelijk wij hen kennen, de eerſte zeer onderſcheiden, rijp en groen, ſchrander en ſtomp, vlijtig

en

en traag, geregeld en ondeugend, gezeggelijk en halsſtarrig: en de laatstgenoemde — ook al, gelijk wij zelve, ver van de volmaaktheid af. Genoeg om te doorzien, hetgene ik te voren gezegd heb, dat onze gymnaſiën, hoe voortreffelijk ook ingerigt, toch altijd *gebrekkelijk* zullen blijven. Want wat wij ook doen mogen, om niet dan goede ſtof den bearbeider te bewerken te geven, op ſcholen is dit onmogelijk. Maar dit in acht nemende, is het er zóó ver van daan, dat wij den moed zouden verliezen om te verbeteren en te volmaken, dat juist dit ons in ſtaat ſtelt, om in de daad, en bij de uitkomst der zaak, iets goeds daarteſtellen. Naar de ware toedragt der dingen moeten onze ontwerpen gemaakt en geſchikt zijn: daarin beſtaat de kunst van den ontwerper. Want voor volmaakte wezens iets voorteſchrijven, dat kan een ieder met goed gevolg: van zelfs toch vormen die zich zelve, maar het goede, dat er is, te bevorderen, en het gebrekkige, dat er ook is en in groote hoeveelheid, zoo niet geheel te verbeteren, ten minſte bruikbaar te maken, en zoo min mogelijk te doen ſchaden, dit vooral moet de ziel van onze ontwerpen uitmaken. Ziedaar den toetſteen, waaraan wij onze voorgeſtelde ontwerpen en inrigtingen beproeven moeten. En nu, wat dunkt u? Zijn ze op de werkelijke

wereld toepasfelijk? — Waarom niet? zeide ik; maar op de leermeesters, gelijk wij reeds meermalen gezegd hebben, zal het alles aankomen. — Zeker zeker, hernam hij: maar niet meer onderftel ik in deze, dan van hen te wachten is. Ik vorder geene Aristarchen voor het onderwijs der jeugd op de fcholen, zoo min als ik niet dan Erasmusfen en Grotiusfen daar gevormd wil zien; maar menfchen toch vorder ik, die kunnen wat zij moeten, en *moeten* zij in hun vak niet bedreven zijn, zullen zij er goed in onderwijzen? *moeten* zij de kunst van onderwijzen en van het vormen der jeugd, de kunst van hun onderwijs en vorming naar de onderfcheidene geaardheden hunner knapen interigten, *moeten* zij die niet verftaan? en *zullen* ze het daarin niet verder, dan alle anderen, kunnen gebragt hebben, daar het hun, als literatoren, zal te beurt gevallen zijn, om in de fcholen der oudheid opgeleid te zijn geworden? Maar ik zou haast zeggen, vriend; hoe veel er van de leermeesters afhangt, nog meer, ten minfte niet minder, komt het op de *inrigtingen* aan. Zoo groote, zoo uitfteken-de bekwaamheden worden niet vereischt om alles wel te doen gaan: veel vermag men ook met geringe middelen, mits men ze maar doelmatig doet werken. Op beleid in het regelen komt het meer aan, dan op krachten en middelen.

len. Vooral moet men leven en werkzaamheid in de menfchen zoeken te brengen. Van *de wijze, hoe?* zeg ik altijd, hangt alles in de wereld af. Houdt men ieder wakker en bedrijvig door ieder dat te doen verrigten, wat hij het best *kan*, en dus het liefst *wil* doen, werkzaamheid en naijver, vuur en leven zal er in uwe inftellingen komen, daar er traagheid anders en vadfigheid in heerfchen. Zoo ingerigt bloeijen onze akademiën, en zonder die inrigting, zonder dien wedijver van allen met elkander om ieder in *zijn* vak uit te munten, ieder voor *zijn* vak der maatfchappij en der geleerde wereld de uitmuntendfte mannen te leveren, zouden zij al fpoedig onze oude gymnafiën gelijk worden. Waarom onze gymnafiën dan niet, wat de regeling van het onderwijs betreft, op diergelijken voet interigten? — Maar hoe dat op eens zoo te doen ftand grijpen? vroeg ik nog. — *Op eens* is dat onmogelijk, was zijn antwoord: maar laat mij dit nog zeggen, of liever herhalen. Wedijver moet er op de gymnafiën zijn, en niet van leerlingen alleen, maar ook van leermeesters met elkander: *die* vooral brengt vuur en leven in alle inftellingen, in alle menfchelijke handelingen. Pligtsbetrachting doet veel, maar *dat* toch flechts verrigten, wat de wetten voorfchrijven; maar wedijver bij het bevorderen van het goede, ftrijd

om

om het ſchoonſte, het beste daarteſtellen, daaraan alleen zijn wij meer verſchuldigd, dan aan alle wetten te zamen, met pligtsbetrachting er bij. Nog eens, mijn vriend: op beleid bij het inrigten van ſcholen komt het niet minder, dan op de leermeesters zelve, aan.

Ik zou niet eindigen, zoo ik u alles wilde meêdeelen, wat hij op dien avond over de belangrijkſte zaken zeide. Dit zelfde paste hij ook op onderwijs en praktiſche philoſophie toe. Beleid vermag alles! zeide hij. In de wijze *hoe* men iets doet, ligt het geheim, als het ware, opgeſloten, om het *meeste* te verrigten met de *minſte* moeite. Met een' hefboom brengt ge alleen in beweging, wat tien en twintig tegelijk, wat ze ook tobben en zwoegen, niet verroeren kunnen. Wat heeft Socrates voor de menschheid niet uitgevoerd! Praktiſche philoſophie zijn wij aan hem vooral verſchuldigd. Wie intusſchen ſcheen minder iets te doen, dan hij ſcheen? Hij praatte en ſchertſte te Athene met jong en oud, gelijk zoo velen aldaar zonder eenig gevolg deden, maar op *zijne*, op *Socratiſche* wijze deed hij het, en zoo wekte hij, al pratende en ſchertſende, in jong en oud, in het tegenwoordige en opkomende geſlacht, *denk-* en *werkkracht* op: en zie! zoo kwam er leven en beweging in de zedelijke wereld! zoo veel ligt er aan gelegen, *hoe* men iets doet! —

Maar

Maar wat nu eindelijk, zeide hij ten slotte, het invoeren van deze onze inrigtingen aangaat, niet *op eens* is dat mogelijk, zonder alles het onderste boven te keeren. Ook spreken wij er nu zoo over, als of deze inrigting *alleen* goed, en de bestaande *geheel* verkeerd en nadeelig ware. Dat zal wel zoo niet wezen: want alles, hoe verkeerd ook in den grond der zaak, heeft toch doorgaans eene goede zijde, en zoo kan er ook wel in de tegenwoordige regeling het een en ander zijn, dat zich boven de voorgestelde aanprijst. Ik wil het ook daarom niet invoeren, omdat het *mij* goed voorkomt. Hoe ligt kan ik mij bedriegen? en zeker ben ik weêr te veel aan het ordenen en verordenen geweest: dat mijne zaak niet is. Van *beginselen* moest ik slechts gerept hebben, en de inrigting zelve aan deskundigen hebben overgelaten. Voorts moet de ondervinding leeren. Men neme er de proef van, waar zulks het best geschieden kan, en waar men het, of bij ons of buiten 's lands reeds begonnen en voortgezet heeft, men onderzoeke daar of het wel gelukt. Want *nieuw* is het niet, wat ik voorstel: op sommige onzer gymnasiën heeft men het reeds begonnen, met de wiskunde aan eenen bijzonderen leeraar optedragen. Ook heeft reeds hier en daar de Rector of een der andere leeraren de geschiedenis op zich genomen. De zaak is zoo eenvoudig en zoo van na-

ture

ture goed, dat men, zonder om eene nieuwe inrigting te denken, van zelfs er toe komt. Daarenboven is het op fommige Duitfche gymnafiën reeds gedeeltelijk federt eenigen tijd zoo ingevoerd: alleen heeft men het daar veelal te hoog ingezet, van gymnafiën Athenaea of kleine Akademiën gemaakt, door er onderwijs in de phyfica, natuurlijke historie, logica, moraal, en ik weet niet wat al, bijtevoegen. Daardoor zou men alles bederven. Op de inftituten geve men daar onderwijs in, zoo ver dit voor het leven van den nijveren en tevens befchaafden ftand te pas komt; maar de kweekelingen onzer gymnafiën, die hier voor de hoogefchool opgeleid worden, moeten op de hoogefchool eerst dat grondig leeren. Daar zullen zij zich op wetenfchappen in den eigenlijken zin toeteleggen, maar hier is het om letteren, om klasfifche literatuur en de beginfelan van mathefis en historie te doen, ten einde daardoor tot dat hooger wetenfchappelijk onderwijs opgekweekt te worden. Bedoelt men dit en houdt men zich binnen deze palen, zoo kan men alles verkrijgen wat men wil; maar met er zoo veel ongelijkfoortigs bijtevoegen, verkrijgt men niets, of alles ten minfte hoogstgebrekkig. Maar om terug te keeren tot uwe bedenkingen: voorzigtigheid, vriend, is vooral noodzakelijk bij het veranderen van beftaande inrigtingen. Niettegen-

genſtaande de ſlechtſte inrigtingen kan eene ſchool bloeijen en welgevormde kweekelingen opleveren, zoo namelijk de leermeesters voortreffelijk zijn, en door zeldzamen ijver en bekwaamheid alles weten te vergoeden: bewijzen daarvan vindt men in ſommige onzer ſteden, waar gymnaſiën zijn. Maar noodzaakt ge die leermeesters, om tegen hunnen zin iets nieuws intevoeren, zoo zal met de beste inrigting die ſchool van jaar tot jaar meer en meer verkwijnen: niets toch doet men goed, dat men niet gewillig doet. Hier vooral het *festina lente!* Hetgene goed gaat, laat dat zoo blijven, volgens welke regeling het dan ook ga: en beproeft ge iets beters dat gelukt, geloof mij, langzamerhand zal ieder, die het goede wil, het van zelfs verlangen. Iets anders is het, zoo men eene ſchool hier of daar *en* door de onderwijzers *en* door de verkeerde inrigtingen ziet te gronde gaan: daar ſla men handen aan het werk, en ſtelle daar wat goed en nuttig bevonden is, en verandere alles zonder bedenken, met de onderwijzers te beginnen.

En zoo ſtapten wij eindelijk van de gymnaſiën af, nadat hij dit nog gezegd had. Zoo niettegenſtaande al ons ontwerpen en inrigten nog ſteeds op onze hoogeſcholen zeer middelmatige jongelingen en wel in grooten getale komen, denken wij dit dan toch in; dat de natuur hare bij-

bijzondere gaven aan weinigen, zeer weinigen geschonken heeft, maar deze, hoe klein ook in getal, voor het welzijn en den bloei van staten genoegzaam zijn. Maar genoeg van de gymnasiën, zoo niet reeds te veel.

En nu van de akademiën! zeide ik: ge brengt er mij van zelfs op: of daarover liever op een' anderen tijd? — Mijn vriend, hernam hij na eenig nadenken, het is wonderbaar; maar het is, als of ik er niet toe komen kan, om er van te spreken. Honderdmaal ben ik op het punt geweest, om er u mijne gedachten over meêtedeelen; maar, hebt gij het niet gemerkt? altijd nam ons gesprek eene wending, zoodra wij er van zouden beginnen. Socrates, dien wij daar noemden, zou het aan zijn' genius toegeschreven hebben, die hem altijd wederhield, als hij te ver stond te gaan. Zulk een' genius heb ik nu wel niet, zoo ver ik weet; maar zou er toch niet reden zijn, dat ik zoo noode daartoe kome? Zoo lang mij heugt, en waar ik in mijn vaderland en elders, in Duitschland vooral en Italie akademiën bezocht heb, altijd en overal is het mij voorgekomen, dat men met het besturen van dezelve, en vooral met er veranderingen op te maken,

niet

niet te voorzigtig zijn kan. Wat Göttingen geworden is, dat nog maar eene eeuw daar ftaat, weet gansch Europa; maar ieder weet ook tevens, hoe de Munchhaufens en Brandisfen die univerfiteit beftuurd hebben. Zij waren Mecenaten en regeerden minder, dan dat zij beftuurden; ja, ook dit deden zij eigenlijk niet; maar zij bevorderden de belangen der fchool en befchermden dezelve. Zij beriepen de eerfte mannen van Duitschland om daar te komen, en vonden zij in Duitschland niet, wat zij zochten, dan zochten ze in ons vaderland en elders. Eenmaal die hebbende, bemoeiden zij er zich nu verder niet mede, hoe die moesten handelen, hoe onderwijzen, hoe de ftudiën voortzetten. Hadden zij dit gedaan, dan hadden zij juist gekregen, wat zij verlangden, en meer ook niet, en dit zou al zeer gering geweest zijn. Maar neen: het *laisfez faire* hielden ze in het oog, en lieten hun zelven dit over: en wat gebeurde nu? Dat Göttingen in korten tijd onder de oudfte en beroemdfte akademiën van Duitschland eene eerfte plaats kreeg en tot nu toe behield, en het licht van kennis en wetenfchap zich zóó van hier door de geheele geleerde wereld verfpreidde, als uit geene Duitfche akademie in de voorgaande eeuw. Dit had Munchhaufen kunnen hopen, maar niet verwachten, zeker door ver-

verordeningen niet kunnen teweegbrengen, waarvan men tegenwoordig den mond vol heeft en * * * dien avond bij u gewaagde. Maar wat fpreek ik van Göttingen? Was het niet even zoo met de oudfte univerfiteiten van Duitschland, met die van Italie, te Bologne, te Salerno, met die in ons vaderland in de zestiende en zeventiende eeuw, vooral met die van Leijden gegaan? De zaak der kunften en wetenfchappen, de zaak van akademiën is boven het bereik van menfchen overleg en menfchen vermogen. De opfchietende fpruit kunt ge kweeken en verzorgen, maar *gij* doet den boom niet groeijen, die er eenmaal uit op zal rijzen. Men maakt geene akademiën, als huizen en paleizen, en meent men het te vermogen, kabinetten en boekerijen en gehoorzalen zal welligt de naneef bewonderen, maar de Mufen zullen daar niet wonen. Vrijheid verlangen die, en komt ge haar met duizende voorwaarden en voorfchriften en belemmeringen aan, zij verlaten u en doen zich elders hooren. En dit is zóó waar, mijn Vriend, dat de gefchiedenis van alle volken en tijden het bevestigt. Vol van Petrarcha en Muretus, kwam ik voor twintig jaren in Italie en bezocht Rome, de oudfte univerfiteiten, de verzamelingen van antike beelden en fchilderijen, de beroemdfte zetels van kunften en weten-

tenfchappen, De herinneringen der voorgeflachten waren mij heilig, en ik meende nu en dan in de eeuw van Augustus en Pericles te leven; maar in herinneringen ook alleen was het, dat mijn geluk beftond. Want vrijheid had Italie verlaten, die het voormaals zoo heerlijk had doen bloeijen, en nu vond ik eenzaamheid, akelige, doodelijke ftilte en eenzaamheid in die prachtige gebouwen. In mijn vaderland terugkeerende, beving mij huivering bij het vernemen, wat men langzamerhand hier zocht intevoeren en voortefchrijven, en neêrflagtig wandelde ik Leijden door, toen onder Napoleon naderhand alles op gezag van den Franfchen Monarch was ingerigt geworden. Moet het dan zoo, dacht ik, met mijn vaderland gaan, als het met Italië gegaan is, en dat zoo plotfeling? Maar ik bedacht niet terftond, dat wij van Germaanfchen ftam, dat wij Nederlanders zijn. Het bleek ook bij de terugkomst en het herftel van *ons* vorstengeflacht, dat nog Germaaansch bloed door onze aderen ftroomt, en wij gedrukt waren geworden een' tijd lang, om met te meer veerkracht zelfwerkzaam te worden. Tijden en omftandigheden zijn voor ons veranderd, zoo wel als voor Italië, en wat wij geweest zijn en zoo als wij het geweest zijn, dat en op die wijze zullen wij het niet ligt meer worden; maar de geest onzer vaderen bezielt

ons

ons nog, en na onze inrigtingen van het jaar vijftien, zoo wijs ontworpen, als vrijheid en liberaliteit ademende, en zeker met behulp van dezelve, zijn onze akademiën weêr herſteld en tot nieuwen bloei gekomen. Vriend, wat zegt gij? ik wilde het nu maar daarbij laten: *le mieux est l'ennemi du bien.* Ik zou op die wet wel wat aantemerken hebben en ook op belangrijke punten. Maar het is waarlijk, als of een zekere genius mij weêrhoudt. Met het wegnemen van gebreken, geeft men zoo ligt tot nieuwe gebreken, en van nog erger natuur, aanleiding. En zijn de gymnaſiën eenmaal aan hun doel gaan beantwoorden, krijgt men uit dezelve geene kinderen, geene onbeſchaafde kinderen meer op de akademie, maar voor het grootſte en belangrijkſte gedeelte ten minſte fijn beſchaafde jongelingen, wel nu, dan verhelpen zich die gebreken welligt van zelfs. Mij dunkt, dit eerst te beproeven en dan te zien! — Nog twee woorden, zeide ik hierop, en dan verlaat ik u: want ik *mag* zoo lang niet blijven. Welke zijn die gebreken in onze wet? — Met twee, drie woorden, was zijn antwoord, kunt *gij* dit wel vragen, mijn vriend, maar ik niet beantwoorden. Ge zult dus geduld moeten nemen en weder gaan zitten. Hetgeen ik u te zeggen zou hebben, beſtaat meer in laten, dan in doen: meer in hier

en

en daar in de wet iets uittefchrappen, dan er bijtevoegen: meer in zekere oude zaken te herroepen, dan in nieuwe intevoeren. Maar daartoe moet ik u doen letten op den aard en de ftrekking van hooger, van akademisch onderwijs, en ook dit, zie ik al vooruit, zal mij niet gelukken, zoo wij niet nog eens op de geheele natuurlijke inrigting der maatfchappij, ten minfte een' blik geworpen hebben. De zaak van ons onderwijs is de zaak van ons vaderland; maar de roem en luister, de kracht eu fteun der goede regering van ons land hangt van onze akademiën af!

Hier legde ik alweêr mijn' hoed naast mijn' ftoel neêr, en luisterde met vernieuwde aandacht toe.

XII.

9 *April* 1828.

Zelfſtandig moet eene natie zijn, dus vervolgde de grijsaard, zal zij *natie* heeten, en dit kan zij worden, ook zonder Akademiën, gelijk de geſchiedenis geleerd heeft, ook van ons vaderland: *de natuur werkt onafhankelijk van al wat wij doen of laten;* maar, zijn er inſtellingen, die een volk zelfſtandig doen blijven of het dit meer en meer doen worden, zoo zijn het gewis de *Hoogeſcholen*. Het is hier het *hoogere* onderwijs, de *derde* opvoeding, mag ik mij zoo uitdrukken? voor dezulken beſtemd, die niet alleen door fijnere beſchaving boven alle uitmunten, zoo velen met hen de eerſte en tweede opvoeding genoten hebben, maar door zelfſtandig in de maatſchappij te leven en te werken, voorbeelden voor alle anderen moeten zijn, en kerk en ſtaat zullen voorſtaan en handhaven. Reisde men oudtijds door het Oosten en Griekenland,

land, dan bezocht men bijzonder de tempels, de heiligdommen der volken. Daar lag hun ſchat, daar praalden hunne kunstgewrochten, de roem der natiën. Zoo beſchouw ik de Univerſiteiten, door ons vaderland, door Germaansch, door geheel Europa overal verſpreid. Daar ligt van ieder volk zijn ſchat en niet tot praal, maar tot nut: het belangrijkſte deel van hetzelve wordt daar opgeleid, waaruit het van tijd tot tijd zijne leeraars en voorgangers in den godsdienst, zijne regters, zijne overheden, zijne kundigſte, beſchaafdſte, bekwaamſte mannen in alle vakken van menſchelijke kennis en wetenſchap te wachten heeft. Stelt eene natie prijs op haren *Godsdienst*, dat die niet in bijgeloof en dweeperij, of in valschgenaamde philoſophie ontaarde: ſtelt eene natie prijs op *Regt* en *Regters*, dat zij hare gewigtigſte zaken niet aan wufte, ligtzinnige menſchen, niet aan blootelijk wetgeleerden of regtskundigen, maar aan mannen van karakter te beſlechten overlate, die voor regt en waarheid als rotſen pal ſtaan: ſtelt eene natie op hare *Vrijheid* prijs, dat hare grondwettige inzettingen en wetten gehandhaafd worden tegen wie het ook zij, en zij geen ſpeelbal der ſtaatkunde van andere volken worde: in één woord, houdt eene natie Godsdienst, Regt en Vrijheid voor de grondzuilen van haar beſtaan, gewis, mijn

N vriend,

vriend, dan zullen haar de Univerſiteiten, die zij bezit, niet onverſchillig wezen. Dáár, zal zij zeggen, dáár ligt het Palladium van ons behoud, de hoop onzer toekomst, en het den vreemdeling aantoonen, als haren grootſten ſchat, en juichen, zoo dikwijls zij verneemt en door daden ziet bevestigen, hetgene *ons* vooral thans te beurt mag vallen, dat het hare regering, haren Vorst om niets meer te doen is, dan om hare univerſiteiten dat gene voor het vaderland te doen zijn, wat zij er voor zijn kunnen en zijn moeten. Maar dan moet zij zich ook diep bedroeven en verontwaardigen, zoo dikwijls zij bekrompene menſchen, die, als * * *, nooit eene akademie bezocht hebben, van inrigtingen en verordeningen hoort gewagen, die in den Franſchen tijd hier al het licht ſtonden uitteblusſchen, dat onze vaders ontſtoken hadden.

Zoo ſprak de oude: en ik kan u niet beſchrijven, met welk een vuur en leven hij dat alles uitdrukte. Niet gemakkelijk kon ik hem weder op mijne vraag terug brengen, wat hij op onze tegenwoordige inrigtingen aantemerken had. Als verſtond hij mij niet, haalde hij een' gulden uit zijn zak: zie, zeide hij, HAC NITIMUR, HANC TUEMUR is hier op het omſchrift te lezen: dit was onzer vaderen ſpreuk: door het eene verſtonden zij onzen *godsdienst*, door het

het andere onze *vrijheid:* OP DEZEN STEUNEN, DEZE BESCHERMEN WIJ. Heeft ooit eene natie zich fchooner zinfpreuk gekozen? en hangt het van onze akademiën niet af, dat wij beide handhaven? . . . Maar wat dan mijne aanmerkingen betreft, waar gij naar vraagt, zeide hij na eenig ftilzwijgen, zij komen alleen hierop neder, dat bij den besten toeleg om zelfftandigheid in de ftuderende jeugd te bevorderen, die dezen leeftijd uitfluitend eigen is, hier en daar wel iets voorkomt, dat beter voor het gymnafium, dan voor univerfiteiten gefchikt ware. Dan welligt blijft dit nog vooreerst eenigermate noodzakelijk bij ons en vooral in Belgie, zoo lang nog de gymnafiën niet overal op beteren voet gebragt zijn. Ik zeg nog eens, met deze moet men beginnen. Het jonge plantfoen moet zorgvuldiger en langduriger opgekweekt worden, zal men er planten en boomen naar elders uit overbrengen, die daar zelfftandig opwasfen. Evenwel, dat *fimpliciter*, *cum laude*, en hoe heet dat meer? moest men affchaffen, dunkt mij. *Scholam*, zou ik zeggen, *redolet:* voor studenten ten minfte past dit niet, en het minst voor de zulke, wien de *fummi honores* in hun vak toegekend zijn geworden. Maar ook dat bepaald voorfchrijven van alles, zoodat er niets aan eigene keus, aan eigene werkzaamheid overgelaten wordt, dat ftrijdt met de natuur

des jongelings, die daarom het gymnafium verlaten heeft, omdat hij nu in ftaat was geworden, om zich zelven in zelfftandigheid te oefenen. Waarmede ik niet bedoelde, dat men *de ftudien* geheel *vrij* moet laten, gelijk fommigen bij ons, als † † †, willen en het inderdaad te Munchen ingevoerd is: verre van daar! Onze univerfiteiten, ik herhaal het, moeten *Hoogefcholen* blijven en hoe *hoog*, hoe vrij, hoe liberaal het onderwijs daar zij, *fcholen* moeten zij zijn en blijven, en geene fcholen zijn denkbaar zonder orde en wel geregeld onderwijs. Is het daar pligt van hoogleeraren, gezet hunne lesfen te geven, pligt is het niet minder en meer nog van ftudenten, gezet en geregeld die bijtewonen. Maar met alles voortefchrijven, bijvakken zoo wel, als hoofdvakken, neemt men zoo ligt alle lust en denkbeeld zelfs van *eigen* ftudie weg. Aan de promotiën wilde ik vooral de hand gehouden hebben. Oudtijds werd, na het doktorale examen, den kandidaat aangezegd, of hem, volgens genomen Faculteitsbefluit, die promotie toegeftaan werd, en, was die toegeftaan, dan, op welke wijze, *publice*, *more majorum*, of flechts *privatim*. Dit was eene echt akademifche inftelling, en wil men die behoorlijk wijzigen: de promotie met de kap en al die cerimoniën zal wel niemand terugwenfchen; maar wil men die,

die, zeg ik, naar de zeden onzer tijden wijzigen, zoo kan daardoor een naijver ontſtaan of aangevuurd worden, die uitſluitend voor de akademiën past. De *bul* toch is, als het ware de prijs, de kroon, welke men aan het einde der loopbaan zoekt te behalen, en die geve men dan ook op de *hoogstvereerende* wijze niet, ten zij een jong mensch in alle nevenvakken, zoo wel als in de hoofdvakken, ſchoon in deze toch voornamelijk, uitſtekende vorderingen gemaakt hebbe en in ſtaat zij om daarvan in het ſpreken niet alleen door defenſie van theſes, maar bijzonder door het ſchrijven van disſertatien ſchitterende blijken te geven. Niet zeldzaam zijn ſedert eenige jaren de voorbeelden van ſtudenten op onze Hoogeſcholen, die in twee faculteiten met luister gepromoveerd worden: te Leijden is dit als in gebruik gekomen voor uitſtekende jongelingen. Voor zulke kweekelingen onzer ſcholen mogt wel eene bijzondere eerekroon opgehangen worden, en deze zóó vereerende zijn, dat zij als regt gaf op hoogere posten. Vele van dezelve hebben ook reeds katheders beklommen of ſtaan in andere hoogstaanzienlijke bedieningen te komen. Van weinige kan men veel, maar van alle niet hetzelfde verlangen, of de meeste doen dat zelfs hoogstgebrekkig, wat voor hen de hoofdzaak is .... Maar zoo langzamerhand,

zie

zie ik, zou ik weêr aan het bepalen en verordenen en het maken van *reglementen* komen, waartoe ik van nature onbekwaam ben. Om bij onze *beginfelen* dan te blijven, met weinige woorden, vriend: zóó rigte men onze hoogefcholen in: dat het onderwijs voor *dien* leeftijd, voor den *jongeling*, den aanftaanden man pasfe, die voor de maatfchappij, en voor zoo hooge, belangrijke betrekkingen in dezelve opgeleid wordt, en niet flechts *liberaal* zij: dit moet het ook op de gymnafiën wezen; maar geheel ter bevordering van hoogere veredeling, van ware zelfftandigheid ftrekke.

En hier kwamen wij van zelfs op het punt, waarmede wij ons geheele gefprek aangevangen hadden, het onderfcheid tusfchen gymnafiën en hoogefcholen. Ik ben noch geleerde, zeide hij, noch Hoogleeraar, en mag dus niet beflisfen, hoe men in eenig vak op eene akademie onderwijs te geven hebbe, maar gefchiedenis was altijd, zoo als ik gezegd heb, mijne lievelingftudie, en daaromtrent meene ik eenigermate te kunnen oordeelen, hoe die op eene univerfiteit, ten minfte hoe geheel anders die daar, dan op een gymnafium, dient voorgedragen te worden. Behandelt men dezelve op gymnafiën wijsgeerig en pragmatisch, niets is ongerijmder, niets onnutter, niets fchadelijker. De jeugd vat dat nog niet

niet op dien leeftijd, en zich verbeeldende het te vatten, verzuimt zij de zaken, in de gefchiedenis vervat, waarop de wijsgeerige befchouwing rusten moet, en zonder van aardrijkskunde, zonder zelfs van *gefchiedenis* iets te weten, fpreekt zij van, ik weet niet welk, *pragmatismus*. Maar zoo noodzakelijk het is, op die fcholen van punt tot punt alles op de landkaart aantewijzen, van volk tot volk volgens tijdorde voorttegaan, en al het belangrijkfte naauwkeurig te verhalen en te herhalen, zoodat er een fchat van kennis in het hoofd der knapen kome: even zoo ongerijmd zou het zijn, het akademisch onderwijs op denzelfden voet interigten en niet verder te gaan. Dan wordt het verftand rijp tot het zoeken van oorzaken, tot het onderfcheiden van oorzaken en gelegenheden, tot het vergelijken van volken met volken, van leeftijden met leeftijden, van de oudheid met onze eeuw. Daar voldoet de leeraar het best, die als gefchiedfchrijver verhaalt, maar ook als gefchiedfchrijver, als Polybius b. v. *kritiek*, historifche kritiek gebruikt; en de gefchiedenis pragmatisch doet werken op de beoefening der wetenfchappen, op ftaatkunde, op het leven en alle menfchelijke zaken, en haar eene fchool van menschkunde maakt, het gene De Rhoer hier begonnen heeft, gelijk wij weten. Het is even

zoo

zoo met alle vakken van akademisch onderwijs gelegen. De aard en ſtrekking er van moet zijn, niet alleen naauwkeurig alles te ontvouwen, helder en genoegzaam te doen begrijpen, maar ook den geest van zelfwerkzaamheid, aan eigen vinden en oordeelen te brengen: waartoe het zoogenaamd *responderen*, iets anders gewis dan les opzeggen, zoo hoogstnuttig, ja, op eene akademie noodzakelijk is. Wilt ge den zin van dien leeftijd wel leeren kennen, om er doelmatig aan te voldoen, zie dan, hoe hier te lande de ſtudenten zich zelve tot zelfſtandigheid oefenen. Geene Faculteit, of er zijn *ſodalitia* in, wekelijkſche bijeenkomſten van jonge lieden, die daar gehoudene collegiën onderling repeteren. Eén is er, die vragen voorſtelt, ook wel eigene vragen: de overigen beantwoorden die, ieder op zijne beurt en allen beoordeelen het: dan aan het disputeren! Beurtelings leest men opſtellen voor over opgegevene onderwerpen tot het vak behoorende, die door al de *amici et ſodales* t'huis gerecenſeerd en ſtreng gerecenſeerd worden. Zoo de propaedeutici: vooral worden Griekſche en Latijnſche ſchrijvers niet verzuimd, en de veteranen verſchijnen daar nog nu en dan, en lezen Xenophon en Cicero mede. Juristen pleiten, en in de daad ieder heeft daar zijne zitting in de regtbank. Literatoren lezen met geestdrift hunne Tragi-

gici; hunne Historici, ook wel Plato. Theologen oefenen zich in hun ftudievak, en zoo ook de medici. Ge zult wel zeggen: hoe weet ge dat alles zoo naauwkeurig? Van den jongen * * heb ik het, die voor eenige jaren de Utrechtfche akademie verlaten heeft. In alle bijzonderheden heeft hij mij dit meermalen medegedeeld: want zelf fprak hij gaarne van die avonden, en mij was niets belangrijker. Dat is, zeide ik bij mij zelven, zelfftandig ftuderen en zich voor de maatfchappij voorbereiden. Profesforen, voegde hij er bij, bemoeijen zich daar niet mede: alleen geven zij raad aan die er om vraagt; maar en daar en elders zijn Profesforen, die zelve in zoodanige, in nog beftaande fodalitia geweest zijn, en aan die bijeenkomften en onderlinge werkzaamheden niet minder, dan aan gehoudene collegiën hunne ontwikkeling zeggen dank te weten. Zelfftandig moet men leeren ftuderen op de Hoogefcholen: anders treedt men als fchooljongen, niet als man, de maatfchappij in. En hoe zocht onze wet van het jaar vijftien dit niet in vele bepalingen, ook in nieuwe inrigtingen te bevorderen! Zonder te veel van een' ieder te vergen, verlangt zij toch een proeffchrift bij het verlaten der Akademie, en zijn er, die zich in fchrijven zoo wel, als in ftuderen en zelfdenken en oordeelen geoefend hebben, biedt zij

eere-

eerepenningen aan allen aan, die eene prijsvraag, niet te diep, niet te nieuw, niet boven het bereik van jongelingen gaande, maar toch eene prijsvraag, volledig beantwoorden. Schoone vruchten hebben deze echt akademifche inftellingen opgeleverd, en deze laatfte ook bijzonder, gelijk onze Annales getuigen: en hoeveel nuttiger nog en heilzamer zouden zij werken, zoo men niet doorgaans al te jong en te weinig voorbereid op de akademie kwam! Dit bederft alles en moet wel alles bederven: zoo ziet men fodalitia door kinderen oprigten, die ook zoo fpoedig uiteengaan, als zij aangegaan zijn: zoo gaan kinderen prijsvragen beantwoorden, die nog geen thema zonder fouten maken kunnen: zoo ontftaan honderd verkeerdheden, misbruiken, ja nadeelen, die aan de inftellingen worden toegefchreven, maar alleen aan dat haasten en jagten van ouders en leermeesters te wijten zijn. Die bijeenkomften zijn zoo nuttig, Vriend! ik had er ook in mijn' tijd, fchoon niet voor echte, grondige ftudiën ingerigt; maar toch ben ik er oneindig veel aan verfchuldigd geweest: ook vrienden heb ik er aan te danken, en wat is het leven zonder vriendfchap? Met hen over die avonden te fpreken, was ons jaren daarna nog het hoogfte genoegen, ja die voor en na ons in dien kring geweest waren, welkom waren zij ons

en

en toen en naderhand, zoodra zij maar ons ſymbolum noemden. Ook dit is een oogpunt, waaruit men de univerſiteiten beſchouwen moet, dat belangrijk is. Het is daar de plaats, waar men vriendſchap voor het leven aangaat. Dat begint wel op de gymnaſiën, maar ſtandvastige vriendſchap, op overeenſtemming van hart en karakter rustende, wordt daar eerst aangegaan: want dan eerst begint men gevestigd karakter te krijgen. En wie leeft er onder beſchaafde menſchen, die aan zijn' boezemvriend niet erkent, zoo veel voor zijne vorming en veredeling, als voor zijn levensgenot te danken te hebben? Maar ook verbindtenisſen maakt men op de akademiën, die op de geheele maatſchappij invloed hebben. Ieder lustrum verſpreiden zich uit die ſcholen van beſchaving en veredeling eene menigte jonge menſchen het geheele land door, die in zeer onderſcheidene betrekkingen van kerk en ſtaat komen, en nog meer, wat beroep, dan wat afſtand van plaats betrekt, uiteenloopen, en zoo raken zij ook langzamerhand geheel van elkander geſcheiden; maar eenmaal waren ze bijeen, en als ſtudenten gelijk, en als jongelingen vertrouwelijk, openhartig, op inborst meer en karakter, dan op geboorte en aanzien lettende, en zoo was daar een band van onderlinge toegenegenheid en hulp-

hulpvaardigheid gelegd, die naderhand de geheele maatschappij, het geheele land door, niet alleen de aanzienlijksten met de geringsten, maar ook de eerste mannen in kerk en staat blijft verbinden. Denk eens in, wat dit niet voor het vaderland moet opleveren! In mijn' tijd dacht men om dat alles luttel, en kon men er ook niet aan denken: alles was door partijschappen verdeeld. Maar zie thans gansch Duitschland door, zie in ons vaderland, hoe men op de akademiën zich voor zamenkomsten over vijf, zes jaren verbindt! Zie in ons vaderland, hoe zestig-, zeventig-jarigen nog zoeken intehalen, wat zij in hunnen bloei en kracht niet hadden mogen bekomen, en over twee, drie maanden hier staan bijeentekomen, om zich hunnen bloeijenden leeftijd aan Leijdens Hoogeschool onderling te herinneren, en naar voorouderlijken trant hunne hereeniging ook godsdienstig te vieren. Zoo lang hoop ik nog te leven! De Koning, zegt men, vriend, zal er ook bij tegenwoordig zijn: Hij behoort tot de studenten van dien tijd: en V. d. P., hoor ik, zal de redevoering houden! Dat mag opgeschreven worden in de jaarboeken van ons rijk: *onze Koning herinnerde zich op dien dag aan de dagen zijner jeugd, en vond zich te vrede en gelukkig te midden zijner oude medestu-*

ſtudenten, en dankte God voor dat geluk; maar het ſta ook opgeſchreven in de Annalen onzer Akademiën, opdat allen blozen van ſchaamte, die onze Hoogeſcholen tot kinderſcholen willen doen afdalen. Zij zien daaruit, dat ook Vorſten daar gevormd worden, en zij dus voor Vorſten-opleiding moeten beſtemd blijven!

XIII.

XIII.

Al wie het goede wil, zoek' slechts het kwaad te keeren.

Twee had de klok geslagen; maar eens aan dat studentenfeest gekomen, verloor zich de grijsaard zoo geheel in herinneringen uit de dagen zijner jeugd, dat hij nu vooral aan uur noch tijd dacht, en het lang duurde, voor dat wij weder op onze akademische inrigtingen terugkwamen. Eindelijk bragt er ons het weêrzien zijner oude akademievrienden op. Wij zullen daar, zeide hij, die dagen van over veertig, vijftig jaren met de tegenwoordige kunnen vergelijken. Welk eene verandering in dien tusschentijd op onze Hoogescholen, vooral sedert twaalf, dertien jaren! Ik heb u, voer hij voort, eenige aanmerkingen medegedeeld over de tegenwoordige verordeningen; maar ik houde meer van prijzen, dan van laken, en weet ge, wat er mij zoo uitste-

ſtekend in bevalt? Het is dit, dat dezelve den overgang van de gymnaſiën tot de hoogeſcholen zoo gemakkelijk en geleidelijk gemaakt heeft, als ik niet weet, dat eenige inrigting bij eenige natie dit ooit zoo bewerkte. Ik bedoel, gelijk gij wel van zelfs begrijpen zult, het daarſtellen van twee afzonderlijke Faculteiten voor de propaedeutica, de eene om ſtudenten voor de geneeskunde niet alleen, maar in 't geheel voor de wetenſchappen volledig voortebereiden: de andere, om een' ieder, welk vak hij zich moge kiezen, door hooger onderwijs in de klasſiſche letterkunde en philoſophie doelmatig daartoe opteleiden. Is immer zoodanige Faculteit der wetenſchappen nuttig en noodzakelijk geweest, zij is het gewis in deze eeuw voornamelijk, die met regt *de eeuw der wetenſchappen* mag genoemd worden. Maar ook de Letterkundige Faculteit, wier doel het is om wat dieper, dan op het gymnaſium mogelijk is, in de geſchiedenis der volken en in de oudheid te doen inzien, en door de geſchiedenis der wijsbegeerte, door het lezen en doorgronden van de eerſte wijsgeeren, van de eerſte ſtaatkundigen der oudheid, voor regtsgeleerde en ſtaatkundige, en niet minder ook voor godgeleerde ſtudiën doelmatig voortebereiden, hoe heilzaam moet die op eene geheele univerſiteit niet werken! Ik heb altijd al het goede

en

en voortreffelijke, dat ik op Duitfche akademiën aangetroffen heb, hoog gewaardeerd; maar dezen overgang van het gymnafium tot het hooger onderwijs, en deze voorbereiding tot de hoofdvakken van hetzelve, miste ik overal. Hoe groote vorderingen iemand in de oude literatuur gemaakt hebbe, komt hij daar op de univerfiteit, zoo is het hem moeijelijk te doorzien, waartoe dat alles hem dienen moet. De lesfen worden in de moedertaal gegeven: waartoe dus zijne vorderingen in het Latijn? Al terftond gaat hij aan zijn hoofdvak: op een oogenblik is hij Theoloog of Jurist of Medicus geworden. Zoo groot is die fprong en zoo werkelijk zijne nieuwe ftudie en bedrijf, dat hij nu al ras al dat voorgaande vergeet, ten minfte geene kans ziet om het voorgaande onderwijs met het tegenwoordige zamenteknoopen. Geen wonder! want oude letterkunde had hem befchaafd, maar nog niet door oude philofophie voor de wetenfchappen opgeleid, dat eerst in den akademifchen leeftijd mogelijk is. Ja zelfs zou men bijna zeggen, dat er daar alles op ingerigt is, om het voorgaand onderwijs nutteloos te maken. Het Romeinfche regt, om van mijn vak in het bijzonder te fpreken, dat in de taal der Romeinen tot ons overgekomen is, en uit die taal alleen diepdooryorscht kan worden, in het Duitsch, in

eene

eene nieuwere taal, hoort men daarover lesſen geven, als of men geene vorderingen, ik zeg niet in echt klasſiſche literatuur, maar zelfs in de Latijnſche taal bij de jonge hoorders onderſtellen mogt. Met beroemde geleerden in Duitschland, die ook onze akademiën kenden, en het goede, waar het ook te vinden is, opmerkten en waardeerden, heb ik meermalen hierover geſproken. Allen bekenden mij, dat onze verordeningen hieromtrent voortreffelijk zijn, en, wat de taal betreft, waarin het onderwijs gegeven wordt, wij hierin zoo regt gepast den middelweg gaan: niet algebra, vaderlandſche letterkunde, hedendaagsch regt, nieuwe wetenſchappen in het Latijn hooren geven, waardoor men noodeloos alles vertalen en der taal geweld zou moeten aandoen; maar voor Romeinsch regt, voor exegeſe, voor wetenſchappen, die het geſtadig lezen van latere Latijnſche ſchriften noodzakelijk vereiſchen, deze taal doelmatig gebruiken. „ Zoo er een middel is, zeiden zij, om de broodſtudie voortekomen, die pest der akademiën, is het *de klasſiſche literatuur*, en het gene daarmede in verband moet ſtaan, *het behoud der Latijnſche taal.* En dan, voegden zij er bij, uwe *heeljarige curſus!* niet, volgens de middeleeuwſche verdeeling des jaars in twee deelen, den curſus te ſplitſen: maar een geheel jaar te nemen om in

de belangrijkfte vakken de jeugd niet alleen te onderwijzen, maar geheel en al als in te wijden: hoe voortreffelijk is deze inftelling niet!" Zoo hoort men thans Duitfchers fpreken, vriend: en denk ik dat in, zoo zeg ik wat onze akademiën betreft,

Alwie het goede wil, zoek' flechts het kwaad te keeren.

Eene ware fpreuk, vervolgde hij, en op den tegenwoordigen tijd zoo toepasfelijk! Van zelfs zal het goede, dat wij hebben, in deze eeuw van verbetering en volmaking wel bevorderd, en ons waarlijk heilzaam worden, zoo wij maar tegengaan en afweren al wat hetzelve benadeelen zou. Van hoevele veranderingen hoort men niet dagelijks gewagen, die verderfelijk zouden zijn! b. v. het aanftellen van *Infpecteuren* der akademiën in plaats van Curatoren: die naam alleen, zeide hij, doet ons fidderen: het benoemen van Profesforen volgens een geopend *concours:* niets belagchelijker, bekende wij beide met een' grimlach, heeft de negentiende eeuw nog voor Nederland uitgedacht: of wie zullen daar regters zijn? De ware geleerde erkent voor zich geene regtbank, om er voor te verfchijnen, dan de geheele geleerde wereld, en van daar beroept hij zich nog op de nakomelingfchap! Ook

fpreekt

ſpreekt men van perpetueele Rectoren in de Senaten en van wat niet al? Daar zijn zoo vele nietigheden in ſchijn, zeide hij, die in de daad hoogst belangrijk zijn, zoo vele verordeningen, die doelmatig ſchijnen, en in zamenhang ſchaden. Wat doet het er toe, zegt men, of ieder der Profesſoren op zijne beurt Rector wordt, dan of één het voor altijd is? Het laatſte is voor het beheer verkieslijk. Voor het beheer der akademiſche zaken mag het nuttig zijn, is mijn antwoord, maar voor de akademie zelve, en dat is toch de hoofdzaak, zou het nadeelig, zoo niet verderfelijk wezen. Tot nu toe heerschte er *gelijkheid* tusſchen alle Profesſoren: *primus inter pares* is de Rector Magnificus: en die moet er beſtaan, zal er een akademiſche Senaat, die *Statuten* geeft, blijven, zullen allen als Senaatsleden gelijkelijk en ieder op zich zelven, ieder onafhankelijk de waardigheid, den bloei en luister der hoogeſchool handhaven en bevorderen; maar brengt ge allen onder éénen, weg is het gezag, weg het denkbeeld zelfs van Senaat, en uwe hoogeſchool wordt in de daad welhaast niet meer dan eene ſchool. Het hapert den menſchen niet aan goede inzigten en bedoelingen, maar aan doorzigt van zaken. Zoo zegt men, en hoe lang en dikwijls hebben wij het niet al gehoord! dat wij

te veel akademiën hebben en dat, let wel, dat die den lande zoo kostbaar vallen. Zal men dan het getal der akademiën naar de uitgeſtrektheid van grondgebied en naar de bevolking des lands berekenen? Hoe velen moet Rusland er dan niet hebben, al was het, dat men er ons ſlechts één overliet! Behartigt men de financiën niet, zoo gaat een ſtaat te gronde; maar even zeker gaat een ſtaat te gronde, wanneer men *alles* financieel maakt. Het geheele onderwijs heeft men onder Napoleon uit een financieel oogpunt, als eene zaak op zich zelve, gaan beſchouwen, zoodat het uit de opbrengſten der leerlingen zou bekostigd worden. Dat lukte niet, gelijk wij weten, en geen wonder. Zoo lang de vraag blijft: *geld om geld*, gaat het der ſchatkist wel en hierop bouwt men een vast financieel systeem: maar vraagt men *geld om deugd:* vermogenden en beſchaafden zullen opbrengen, maar de natie over het algemeen? welhaast zult ge zien *virtus post nummos*, de ſcholen worden verlaten, en de onkosten van alles komen eindelijk ſchier geheel voor 's lands rekening. Het is eene voortreffelijke, eene hoogstnuttige en noodzakelijke wetenſchap, de ſtaatseconomie; maar zal zij den ſtaat waarlijk heilzaam zijn, zoo moet zij hare grenzen niet overſchrijden, tot zaken zich niet uitſtrekken, die niet meer

huis-

huishoudelijk zijn, maar *economie* blijven. Menig huisvader hoort men zeggen: „ op mijne zaken ſtel ik orde en geen penning moet er verkwist worden, maar, wat mijne kinderen betreft, ik zou er mij voor uitkleeden om hun eene goede opvoeding te geven." Dat is taal, die het hart goed doet: en zoo gaat het met ſtaten. Geen geld maakt eene natie rijk, geene uitgaven arm; maar geeft men haar eene goede opvoeding, dat zij nijverheid en kunde en hooge bekwaamheden met karakter bezitten, dan is het onberekenbaar, wat die uitgaven opbrengen, duizenden ten honderd! even onberekenbaar als het is, hoe arm en verdorven een volk moet worden, welks opvoeding men uit karigheid of verkeerde berekening verwaarloost. Zoo ſpreken onze hoogwijze economici niet; maar zoo denkt en rekent, zoo handelt ons Beſtuur, en, aan het hoofd van hetzelve, onze Koning. Hoe veel ſchats is er niet reeds in deze dertien, veertien jaren aan ons ſchoolwezen, bijzonder aan onze univerſiteiten te koste gelegd? — Nog eens: aan doorzigt van zaken hapert het den menſchen meer, dan aan goeden wil: zagen zij de ware belangens des lands wat dieper door, geheel anders zouden zij over het openbaar onderwijs denken en ſpreken. Men hoort ſtaatkundigen gedurig van *het doel des ſtaats* gewagen, en niet zonder reden; want

want niets is er in de geheele ſtaatkunde van hooger belang. Maar bij velen komt dat doel op *bloei van den ſtaat*, zoo als men het noemt, dat is, op algemeenen welvaart neêr. Dat kan mij maar niet behagen: want uit menſchen beſtaan de ſtaten, en van den mensch zal men toch niet zeggen, dat zijne beſtemming is, welvarend, rijk en vermogend te zijn. Anderen zeggen, en dat behaagt mij meer: het is eenvoudig dit, dat aan iederen individu zijne individueele vrijheid in denken en handelen verzekerd worde: zonder dat kan er geene werkzaamheid, geene nijverheid, ook geene welvaart in den ſtaat zijn. Wel gezien, maar niet goed uitgedrukt! Dat is het doel der *wetgeving*, maar niet van den *ſtaat*. Voor dezen is dit veeleer *middel* of noodzakelijke *voorwaarde* om een doel te bereiken, dan het *doel*, de beſtemming zelve: en al beſchouwt men den ſtaat, als eene onderlinge verbindtenis van burgers, zoo kan toch het oogmerk van zoodanige verbindtenis niet zoo bekrompen zijn. Veel hooger is het doel van den ſtaat, vriend: en boven alle wetgeving verheven: het is, dat de ſtaat, even als ieder mensch, dat worde, wat hij wezen moet, en dit is in de eerſte plaats, wie kan het tegenſpreken? dat hij *goed*, verſtandelijk en zedelijk goed, en daardoor *zelfſtandig* worde en blijve: al het overige is of mid-

middel daartoe of gevolg er van. En vraagt men, hoe dat doel te bereiken? dat is, gelijk ik zeide, boven alle wetgeving verheven: want wetten kunnen mij niet voorschrijven, hoe ik leven en handelen moet, of, weg is mijne individueele vrijheid: zij moeten mij slechts die vrijheid waarborgen; maar de staat, de *staat zelf* moet uit en door zich zelven aan die hooge bestemming voldoen: en dat wel hoofdzakelijk door leiding en bevordering van *het openbaar onderwijs*, dat alvermogend middel tot bevordering en bevestiging van de zedelijkheid der natie. Ik versta hier door den staat in de eerste plaats het Bestuur van denzelven, hoedanig dat ook moge zamengesteld zijn, maar tevens de *natie* zelve, waarin ieder, die het goede kan voorstaan, dat vrijwillig behoort te doen, gelijk het bij ons tot heden toe plaats heeft gehad en nog zal blijven plaats hebben, zoo men maar die vrijwillige pogingen van zoo velen, van *schoolopzieners* voornamelijk, bevordere en onderssteune, en niet door nieuwe maatregelen, die allen tegenstaan, dwarsboome. Waar op deze wijze het onderwijs door de ingezetenen zelve zoo wel, als door het Bestuur wordt ter harte genomen, waar het voor allen schadelijken, zedebedervenden invloed beveiligd wordt, en van 's lands wege daarvoor geene schatten ontzien worden, *dáár*, zeg ik,

zockt,

zoekt de ſtaat aan zijn doel, zijne hooge beſtemming te voldoen: en, is de natie van aanleg goed, ſtellen de wetten ook een' ieder in ſtaat, om vrij en ongehinderd al te doen, wat hij ten goede vermag, dan voeg ik er bij: *gelukkig zij, die burgers van dien ſtaat zijn: tot bloei en welvaart kan men dáár op de regte wijze komen*! Ziedaar grondbeginſelen, vriend, uit de oude, echt Griekſche ſtaatkunde ontleend, en grondbeginſelen tevens, die onze eenvoudige voorvaders, zonder veel van doel des ſtaats te gewagen, in het oog hadden, toen het Land bij ons in de behoeften der akademiën, en iedere ſtad in die der gymnaſiën en mindere ſcholen voorzag. Maar wat wist Napoleon, wat weten menſchen daarvan, die ſtaten voor machines houden, niets doen dan cijferen om de ſtaatsbalans voordeelig te doen uitkomen en niet *vermoeden* zelfs, dat er zedelijke krachten in eene natie ſchuilen, die, om haar regt te doen bloeijen, tot magt en gezag te brengen, ja, om haar *rijk* te maken, in de eerſte plaats moeten opgewekt en in werking gebragt worden. — Bekrompenheid en onverſtand in al die berekeningen! „ Waarom, vroeg mij eens iemand, met de landkaart voor zich, *vijf* akademiën voormaals in zulk een klein landje? En Utrecht, zie eens, hoe nabij Leijden! en waarom, bij den

den aanwas van grondgebied en de vernietiging van twee, *drie* nieuwe opgerigt?" „*Waarom?* vraagt gij, zeide ik: omdat er geen land in de wereld is, waar zoo veel aanleg, zoo veel zucht tot kennis en wetenschap is, als in dat kleine, op de wereldkaart naauwelijks zigtbare landje: en daarom was hier meer behoefte aan akademiën dan in Siberie en Tartarije. *Waarom* vraagt gij? Omdat hier een wedstrijd was van allen met allen om letterroem te verwerven, en daarom rustte geene onzer provinciën, voordat zij het mogelijke gedaan had, om eene akademie te verkrijgen, en geene stad, voordat zij een gymnasium had opgerigt. En wat aangaat de onkosten onzer universiteiten, neem, zeide ik, uw rekenboek en schrijf op *ontvangst*, dat bij u opengelaten is: Utrecht *onlangs*, *geheel vrijwillig*, *tien duizend gulden tot aankoop van physische instrumenten en uit hoogachting voor een' der Hoogleeraren*, *die voor zich zelven niets begeerde*, *maar alles voor het vak*, *waarvoor hij leeft*. Zoo handelt die stad, en zoo is het aan die akademie, en elders geloof ik ook gebruikelijk, dat Curatoren en Professoren boekgeschenken aan de Bibliotheek vereeren, ook burgers van de stad nu en dan over een duizend gulden den Bibliothekaris doen beschikken. En dan, schrijf op! Gend, *drie tonnen gouds: zegge*,

ge, driemaal honderdduizend gulden, die de ſtad, uit eigene beweging, aanbood om eene akademie en die harer waardig was, te helpen oprigten. Dat, dunkt mij, bewijst, dat er nog zucht voor kunſten en wetenſchappen in ons land is en wij akademiën en vele akademiën waardig zijn." Uit alle diergelijke proeven ziet men, welke de natuurlijke aanleg onzer natie, en welke de geest onzer tijden is; maar die financiers, blind zijn zij daarvoor, en met hun *economiſeren* zouden zij ons ten laatſte terug brengen tot onkunde en armoede. Ach, vriend, laat mij eindigen! want het is niet uitteſtaan: nog erger, dan al het gezegde, van eene nieuwe akademietucht heb ik ook al hooren ſpreken, die op geheime politie, op het benemen van alle vrijheid, van alle denkbeeld van vrijheid van onze ſtudenten, zou uitloopen. Hoe zou men zich bedriegen! Zedebederf zou er uit voortkomen: gelijk uit alle diergelijke maatregelen, die uit kloosters voortgekomen zijn. De rede, zeggen de Ouden, moet den mensch gaan geleiden en behoeden, zoodra die kracht heeft gekregen, en daartoe moet men tijdig dezelve oefenen en verſterken. Dit pas ik hier op de zedelijke beteugeling der akademiejeugd toe. Doe hen niet beſpieden in alle plaatſen, in hunne woningen zelfs: zij zullen u met al uwe ſlimheid nog te ſlim zijn, en ge zult er

ach

achterdochtige, listige slaven van maken, in plaats van vrije burgers van het vrije Nederland. Neen: dat op de kinderscholen en gymnasiën een wakend oog op de zeden gehouden worde, dat op de universiteiten geen Hoogleeraar bij zijne lessen eene gelegenheid doe voorbijgaan, om op de zedelijkheid zijner toehoorderen te werken: dit kan een ieder, dit *moet* een ieder: geen medicus, geen jurist, hoe bekwaam ook in zijn vak, of hij moet het uit zedelijke beginselen in de maatschappij uitoefenen: dat ieder, van welke faculteit ook, de moraal bijwone, en de moraal gegeven worde, dat allen er van zelfs naar toe stroomen, gelijk in Duitschland plaats had, toen Gellert moraal leerde en bij ons nog plaats vindt, waar moraal op leven en zedelijkheid wordt toegepast: dat kerkleeraren, dat vooral Hoogleeraren in de godgeleerdheid, iederen rustdag, den godsdienstzin in onze jeugd verlevendigen en onderhouden, en op eene wijze, voor dien leeftijd geschikt, het geen ook bij ons gefchiedt: dat zal ik *beteugelen* noemen, gelijk het op de akademie voor studenten past: zij moeten zelve den teugel in handen leeren nemen, om zich zelve te besturen en zelfstandige wezens te worden, en als zoodanige eerste posten in de maatschappij te bekleeden. Voorts, vriend, werd er op onze akademiën niet doorgaans de naauwste verknochtheid

heid van ſtudenten aan Hoogleeraren gevonden? Kunnen Hoogleeraren daardoor vooral niet op hunne kweekelingen veelvermogenden zedelijken invloed uitoefenen? En zoeken zij op dezulken inzonderheid te werken, die bij de hunnen eenig vertrouwen en gezag hebben, hoeveel kwaads kunnen zij daardoor niet weren, hoeveel goeds daardoor niet ſtichten! En eindelijk, wat moedwil, brooddronkenheid, ongeregeldheden van allerlei aard betreft: groot is volgens de wet het gezag van iederen Senaat, en, zijn er pesten der akademie, men banne ze zonder bedenken: alle braven zullen juichen, en hunne leermeesters er des te hooger om achten. Voorts doe de Politie, wat haar pligt haar gebiedt, en dat noeme ik niet alleen te vatten en in bewaring te brengen, die kwaad gedaan hebben, maar vooral zoo veel mogelijk toetezien en voortekomen, dat er geen kwaad gedaan worde. Overal is dit Politiepligt, maar vooral in akademieſteden.

XIV.

12 *April* 1828.

Wat mag het dan toch wel dien avond geweest zijn, vraag ik nog gedurig aan mij zelven, dat mij aan 's mans redenen zoo boeide? Scholen zijn belangrijke onderwerpen van onderhoud; maar hoe menigvuldige malen ſprak ik daarover met anderen niet, zonder met zóó veel belangſtelling en genoegen er over te denken en te ſpreken! Of was het, dat wij het vaderland en deszelfs duurſte belangen ſteeds voor oogen hadden? Maar heb ik, bij diergelijke beſchouwingen en geſprekken, ooit mijn vaderland uit het oog verloren? Ik meen het gevonden te hebben, mijn vriend, en, ſchoon ik het al genoemd heb, *nu* eerst begin ik het te doorzien. Het was, geloof ik, dat wij, te midden van ons ſpreken over vaderland en ſcholen, *den mensch* ſteeds tot ons hoofdonderwerp hadden. Want denk ik hier ons geheele geſprek na, zoo als wij van

de

de kinderfcholen begonnen, van daar tot de gymnafiën voortgingen, en zoo eindelijk aan het hooger onderwijs kwamen, was het de *mensch* niet bij dat geheele onderhoud, die in onderfcheidene leeftijden onze aandacht bezig hield? en wat is er, volgens Pope, voor den mensch belangrijker, dan de mensch zelf? bijzonder, wanneer men zijne ganfche ontwikkeling van het begin af aan en den zin van elken zijner leeftijden zoekt optemerken: en bovenal, zoo men op zijne zedelijke ontwikkeling zoo wel, als op zijne verftandelijke, de aandacht vestigt. Het is toch als *zedelijk* wezen het meest, dat hij zich *mensch* toont te zijn.

Ik heb u van dat gefprek nog een en ander te melden: want gewigtige punten roerden wij nog aan, bijzonder de inrigtingen onzer zuidelijke hoogescholen; maar gisteren heb ik op nieuw weêr een onderhoud met den grijsaard gehad en wel in den vroegen morgen in het Bosch. Te belangrijk is mij dit geweest om er geheel van te zwijgen, te meer, daar het tot verftand van al het voorgaande dienen kan, en het juist dit verheven onderwerp van befchouwing, *'s menfchen zedelijkheid* en *zedelijke zelfftandigheid en volmaking*, betrof.

Ge zijt beducht voor onze akademiën, zeide hij, terwijl wij aan den Vijver zaten

te

te ontbijten: het was een heerlijke morgenstond! ge zijt voor onze akademiën beducht, zoo wij onze jongelingen daar zoo *zelfstandig* leeren leven en handelen; maar wat verstaat ge door *zelfstandigheid?* — Vrijheid, antwoordde ik, onafhankelijkheid, of liever zelfgenoegzaamheid: en dit heet bij jonge menschen eigen kracht zonder hulp te behoeven, en zoo tellen zij noch leermeesters noch overheid en gaan op zich zelve voort. Zie, waar dit op uit moet loopen! — Houd op! zeide hij, ge doet mij beven. Zoo ge dit door zelfstandigheid verstaat, dan neem ik alles terug, wat ik van den jongeling en het akademieleven onlangs, dien avond of nacht, gezegd heb. Maar juist daar tegen, tegen die ligtzinnigheid, eigenwijsheid, tegen dat dolle voortrennen wilde ik waken: en daarrtoe bezigde ik het woord in onze taal, dat het vorderen in zedelijke vastheid zoo eigenaardig uitdrukt. Het komt toch bij dit vorderen, niet waar? op grondbeginselen aan, en zonder zekere grondbeginselen is er geene *zelfstandigheid*. Ge spreekt van *onafhankelijkheid*: dit is een woord uit de tijden der omwentelingen: *vrijheid en onafhankelijkheid* bromde men toen gansch Europa door, en in den eigenlijken zin past het meer op rooverbenden, dan op beschaafde maatschappijen, waarin zonder wederkeeri-

ri-

rige afhankelijkheid geen band denkbaar is, die alles en allen te zamen verbindt. Beter is *zelfsgenoegzaamheid*: maar ook die fcheidt ons van allen en alles af en maakt ons tot denkbeeldige wezens of ongevoelige beelden, gelijk het de Stoïfche wijsbegeerte in voorbeelden zoo wel, als in fystemen heeft doen zien: dat is zelfftandigheid van *ftandbeelden*, maar niet van menfchen. Wat deze, wat *menfchelijke zelfftandigheid* is, ben ik door het lezen van Hemfterhuis fchriften en vooral door zijn' omgang en mijn eigen nadenken te weten gekomen. Met liefde is die en vriendfchap en deelneming in alle menfchelijke zaken gepaard, en is dus ver af van onafhankelijk of zich zelven genoegzaam te zijn. Ja, *uit* liefde en vriendfchap, uit de zamenleving zelve trekt zij haar voedfel en kracht. — Dit was mij duister, hoe zeer het mij beviel; doch al fpoedig werd het mij helder en begrijpelijk.

Vol haat en nijd en tweedragt, vervolgde hij, is ten allen tijde de menfchelijke maatfchappij geweest; maar de mensch is van nature voor liefde vatbaar en tot wederliefde geneigd: zijn levensloop is geheel als een voortgang van liefde tot liefde, en, zonder die ware het onmogelijk, dat hij zich tot het doel zijner beftemming, tot zedelijke volmaking zou kunnen verheffen. Als kind is hij aan ouders en betrekkingen, als knaap

aan

aan leermeesters en ſpeelmakkers, als jongeling en man aan zijnen boezemvriend, aan zijne wederhelft, zijn ander ik, in liefde verbonden: ja, als grijsaard doet hem liefde, liefde voor kinderen en kindskinderen nog herleven. Zoo wil het de natuur, en dat is geen onafhankelijk, geen zelfsgenoegzaam beſtaan: het zijn altemaal banden, die ons alle vrijheid ſchijnen te benemen. En toch, wie zal het tegenſpreken? liefde ontwikkelt een krachtgevoel in ons, dat ons alles doet trotſeren. Neem er de proef maar van: alles zal het kind gelaten aanhooren, maar, als men van zijn' vader kwaad ſpreekt, let op: ge zult zien, hoe hij u aanziet, hoe hem de oogen fonkelen, wat er in zijne ziel omgaat. Even zoo de knaap, de jongeling, als men van zijne leermeesters of van zijnen Pylades met verachting ſpreekt, en bovenal de rijpe jongeling, de man in zijn' bloei, zoo het iemand wagen durft, haar te lasteren, aan welke hij zich voor het leven verbonden heeft. Al heeft men hem te voren alles onverſchillig zien aanhooren, nu zult ge bemerken, wat liefde vermag en hoe zij den traagſten, gevoelloosten zelfs, op een oogenblik tot held, tot wreker der gelasterde onſchuld gemaakt heeft. De mensch komt hier op de wereld niet, om zich op zijn' weg te laten ſtooten en kwellen en beleedigen, of koelbloedig aante-

 zien,

zien, hoe men anderen mishandelt: zelfstandig moet hij hier leven, en daartoe stelt hem de liefde in staat. Zwak is de andere sekse bij de onze vergeleken: maar let eens op de moeder, wier kind men geroofd heeft. Al ware zij de zwakste aller vrouwen, eensklaps heeft zij kracht, onwederstaanbare kracht gekregen, en geen gevaar is zoo groot, of zij waagt er zich aan, om haar kind terug te krijgen en aan haren boezem te drukken: en wie schouwt dat aan, die niet van hout of steen is, of hij zoekt haar te wreken? Die ijskoude wijsgeeren, die den mensch zich van de maatschappij en al zijne betrekkingen doen afzonderen, opdat hij zich vrij moge gevoelen. Zij hebben er geen denkbeeld van, wat *vrijheid* is. Ik ken geene vrijheid, die niet zelfstandig is, maar ook geene zelfstandigheid, die niet van jongs af langzamerhand door oudermin, door vriendschap, door liefde kracht heeft gekregen. Door al deze gevoelens wordt eerbied voor God, liefde voor het vaderland, zucht voor de menschheid in ons hart verhoogd en veredeld, en het is te midden der zamenleving, door omgang met menschen, door anderen te versterken in de beginselen van het goede en edele, en door van hen wederkeerig in het goede en edele versterkt te worden, dat zelfstandigheid, ware *zelfstandigheid* ontstaat. Zie, vriend, de geheele natuur

hier

hier rondom ons: is hier niet alles wederkeerige werking, wederkeerig voeden en gevoed worden? Heeft niet die eik daar voor ons, federt meer dan eene eeuw welligt, geftadig, bij het herleven der natuur, uit alles als kracht ingezogen om te groeijen, zich hoog te verheffen, zijne takken uittefpreiden, wijd en zijd alles te overfchaduwen? en zou hij, zonder de zon daar ginds, wel dat geworden zijn, wat hij thans is, zóó zelfftandig zijn geworden, als hij thans daar ftaat? *De zon in de natuur, vriend, is het beeld der liefde in de zedelijke wereld.* Voelt ge het nu, wat ik met zelfftandigheid bedoele? — Door en door, zeide ik, gevoel en befef ik het. — Maar hoe dan, vervolgde hij, zoo wij dat zelfftandigheid noemen, zoudt gij er dan nog tegen hebben, dat wij de jeugd op de hoogefcholen zelfftandig leerden leven en handelen? — Gewisfelijk niet, was mijn antwoord, zoo zij er wel voorbereid en met beginfelen van godsdienst en zedelijkheid op komt. — Regt zoo, hernam hij: op de beginfelen komt het aan, die bij ons als wortel moeten gefchoten hebben, zullen wij vast ftaan, en daarom ligt er voor de hoogere opleiding aan de doelmatige ftrekking van het vroegere onderwijs zoo oneindig veel gelegen. Maar hebt gij er wel eens op nagedacht, vriend, hoe de mensch aan die begin-

felen komt? Door aard en aanleg, zult gij zeggen, door ouders en leermeesters, door het lezen van boeken en het volgen van voorbeelden; maar moet er nog niet iets bijkomen? — Wat bedoelt gij? vroeg ik. — Liefde, was zijn antwoord. Herinner u uit uwen levensloop, of zie het aan kinderen en zuigelingen, hoe de mensch van zijne geboorte af aan, tot vastheid van beginfelen langzamerhand komt en hoe liefde daarop werkt. Wat liefde in de zedelijke wereld is en vermag, dat laat zich niet befchrijven. Zoo wel, dat men daar vastftaat als eiken, die orkanen doorftaan, als dat men kracht in zich ontwikkelt en groeit en opwast in zedelijke zelfftandigheid en volmaking, het een zoo wel als het andere zijn wij aan liefde en haren invloed verfchuldigd. Zie maar eens, en volg mij: het zal ons 's menfchen ontwikkeling geheel doen overzien en ter befchouwing van het akademieleven, van dat tijdperk onzes levens, waarin vriendfchap, innige vriendfchap, ons voor en door anderen deed leven, welligt ons belangrijke oogpunten geven.

Met liefde ontving men ons bij onze komst in het leven, en zoo werd bij ons *wederliefde* opgewekt, het begin van al onze vorderingen in godsvrucht en deugd. Onze eerfte fchool was het ouderlijk gezin, een kleine kring, maar on-

ze wereld in de kindschheid. Daar had de moeder niet opgehouden het kind aan haren boezem te lieven en te liefkozen, tot het eindelijk haar begon toetelagchen en te omhelzen, en het den vader zoo wel, als haar, en al de magen en huisgenooten wederliefde betoonde: en zoo werd ons daarop liefde, in die kleine wereld der kindschheid, het leven van ons leven. Had die ons niet voor die allen en voor de ouders inzonderheid bezield, hoe hadden wij hen kunnen waarderen en zoeken natevolgen? Al wie ons onverſchillig zijn, hebben geenen invloed op ons, maar wie wij beminnen, die ſchatten wij hoog, en wie wij hoogſchatten en bewonderen, zoo gaarne willen wij die gelijk worden. Zonder liefde begrijp ik niet, hoe de mensch uit dien ſtaat van wezenloosheid geraken zou, waarin hij oorſpronkelijk is: maar deze was het, die ons aan de teederheid en zorg der moeder deed beantwoorden, het gezag des vaders deed eerbiedigen, beider vermaningen en beſtraffingen deed ter harte nemen, en, door beide te vereeren, voor het eerst ons beſef deed krijgen van een goed en wijs en alvermogend Wezen, dat ons in het beeld eens vaders voor den geest begon te zweven. En ging dat alles niet gepaard met ootmoed, met geloof en vertrouwen, met pligtsbeſef, ja maar ook met zucht om hen natevolgen

gen en hun zoo wel, als allen braven en wijzen, vooral dat Wezen aller wezens gelijkvormig te worden? Ontkiemde niet zoo van lieverlede godsvrucht in ons gemoed, en met godsvrucht liefde voor het goede en edele, voor deugd en regtvaardigheid? Zoo dit alles bij ons tot rijpheid gekomen is, en wij daardoor *menschen* geworden zijn, waaraan zullen wij het toeschrijven, zoo niet aan deze school des ouderlijken gezins, welke de Voorzienigheid, kan men zeggen, voor ieders eerste vorming bestemd heeft? Want waar is de moeder, die haar kind niet liefheeft? waar het kind, dat voor die liefde ongevoelig is? Maar hebben wij ook daarenboven voor dit alles in de maatschappij geijverd, en godsdienst en deugd onder de menschen bevorderd en gehandhaafd, ook dit zijn wij aan die zelfde liefdeschool verschuldigd. Want hoe zwak en nietig wij nog waren, zoo dikwijls zich iemand verstouten dorst, om in spreken of handelen der ouderen eer te na te komen: ik heb het reeds gezegd: dan bleek het ten duidelijkste, dat er reeds vastheid en kracht in ons binnenste gekomen was: liefde had ons reeds eenigermate zelfstandig doen worden.

Maar ging het ons anders, mijn vriend, met onze vorderingen in kennis en wetenschap? Zijn wij niet even zoo aan beginselen van wijsheid ge-

gekomen? Hetgene door ouders in ons was in werking beginnen te geraken, werd op leerscholen naderhand door meesters opgekweekt, en hier was het weetlust en waarheidsliefde vooral, die in ons ontvlamde; maar vragen wij ons op dezen onzen leeftijd, hoe en waardoor die daar in ons het meest opgewekt en gevoed is geworden, wie is er, die het zich uit zijne jeugd nog niet te binnen brengt, dat, hoe liever hem de meester was, hij des te liever van hem leerde en des te snellere en grootere vorderingen maakte? Ook hier was het liefde, die bij ons wederliefde wekte: of was het niet zoo wel de minzaamheid des meesters, als onze zucht tot kennis, die ons aan 's mans lippen deed hangen, onze geheele ziel voor zijne woorden opende, en ons indrukken deed ontvangen, die ons nog bijblijven? En die liefde voor den meester, door hem in ons ontstoken, was die niet met achting, met eerbied, met hooge bewondering verbonden? Was *hij* niet in ons oog als het zinnelijk beeld van de hoogste wijsheid; en werd hij ons daardoor niet het voorbeeld tevens, het hooge voorbeeld, dat wij ons ter navolging voorstelden, en sedert zochten te evenaren? Geen kind of knaap is er, die van iemand zoekt te leeren, dien hij niet liefheeft en acht: en daarom leerden wij ook van en met onze makkers zoo gaarne, omdat wij

hen

hen achtten en liefhadden. Hebt gij ooit een' groot man gekend, vriend, die niet gaarne van zijne leermeesters en medeleerlingen ſprak, en, onder dat ſpreken, u beſeffen deed, hoe waard zij hem nog waren?

Zoo werd in onze kinderjaren weetlust en waarheidsliefde met godsvrucht in ons opgewekt: en zie hier in 't voorbijgaan, hoe de natuur of liever de oorzaak van dezelve, de Goddelijke Voorzienigheid dit verordend heeft. Door liefde moest dit geſchieden en wederliefde, die er uit voorkomt: ἔρως ἀντέρωτα τίκτει: daarom gaat liefde als in een' cirkel voort, en wekken haar ouderen van jaren in jongeren op, die, op hunne beurt ouder geworden, haar weêr in het opkomende geſlacht opwekken. Het leven, zegt Plato, geven de menſchen aan hunne kinderen, en deze weêr aan de hunne, als eene fakkel, over: zoo gaan de geſlachten het een na het ander onder, maar de fakkel blijft voortduren. Men zou er kunnen bijvoegen: met het leven gaat de liefde even zoo van geſlacht tot geſlacht voort: liefde is de fakkel des levens. Men zou er nog meer kunnen bijvoegen: de Schepper en Vader der menſchen, zou men nog kunnen zeggen, die uit en door en tot liefde werkt, ontſtak deze fakkel het eerst en gaf die aan zijne kinderen, en van daar onze wederliefde tot Hem, en van daar godsvrucht en gods-

godsdienften in de wereld . . . Maar van onze jeugd fpraken wij. Ver bleven wij ook toen nog, zoo wel als in de eerfte kindschheid, van volkomene zelfftandigheid af; maar twee punten waren er, waar wij, hoe jong ook nog, vast op ftonden, de eer der Ouderen in de eerfte plaats, en dan die der Leermeesters: voor beide zouden wij wat niet al? gedaan hebben. En was dit in het eerst nog ijveren voor hunne perfonen, welhaast bragten wij met hen al dat gene in verbinding, waarop wij door hun voorbeeld en lesfen prijs hadden leeren ftellen. Heeft men federt, met fchijn en menfchengezag niet te vreden, uit waarheidsliefde alleen, wat godsdienst, wat deugd en pligt, wat wijsheid is, op en door zich zelven gaan onderzoeken, en er alles voor opgeofferd om waarlijk wijs te worden, wat anders was dat, dan voortgang op het fpoor, dat wij in onze kindschheid en jeugd hadden ingeflagen? 's Menfchen geheele leven is vordering, geftadige vordering in zelfftandigheid: van leeftijd tot leeftijd zetten zich beginfelen bij ons vast, die in iederen volgenden zich verder ontwikkelen, terwijl wij intusfchen al vaster en vaster beginnen te ftaan. Zoo gaat men voort, indien men worden zal, wat men worden moet, en hoe de man uit beginfelen zou handelen, die ze niet als kind reeds had beginnen te krijgen, hoe hij zelfftan-

dig

dig en ſtandvastig in zijn leven het goede en ware zou voorſtaan, die het als kind niet reeds gepoogd had, betuig ik niet te weten. Van de kindschheid en prille jeugd hangt alles af, en daarom zijn het doorgaans monſters in de zedelijke wereld geworden, die op die leeftijden voor ouders noch meesters liefde of eerbied hadden gehad. Zoo dan ontwikkelt zich de mensch van zijne intrede in de wereld af aan: en, gaat hij als jongeling voort, gelijk hij als kind en knaap had aangevangen, dan wordt hij dat, mijn vriend, wat gij en ik zoo gaarne wenschten te wezen, niet ſchitterend vernuft, zoo ijdel dikwijls als ſchitterend, maar *regtſchapen*, *zedelijk-zelfſtandig man*.

Dat men toch den mensch van deze zijde, voer hij verder voort, wat dieper zocht te doorgronden! Aan zijne zinnelijke natuur bleef in de voorgaande eeuw zoo menig wijsgeer hangen, en de ſlotſom zijner waarnemingen was en moest wel zijn, dat hij alle dieren in gevoel- en denkvermogen ver overtreft, aan het hoofd van alle dieren ſtaat, ſchoon hij als dier toch bij het ſterven vergaan moet. Maar is het niet onvergeeflijk, in zaken van zóó hoog belang, de belangrijkſte van alle, zoo oppervlakkig, zoo eenzijdig te onderzoeken? Waarom niet tot 's menſchen innerlijk wezen, tot zijne werkende beginſelen

ſelen doorgedrongen? Het is, dunkt mij, als zag men, bij het beſchouwen van een uurwerk, den veêr voorbij, waardoor het in werking komt en den mensch belangrijk wordt. Onnut is ook die philoſophie voor het menſchelijk leven geweest, daar zij met het berekenen van eigenbelang zich uitſluitend bezig hield. En ware zij nog maar *onnut* gebleven! Verderfelijk was zij tevens voor de maatſchappij, en is zij, helaas! ook heden nog bij zoo vele volken, daar zij de zedelijke levensbeginſelen, die als zoo vele vonken in 's menſchen binnenſte ſchuilen, zoekt uittedooven. Want dit ook optemerken, mijn vriend! Zal liefde in ons zucht voor het goede, zal zij leergierigheid en waarheidsliefde opwekken, zoo moet er noodzakelijk tot dit alles aanleg in onze natuur zijn. Hoe zouden anders ouders en opvoeders op kinderen iets vermogen? Hoe zou het ook zonder dat te verklaren zijn, dat kinderen bij het aanhooren van vertellingen, van zelfs ſchoone daden toejuichen en ſlechte verfoeijen? van zelfs te midden van verhalen, die hen verrukken en betooveren, altijd vragen: *maar zou het wel waarlijk zoo gebeurd zijn?* van zelfs, onder het ſpelen met elkander, gedurig uitroepen: *valsch gedaan! dat's onregt! dat's onwaar!* Uit wat anders, dan uit ons oorſpronkelijk gevoel van regt, van

deugd,

deugd, van waarheid is dit te verklaren? En zien we nu en dan, dat zeldzame geniën met gebrekkige, ja, zonder meesters, in letteren, in wetenschappen, en wat niet al? de grootste vorderingen maken: getuige hier van ons vaderland bijzonder! is dat aan iets anders, dan aan onze aangeboren leergierigheid en waarheidsliefde toeteschrijven? *Waarheidsliefde* is een woord, mijn vriend, van veel beteekenis. Wat ook onze inwendige zin ons gevoelen en begeeren doet, hoe wij ook naar het schoone en goede, naar het verhevene, naar het goddelijke streven, op het zoeken en vinden van het *ware* in dit alles, komen al onze vorderingen uit: anders is het dweepen en najagen van ijdele schimmen. Zie! komen wij hier niet op den grondtrek van het menschelijk karakter? Zonder waarheidszucht is de mensch niet denkbaar. Maar die zucht is liefde, *waarheidsliefde*, gelijk onze taal het ons te kennen geeft, en is het die ons ingeschapene liefde niet, die onze geheele natuur, zoo zinnelijke, als verstandelijke, maar ook onze zedelijke tevens, bij het streven naar het schoone, goede, verhevene, goddelijke in volle werking gebragt heeft? Had men zoo met het waarnemen van 's menschen natuur een' aanvang gemaakt, dan ware de slotsom der onderzoekingen anders uitgevallen, en wijsbegeerte, die men boven alles had zoeken te verheffen, had men niet tot de onedele,

le, onwaardige taak van materialismus en atheismus te betoogen verlaagd. Het tegendeel! Men had haar in haar gezag en waardigheid hersteld, die zij oorspronkelijk bij de Grieken gehad heeft: en den mensch zou zij ons, niet zoo als hij uiterlijk schijnt, maar zoo als hij innerlijk is, niet zoo als hij den anatoom en physioloog moet voorkomen, maar zoo als hij zich zelven bewust is, dat is, als zedelijk, als onsterfelijk wezen, hebben doen waarnemen en doorgronden. Zonder zelfkennis is er geene kennis van den mensch, en zelfkennis bepaalt zich niet tot gevoelzenuwen en zintuigen: van zelfbewustheid vangt zij aan, en vorscht onze zedelijke zoo wel, als onze zinnelijke en redelijke natuur uit, en daarin ontdekt zij een' aanleg, voor meer gewis, dan dit leven, bestemd. — Doch laat ons voortgaan of liever besluiten. Bij deze onze ontwikkeling streefden wij niet naar *onafhankelijkheid*, zoo min als naar *zelfgenoegzaamheid*: voor geene van beide in den volstrekten zin schijnt de mensch vatbaar te zijn; maar *zelfstandigheid* was het, waar wij van nature na streefden, en met liefde ving het aan om er toe te geraken, met de liefde der moeder voor haren zuigeling, die in ons wederliefde, en, met wederliefde, ziel en leven opwekte, als de stralen van Aurora, volgens de oude fabel, het standbeeld haars kinds bezielden: telken dage, ge kent die fabel,

deed

deed liet, bij hare komst aan de kimmen, de liefelijkste toonen hooren. Dit schreef men oudtijds aan de moederliefde toe; en dit vermag liefde in de zedelijke wereld. Zij is het daar alleen, gelijk de zon het in de natuur is, die levensbeginselen in werking brengt, en zoo was *zij* het ook, mijn vriend, die de zaden, welke in ons lagen, van godsvrucht en zedelijkheid, van kennis en wijsheid, in ons binnenste deed ontkiemen en wortel deed schieten, opdat wij eenmaal, als dit geboomte hier rondom ons, op ons zelve zouden staan, en in zedelijke zelfstandigheid groeijen en opwassen. Ge zegt welligt weêr, dat ik te poëtisch spreek: maar nimmer, vriend, nimmer heb ik het inniger, dan in dezen heerlijken morgenstond gevoeld, hoe de natuur ons helpt om ons gevoel en onze denkbeelden uittedrukken. Er moet wel gewis een naauw verband tusschen den zedelijken mensch en de natuur bestaan, en haast zou ik zeggen: om de natuur wel te doorvorschen en de krachten die er in werken, is zedelijke zelfkennis noodig. —

Hier zweeg hij een lange poos, en zóó had de stroom zijner rede mijne gansche ziel met de reinste, verhevenste gevoelens vervuld, dat ik mij geheel in gepeinzen en overdenkingen verloor. Welk een vermogen die man toch op mij uitoefent! In waarheid, vriend, het was mij daar aan

den

den Vijver, toen ik onder die hooge eiken daar tegen over hem zat, als of ik blind en doof voor alles geworden was: *hem* zat ik maar aan te ftaren en de woorden als uit zijnen mond op te vangen. Eindelijk brak hij deze ftilte en zeide: maar wat dunkt u? komen wij hier aan het ware oogpunt niet, om 's menfchen beftemming voor de maatfchappij, en, hoe Hoogefcholen daartoe dienen moeten, wel te doorzien? Geen mensch, of hij moet zelfftandig worden, en, hoe de natuur daartoe een ieder van zelfs brengt, hebben wij reeds zoeken optemerken; maar zij, die voorbeelden voor alle anderen in de maatfchappij zullen zijn en vermogend op dezelve werken, eene hoogere opleiding, eene *hooge* fchool hebben deze bijzonder noodig om in ware zelfftandigheid, verftandedelijke zoo wel, als zedelijke, boven alle anderen uittemunten. Ga nog eens met mij na, hoe deze onze inftellingen zelve het volgens hare natuur als willen en vorderen, dat deze laatfte opleiding dat zelfftandig leven en werken tot hoofddoel hebbe.

Was het daar ons niet, als traden wij uit die kleinere kringen, waar onze zin voor het fchoone en edele, voor het goede en ware was opgewekt en in werking gekomen, het groote oefenperk voor het leven in? En toen wij ons daar in letteren en wetenfchappen oefenden, was het ons toen niet, als of omgang met

onze

onze vrienden en medeſtudenten, of vriendſchapsgenot en voorgevoel van liefde, die ons eenmaal zoo gelukkig ſtond te maken, ons al meer en meer tot volkomene zelfſtandigheid deed komen? Leeraren ook daar, aan welke wij met hart en ziel verknocht waren: maar niet ſlechts om ons te onderwijzen, als op ſcholen plaats had gehad: hunne taak was tevens, om in de geleerde wereld ons binnen te leiden, en, zoo niet geleerden van ons te maken, ons toch de grootſte mannen in ons vak van vroegere en latere tijden te leeren kennen en beoordeelen, en, let wel, door deze zoo wel, als door hen zelve, ons te doen voortleiden. Om kennis en wetenſchap was het ons daar te doen, doch niet om die ſlechts van anderen te bekomen, maar ook tevens en voornamelijk, om door ons zelve die te verwerven. Eigen onderzoek werd daar bij al de lesſen veronderſteld, en daarom hield men *die* lesſen voor de doelmatigſte, bij welke, door de voordragt zelve des Hoogleeraars, de geest der hoorders aan het oordeelen, aan het ſcheiden en verbinden, aan geregeld zoeken en vinden der waarheid, bijzonder ook aan het toetſen gebragt werd van hetgene voor waarheid werd gehouden. Dit is, wie zal het ontkennen? de geest van akademisch onderwijs: het moet daartoe ſtrekken, dat men, na het verlaten

ten der Hoogeſchool, op en door zich zelven ga denken en oordeelen. En merk hier de verſcheidenheid der vakken en leeraren op, tot welke ons daar de toegang open ſtond. Vindt men op onze akademiën niet ſtudenten, en vond men die er ten allen tijde niet, die, ver van zich tot ééne wetenſchap te bepalen, uit eigene beweging, eigene leergierigheid, de gehoorzalen genoegzaam van al de faculteiten bezoeken? Bij ſommigen heeft dit wel eens de ſchadelijke uitwerking gehad, dat zij van alles zoo wat te weten kwamen, en hun hoofdvak verzuimden, gelijk het bij mij ook, helaas! ſchoon niet zonder reden, heeft plaats gehad: aan regtsſtudie kon ik niet denken, voordat ik literatuur en philoſophie ingehaald had; maar vraag het onzen beroemden mannen, die thans als regtsgeleerden, als theologen, als medici uitmunten, hoe zij geſtudeerd hebben, en of zij zich toen bij hun vak ſlechts bepaalden: *dat noemden wij broodſtudie in die dagen*, zult ge hen hooren antwoorden: *aan de pſeudo's lieten wij dit over.* En wie herinnert zich uit mijn' tijd niet, dat Pestels *jus naturae* zoo ſterk omtrent van godgeleerden en medici, als van juristen bezocht werd? Voor den handwerksman is de winkel genoeg, waarin zijn ambacht verrigt en geleerd wordt, maar zoo vormen zich niet mannen, die voor de balie, op regterſtoelen,

len, op kanſels, of katheders vooral, zich roem zullen verwerven, of, wat meer zegt, de heiligſte belangen der maatſchappij zullen behartigen en bevorderen. Daartoe wordt iets meer, wordt, mag ik het woord gebruiken? *letterkundige*, *wetenſchappelijke zelfſtandigheid* vereischt, en die bekomt men niet zonder algemeene kennis, zonder van alles, alles, waar leergierigheid zich naar uitſtrekt, partij getrokken, zonder door dat alles als voedſel en kracht en vastheid verkregen te hebben. Maar de dispuutcollegiën, Vriend! deze vooral niet te vergeten! Noem ik akademiën te regt *oefenſcholen van zelfſtandigheid*, zoo mag men deze oefeningen wel vóórnamelijk *echt akademiſche* oefeningen noemen. Waar ook de Hoogeſchool, waarop dezelve niet in vroegere en latere tijden in gebruik zijn geweest? Het nut er van is onberekenbaar groot: want is er iets, dat tot ſcherping van het vindingsvermogen zoo wel, als om het gevondene geregeld en overtuigend voortedragen doelmatiger ſtrekt, dan het *opponeren?* Gepaste gelegenheid ook hier, om beſcheiden, maar vrij toch en onbelemmerd alles tegen ſtellingen te opperen, wat men, of bij anderen gevonden, of zelf bedacht heeft. Het opponeren is het belangrijkſte deel dier oefeningen: het brengt tot zelfdenken en zelfoordeelen: ſchoon men het *defenderen* gewoonlijk daarvoor houdt.

houdt. En wat dit laatste aangaat, van zelfs brengt men hierdoor op de Hoogeschool reeds in praktijk, dat ons geheele leven, onze gestadige oefening moet zijn en blijven, waarheid voortestaan, en tegen alle aanvallen te verdedigen. Ik spreek hier van den aard en de bestemming van akademiën en akademische studien: of men daar overal aan voldoet, ligt buiten ons onderzoek; maar dat akademiën, alleen door deze bestemming optevolgen, *akademiën* blijven kunnen, en anders in gewone scholen ontaarden, wie zal dat in twijfel trekken, die weet, wat Hoogescholen zijn, en op onze vaderlandsche gevormd is geworden?

Maar om tot die hooge, die mannelijke zelfstandigheid te geraken, zie, vriend, wat daartoe *vriendschap* op hoogescholen, die de ziel is dier kleine maatschappijen, wat *die* daartoe niet vermag! Velen noemen dien tijdkring den gelukkigsten hunnes levens, en schrijven dit daar aan toe, dat zij toen van zorg noch kommer wisten. Dit evenwel, geloof ik, zal wel alleen de oorzaak van dat geluk niet geweest zijn: of had men dan te voren, in de kindschheid en prille jeugd meer zorg en kommer? Liever zou ik het aan den aard diens leeftijds toeschrijven: toen toch was het, dat hart en verstand zich voor het zuiverste levensgenot geheel opende. Maar vooral hier in acht te nemen, dat

liefde, die ons van de eerste kindschheid af bezield had, nu, in dezen tijd van bloei en kracht, hoogere gevoelens in ons verwekte en ons aanzijn in ons' oog vaste bestemming begon te krijgen. Dáár toch eerst, dáár, op de Hoogeschool, *vrienden*, niet meer makkers en gezellen, die ons zoo ligt onverschillig wierden, maar *vrienden*, met welke wij vriendschap floten om eeuwig elkander getrouw te blijven, voor welke en door welke wij leefden en werkten: dáár, bij de vriendschap, *liefde* in de hoogere beteekenis des woords, waarvoor wij rijp begonnen te worden: en maakte die niet meer en meer het onderwerp onzer vertrouwdste gesprekken met onze vertrouwdste vrienden uit, zoo dikwijls wij van onze vooruitzigten in de toekomst, van ons zelfstandig leven en bedrijf in de wereld, van onze schoonste verwachtingen met hen spraken? Al leefden wij nog voor letteren en wetenschappen, al kenden wij nog geen hooger levensgenot, dan hetgene ons het ouderlijk gezin had te smaken gegeven, en thans ons de vriendschap te genieten schonk, toch wilden wij iets hoogers, een nog hooger levensgenot, en, vonden wij eenmaal het ongekende voorwerp van zoo vele wenschen, verlangens, gesprekken, van nu af aan kreeg ons aanzien het kenmerk van zelfstandigheid, en wij bepaalden onzen stand in

de

de maatſchappij, om daar gevestigd, in den kring werkzaam, zelfwerkzaam te zijn, dien wij voor ons leven gekozen hadden. Dat was het, geloof ik, wat, behalve dat onbezorgd, onbekommerd voortleven, ons toen het reinſte, verhevenſte geluk deed ſmaken. Vatbaar waren wij op die jaren daarvoor geworden, daar ons hart zich voor de edelſte genietingen ontſloten had; maar dat ſtreven om dat alles ons te verwerven, was ook dat het niet, wat meer dan iets anders vermogt, om ons dien graad van menſchelijke volkomenheid te doen bereiken, waartoe ons vroegere leeftijden nog maar voorbereid hadden? Zie, vriend, zoo gaat de mensch voort in zijn leven, en dat leven, niet waar? is in de daad, zoo als wij zeiden, een voortgang van liefde tot liefde, eene gedurige ontwikkeling door liefde van hoogere en hoogere gevoelens en vermogens, tot dat de mensch eindelijk, als man met zijne wederhelft tot één wezen geworden, en zoo zijne volkomenheid bereikende, met mannelijke zelfſtandigheid vrij en op zich zelven denkt en handelt.

Ik hoor tegenwoordig zoo veel ſpreken van krachten, natuurkrachten, en geen Duitsch philoſoof bijna, die den tijdgeest volgt, of van *kracht* leest men bij hem op iedere bladzijde. Ik verſta dat niet, en, door onkunde in die philoſophie, gebeurt het wel eens, dat ik de Titans

der

der Grieken of die krachtvolle, ontembare menschen in de fabel van Aristophanes voor den geest krijge, die mij schrik aanjagen: want niets spaarden zij; goed noch kwaad, heilig noch onheilig, goddelijke noch menschelijke zaken: den Goden zelven zeiden zij den oorlog aan: is dat niet om er van te beven? In de oude philosophie wordt ook wel van kracht en natuurkracht gesproken; maar dit is iets anders: het is die, welke in de natuur en in ons uit behoefte, uit begeerte en verlangen, uit liefde ontstaat: en die bekoort mij even zoo, als die andere mij doet sidderen en voor onze geheele maatschappij beangstigt. Heb ik mij moêgedacht op die duistere krachtphilosophie, dan neem ik mijn Symposion in de hand, en lees al weder eens die fabel van Aristophanes, die helder is als de dag, en mij geheel van mijn' schrik doet bekomen. Zoo is de mensch niet meer, zie ik dan, als hij toen was en sommigen hem nog tegenwoordig ons schijnen voortestellen: dat is hij niet meer, sedert liefde op de wereld gekomen is, en die is er op gekomen, nadat Jupiter die monsters in tweeën had doen snijden: toen was het met hunne almagt afgedaan: maar behoefte was in die halfmenschen ontstaan, behoefte van vereeniging, verlangen naar hun ander deel, hun ander ik, hunne *wederhelft:* daar zochten,

daar

daar vonden, daar omhelsden allen elkander en de aarde werd vol liefde en wederliefde, vol wederzijdsche vriendschap, ja maar ook vol *kracht*, hooge, goddelijke kracht, die uit liefde en vriendschap ontstaat.

Na dus den grijsaard over zelfstandigheid en zelfstandig leven en handelen te hebben hooren spreken, waren mijne bezwaren, ge begrijpt het ligtelijk, opgelost: ik verwonderde mij zelfs, dit niet altijd ingezien, niet van zelfs die uitdrukkingen, die men toch dagelijks gebruikt, zoo in derzelver ware betekenis en volle kracht gevat en gevoeld te hebben. Maar hier bleef het niet bij. Eens van den *zedelijken* invloed der akademiën begonnen, ging hij al verder op die beginselen voort. Wat hoogescholen bij ieder volk op de maatschappij vermogen, hernam hij weder, hebben wij reeds meermalen opgemerkt, maar ik denk ook wel eens in, hoe groot derzelver invloed op de geleerde wereld, en, door middel van dezelve, op geheel Europa kan en moet zijn. In de akademische gehoorzalen bevinden zich, behalve al de overigen, die zich voor de maatschappij oefenen, ook dezulken, die eenmaal in vervolg van tijd, of zelve geleerden worden en katheders beklimmen, of door schriften zich naam zullen maken. Scherp luisteren deze vooral toe, en op dien leeftijd,

let

let wel, zijn ze daar tegenwoordig, waarop de verbeelding bij hen in volle levendigheid en het hart nog voor alle indrukken vatbaar is. Zie, wat Hoogleeraren vermogen, hoe ver hunne ftem tot in volgende geflachten reikt, zoo zij op hoofd en hart, bij die toehoorders vooral, weten te werken: en hebben zij op groote Univerfiteiten, gedurende eene lange reeks van jaren, zich gedurig op nieuw door anderen van diergelijken aanleg en beftemming doen hooren, in hoe grooten getale, in hoe onderfcheidene betrekkingen van onderwijs, in hoe velerlei vakken van ftudie en geleerdheid verfpreiden zich dan niet hunne geleerde kweekelingen en de kweekelingen ook weêr van deze, overal heen! Ook zonder boeken te fchrijven, die hunnen naam onfterfelijk maken, ftrooijen zij al fprekende, om zoo te zeggen, zaden uit, die door die welige verftanden opgenomen, in volgende tijden hen zelve verbaasd doen ftaan over de fchoone, de heilzame vruchten van hun vroeger onderwijs. Maar neem dit ook in acht! Hetgene bij die lesfen voorgedragen wordt, zoo het maar eenigermate boven het gewone en bekende gaat, maakt al ras het onderwerp der gefprekken in die ftudentenwereld voor een groot gedeelte uit. Men juicht het toe of vindt er bezwaren in: dezen vatten het zoo, anderen weêr anders op:

fom-

ſommigen gaan er op door en overdrijven het in uiterſten: bedaarderen zoeken hen te beteugelen: er is geen einde aan dat redetwisten, en, waar zich maar ſtudenten bij een vinden, die zich aan ſtudie wijden, dadelijk begint het weêr op nieuw en met de drift en levendigheid dien leeftijd eigen. Hoe menig een, die naderhand geleerde of ook wel hoogleeraar geworden is, herinnert zich in de kracht van zijn leven aan die geſprekken niet, en verplaatst zich niet van tijd tot tijd nog in de gehoorzalen, waar hij met ingeſpannen aandacht over diezelfde onderwerpen van de katheder had hooren ſpreken! Ik heb wel eens hooren vragen, hoe Profesſoren toch aan zoo veel achting en onderſcheiding in de maatſchappij komen, en het antwoord was doorgaans: „ ze zijn *geleerden* en voor geleerden heeft al de wereld ſteeds achting en eerbied gehad." „ Dat is zoo, zeide ik, en met reden; maar zou het uit den aard en de beſtemming der univerſiteiten niet vooral optemaken zijn?" Ik ſprak dan van derzelver veelvermogenden invloed op kerk en ſtaat, gelijk wij daarvan te voren geſproken hebben, maar wees ook te gelijk op de geleerde, op de wijsgeerige, op de geheele geletterde wereld en op dien drom ook bijzonder van ſchrijvers, wier ſchriften en tijdſchriften gansch Europa doorloopen, en het beſchaaf-

ſchaafde, ook het minbeſchaafde menschdom in beweging brengen en houden. Wie anders, zeide ik, dan hoogleeraren op hoogeſcholen kunnen op die werelden gewisſen en duurzamen invloed uitoefenen? Wanneer de geesten in volle werking zijn, kunnen wetten den ſtroom van denkbeelden, gevoelens, ontwerpen, die ſnel en met onbeſuisde drift elkander opvolgen en voortſtuwen, hindernisſen in den weg leggen: maar voor het toekomende te waken, het volgende geſlacht te leiden, wanneer het zich nog leiden laat, de jongelingsdrift en ijver die er in zit, door het beoefenen van kunſten en wetenſchappen, op het ſchoone, goede, edele, op waarheid vooral en regtvaardigheid te rigten, zoodat een braaf en verſtandig geſlacht het tegenwoordige opvolgt: dit is de taak, de ſtille, rustige, maar verhevene, maar benijdenswaardige taak van Hoogleeraren op hunne katheders: en voldoen deze aan hunne hooge beſtemming, niet hier en daar, maar op alle hoogeſcholen, gansch Europa door, en waarom zouden zij er niet aan voldoen? dan zal men niet meer vragen, hoe een Profesſor aan zoo veel achting komt: zeker zal men dan Hoogleeraren niet langer, gelijk onze geleerde * * * dien avond bij u deed, onder het talloos heir van onderwijzers en landsbeambten zonder onderſcheiding rekenen.

Wat

Wat mij in onzen tijd, vervolgde hij, het meest tegenstaat, is dit, dat men menschen over alles, van hoogescholen zelfs hoort spreken, als of er geene zedelijke kracht meer in het menschdom ware en heel de wereld machine ware geworden. Zonder examens, om maar iets te noemen, is er geen geregeld akademisch onderwijs, en hoe ook zouden de akademische graden, waarvan de eer der akademiën afhangt, hunne waardigheid behouden, zoo men voor dezelve niet veel, zeer veel vereischte? Allergepast heeft ook onze wet daaromtrent alles verordend. Maar hoe stelt men zich veelal examens voor? Denk maar om denzelfden * * * dienzelfden avond. Was het niet, als of hij de jongelingschap, daardoor alleen, wel dwingen en noodzaken zou om goed te studeren? Gij dacht daar anders over, gelijk ik mij nog te binnen breng. „ Doe studenten examens beschouwen, zeidet gij, als gelegenheden om in het openbaar en voor hunne medestudenten aan den dag te leggen, wat zij vermogen: zoo zult ge nog meer verkrijgen, dan de wet vordert." Maar ook, wat de vakantiën, wat den studietijd betreft, toen hij het daarover met u had, en dien tijd op de helft, geloof ik, wilde inkorten, was het toen in waarheid niet, als of hij Universiteiten en Lankasterscholen, als werktuigen, ja, mag ik het zeggen? als

als zekere ſoort van ſtoommachines, zich voorſtelde, waarmede men, met het *minſte* tijdverzuim, in de *meeſte* hoeveelheid, bruikbare menſchen en geleerden aan de maatſchappij kon leveren? Het is belagchelijk en te dwaas om er zich aan te ergeren; maar bedroeven moet men zich toch, dat er menſchen zijn, die dus denken en ſpreken. Automaten, ja, kan men zoo doende vervaardigen, en die hebben wij, ook zonder akademiën, al genoeg; maar niet mannen, die het vaderland en der menschheid tot nut en eer zullen ſtrekken. Moet men naar oost of west, in hoe korteren tijd men de reis doet, des te beter: dan komt ſtoom en machinerie te pas; maar om tot zedelijke volkomenheid te geraken, is tijd noodig. De natuur blijft altijd even langzaam voortgaan, hoe groote vorderingen in ſpoed en ſnelheid de kunst ook make. Jaren heeft de boom noodig om goede vruchten opteleveren. Ook dienen de tusſchentijden van verademing niet te lang, ik ſtem het toe, maar ook niet te kort en vooral niet zóó bepaald te zijn, dat men met weêrzin van de tusſchenpoozen gebruik maakt. Niets is in de wereld wanvoegelijker, ongerijmder, ja ſchadelijker, dan mechanisch onderwijs: het verhindert of ſtremt ten minſte alle natuurlijke, zoo godsdienſtige als zedelijke ontwikkeling. Vroeg of laat zal men

men er van terug moeten komen, het kan niet anders, en de Engelſchen met hunne Lancaster-inrigtingen in de eerſte plaats. Onderwijs, vriend, ik overtuig er mij hoe langer hoe meer van, moet vooral op de *zedelijke* vermogens des menſchen werken: Socrates zag dat goed door en 's menſchen natuur eischt het: en wordt het daarentegen meer en meer bloot mechanisch, geloof mij, van geluk zal men dan in vervolg van tijd nog mogen ſpreken, zoo er ſlechts *Automaten* en niet nog ergere wezens uit voor den dag komen.

XV.

12 *April 's avonds.*

Zoo ſprak gisteren morgen onze Oude al geſtadig voort, en van zelfs kwamen wij zoo op de wijsgeerige ſtudiën der hoogeſcholen, en wat die op den bloei van dezelve, ja maar ook, door dezelve, op de menschheid vermogen. Van tijd tot tijd ook, herinner ik mij, gewaagde hij met welgevallen van zijn' vriend en leermeester Hemſterhuis, wiens voetſtappen hij daar in het Bosch nog overal meende te beſpeuren. En zoo bragt ons dit geſprek en de wijsbegeerte van dezen zeldzamen, eenigen man op het echt begrip van *wijsbegeerte* en de wijze, hoe die te beoefenen, als mede, wat voorafging, op het natuurlijk verband, dat er in de zedelijke wereld tusſchen *liefde* en *vrijheid* beſtaat, en hoe vrijheid en zelfſtandigheid van onafhankelijkheid onderſcheiden is: al het welk ik, onnoozel genoeg! te voren dooreengemengd had. Ge ziet, gelijk ik

ik u heden morgen ſchreef, hoe, te midden van ons praten over ſcholen en univerſiteiten, onderwerpen ons bezig hielden, die voor de geheele menschheid van belang zijn. Het was hier om de vraag te doen, wat er toe behoort om *braaf burger* en *goed wijsgeer* te worden. . . . . Maar hiervan zoo kort mogelijk: want ik verlang toch eindelijk eens mijn geſchrijf u toetezenden, om er uw oordeel over te vernemen.

Vrijheid heeft men, zeide hij, meestal met onafhankelijkheid verward, en niet zonder reden: want men ſtelde haar tegen ſlavernij over: en zoo is gewis de vrije onafhankelijk. Maar, gelijk wij zagen, lieve vriend, niet alle banden, die ons in de maatſchappij van elkander afhankelijk maken, zijn daarom ſlavenbanden. Het zijn banden der liefde, die het kind aan zijne ouders en meesters, den vriend aan zijnen vriend, den man aan zijne wederhelft, den burger aan zijnen ſtaat, den mensch aan den mensch en de menschheid verbinden: en liefde doet vrij, doet zelfſtandig werken, zoo dikwijls de zaak van alwie en alwat ons lief en dierbaar is, moet voorgeſtaan en gehandhaafd worden: ja, zóó is liefde den mensch bij al zijne zucht tot onafhankelijkheid eigen, dat menige ſlaaf zich voor zijnen meester opofferde en dan zich vrij gevoelde.

Gee-

Geene vrijheid, ik heb het reeds gezegd, zonder zelfſtandigheid: het is anders vrijheid van roovers en oproermakers; maar ook geene zelfſtandigheid zonder liefde. De man, die in de maatſchappij het meest karakter heeft, is juist die geen, die het minst onafhankelijk ſchijnt: want geheel ſchijnt hij voor anderen te leven, geheel zich aan de belangen zijner betrekkingen, zijner vrienden, zijns vaderlands, der menschheid onderworpen te hebben; maar zoo niet alleen *voor*, maar ook *in* en *door* alle anderen levende, trekt hij, als die plant daar voor onze voeten, uit alles wat hem omgeeft voedſel en kracht, en roept hem zijn vaderland, roept hem de ſtem der menschheid ter hulpe, dan ziet men, wie in de maatſchappij zelfſtandig, wie *vrij* mag heeten en de vrijheid van anderen handhaven wil en kan. Diezelfde man, die als zoon, als leerling, als vriend, als echtgenoot ſlaaf had kunnen ſchijnen van allen, die hij liefde en hoogachtte, eensklaps ziet men hem in een' held veranderen, voor wien ieder vreest en beeft, die de regten van anderen ſchenden durft. En zoo, even zoo is de natie, die vrij is en hare vrijheid handhaaft; want voor het beste en vermogendſte gedeelte beſtaat zij uit zulke mannen. Vrijheid was het, ware vrijheid, waarna wij voor drie eeuwen ſtreefden; maar liefde was het

ook

ook voor betrekkingen, liefde voor het vaderland, zucht voor het algemeene best, die ons zelfſtandig deed beraadſlagen en handelen, voor altaren en haardſteden ons ſtrijden deed, van het alvermogend Spanje ons los deed ſtrijden en ons eindelijk een vrij gemeenebest deed bekomen. Niets is in de wereld eenvoudiger, vriend, dan de man, dan de natie, die karakter en zelfſtandigheid heeft. Het komt hier op grondbeginſelen aan, en grondbeginſelen zijn geene axiomata, geene ſtellingen of ſluitredenen, waarop men in boeken ſtelſels van zedekunde en ſtaatkunde bouwt: in het hart moeten zij liggen, en door liefde voor ouders en alle goeden en wijzen ontkiemd zijn en wortel geſchoten hebben, en bij volken zoo wel, als bij menſchen, beſtaan ze in godsdienſtig en zedelijk geloof, dat menſchen en volken vastheid van karakter geeft. Daar is de bron van ware vrijheid, die op beginſelen rust en met zelfſtandigheid gepaard gaat.

Aldus is vrijheid noodzakelijk met liefde verbonden, zoo zij niet in onafhankelijkheid ontaard zal zijn, of in droomen der verbeelding, in ijdele woorden, of ook in oproerkreten beſtaat; maar uit diep gevoel van menſchenwaarde zal voortgekomen zijn. Maar ook wijsbegeerte is even zoo, hoe vreemd het moge klinken,

ken, met liefde gepaard, en even als de beste burger, zoo is ook de grootfte wijsgeer de eenvoudigfte aller menfchen. Hoe ver toch deze anderen in wijsheid overtreft, niemand zal zich minder, dan hij, den naam van Wijze toeëigenen. Geene wijsheid is volkomen, die niet met volkomene wetenfchap verbonden is, en, daar deze boven ons bereik hier beneden is en er boven zal blijven, ook bij eene eeuwige voortduring van ons beftaan, is het dwaas, die geringe, die nietige kennis, die wij hier opdoen, voor wijsheid te houden. Die is ook zoo vol misvattingen, vooroordeelen, dwalingen, dat men zich, bij het vorderen daarin, gedurig over onwetendheid fchamen moet. Hoe vollediger besef men krijgt van hetgene wijsheid is, des te belagchelijker komen ons de fystemen der wijsgeeren voor, die daarin alles zoeken te bevatten. Waren zij wijsgeeren in den waren zin, dan zouden zij dat kinderfpel daarlaten, en met den vader der wijsbegeerte, den eerften der wijsgeeren en wijzen, bekennen niets te weten, maar alles te onderzoeken. Alwie kennis voorwendt van het Goddelijke wezen, toont daardoor juist, er noch kennis van te hebben, noch er eerbied voor te gevoelen: die hierin het verst gekomen is, valt in het ftof op het aangezigt neder, en gelooft en aanbidt. Even zoo de wijsgeer, wat

de

de wijsheid betreft. Met gelooven begint hij en niets te weten, en zoo gaat hij voort met alles te onderzoeken. Maar dat *niets te weten*, gelijk wij onlangs zeiden, is hemelsbreed van *alles te betwijfelen* af, hetgene zoo velen gemeend hebben het begin van alle wijsbegeerte te zijn. Geen wijsgeer zonder karakter, en geen karakter zonder vastheid van beginſelen. Die aan alles durft twijfelen, om zich van alles te verzekeren, loopt gevaar van alles te verliezen. Het beste toch, dat hij heeft, zelfsbewustheid, zet hij op het ſpel: want aan het verſtand laat hij het over, om er over te beſlisſen, en dat verſtand is zoo beperkt, bedriegt zich zoo iederen dag, ja ſlaagt daarin het best nog, met vorige dwalingen intezien en te verbeteren. Die het worſtelperk ſtaat intetreden, laat het den anatoom niet over, om eerst hem te overtuigen, dat hij eene welgeſpierde borst, welgeſpierde armen en knieën heeft: dit weet hij zelf, en, om er in het ſtrijden gebruik van te maken, weet hij het beter, dan alle geleerden te zamen, daar hij alleen van zijne innerlijke kracht, van zijne levensbeginſelen bewust is. Zoo de wijsgeer: met innerlijke zelfsbewustheid, met vast geloof en vertrouwen vangt hij aan, zonder bevorens van eenzijdige onderzoekingen de overtuiging van zijne godsdienſtige en zedelijke levensbeginſelen te

laten afhangen. Twijfelarij is den mensch onwaardig; maar geloof geeft hem vastheid, karakter, en geloof gaat met onderzoeken gepaard. Het is toch geen *redeneren* in den gewonen zin, dat onderzoeken, door fluitredenen op fluitredenen te ftapelen: het is opmerken, gelijk Socrates deed, fcheiden en verbinden, gelijk Plato en deed en voorfchreef, door fcheiden tot klare voorftellingen, door verbinden tot ware befluiten te komen: het is het onderzoeken des kinds, dat dusdoende van zelfs de zinnelijke wereld om zich heen leert kennen. Ik vraag nog altijd:

Die niet als kind gelooft, hoe kan die wijsgeer heeten?

maar ik voeg er nog bij: alwie de zedelijke wereld niet uitvorscht, als het kind de zinnelijke, alwie niet op Socratifche, op Platonifche wijze zijne hoorders of lezers voortleidt, om zich van dezelve heldere en ware begrippen te vormen, even min kan die, of wijsgeer heeten, of anderen tot de wijsbegeerte brengen. Geene vrijheid zonder zelfftandigheid, zeiden wij, en noch het eene noch het andere zonder liefde; maar zonder dit alles, mijn vriend, zonder liefde vooral, kan ik mij van den wijsgeer geen denkbeeld vormen.

men. Zoo iemand zijner tijdgenooten, zal hij toch wel inzonderheid goed burger moeten zijn, en dit wordt men niet, zoo men niet van kinds af door oudermin, door tederheid jegens magen en betrekkingen, door vriendfchap tot vaderlandsliefde, tot vrijheidszucht gekomen is; maar bij den wijsgeer inzonderheid gaat dit met *waarheidsliefde* gepaard. De wijsgeer, zegt Plato, bemint de waarheid, als de minnaar zijne geliefde; en ziedaar den grondtrek al terftond van het karakter des wijsgeers! Het is wel zonderling, mijn vriend, zoo ver men dikwijls afdwaalt, voordat men op den regten weg terugkomt. Definitie op definitie heeft men er op uitgedacht, om zichzelven en anderen te verklaren, wat wijsbegeerte is, en, in plaats van zulks tot klaarheid te brengen, heeft men de zaak al meer en meer verduisterd, ja, eindelijk onnut, zoo niet belagchelijk gemaakt. Had men op dat zeggen van Plato, of, wat nog meer bij de hand is, op de *woorden* flechts acht geflagen, die wij zelve gedurig bezigen, *vrijheidsliefde*, *waarheidsliefde*, *wijsbegeerte*, *philofophie;* van zelfs hadden wij den weg ingeflagen, dien Socrates geopend heeft, en uit de natuurbegrippen, die er in opgefloten liggen, allergemakkelijkst ontwikkeld, al wat wij nu volgens 's menfchen natuur van vrijheid en wijsbegeerte gezegd hebben. Liefde is heerfchende

in

in alle deze uitdrukkingen: en dit flechts in acht nemende, wat hadden wij er niet uit kunnen afleiden? Wijsbegeerte is begeerte, zoude men gezegd hebben, naar wijsheid, liefde is zij voor waarheid en deugd: en daarvan de eenvoudigheid, de zedigheid des echten wijsgeers: hij vergeet zichzelven bij het ftreven naar wijsheid, het doel zijner verlangens, als de minnaar zich vergeet bij het eerbiedigen zijner fchoone: niets doet ons lager van ons zelve denken, en hooger van hetgene waarnaar wij ftreven, waaraan wij gelijkvormig moeten worden, dan liefde. Maar daarom ook, dat *liefde* den wijsgeer voor de wijsheid bezielt, daarom *gelooft* hij aan waarheid en deugd: geene liefde toch zonder geloof: daarom *hoopt* hij der wijsheid fteeds nader te komen: wat toch doet meer hopen, dan liefde? daarom *fpoort* hij langs alle wegen, volgens alle methoden de waarheid *op:* liefde toch doet alles uitvinden: en daarom, zou men er nog ten flotte bijgevoegd hebben, daarom ftaat de wijsgeer *onverwinnelijk* vast, als men waarheid en deugd, godsdienst en zedelijkheid durft aanteranden: deze toch zijn de voorwerpen zijner liefde, en liefde maakt onverwinnelijk. En wat ware het befluit van al deze opmerkingen geweest? wat anders, mijn vriend, dan dat wijsbegeerte zoo wel, als godsdienst, uit liefde als de hoofdbron voortgevloeid is, en beide

de aan hare bestemming hare goddelijke bestemming voldoende, de grootste weldaden moeten genoemd worden, die aan het menschdom geschonken zijn.

Ziedaar eenige grondbeginselen, liet onze wijze na eenig tusschenpoozen hierop volgen, der Socratische en Platonische philosophie, die ik met behulp van mijnen Hemsterhuis heb zoeken uittevorschen. Zoo gaarne zou ik die op onze negentiende eeuw toegepast zien. Tot bevordering van echt wetenschappelijk onderzoek niet minder, dan van zedelijkheid en deugd, zou dat zoo heilzaam zijn! En zou ik mij bedriegen, voegde hij er bij, zoo ik zulks niet alleen voor mogelijk, maar ook, in ons vaderland ten minste, voor niet onwaarschijnlijk hield? Wat *volksvrijheid* genaamd mag worden, zagen wij zoo even in het voorbeeld, dat onze natie daarvan voor drie eeuwen aan Europa en de menschheid gegeven heeft: zeg mij, zouden wij in deze negentiende eeuw nog niet welligt een diergelijk, minder luisterrijk, maar niet minder belangrijk voorbeeld van *wijsheid* aan den dag kunnen leggen?

Hier merkte ik onverwachts, dat mijn tijd verlopen was. Drie uren hadden wij daar gezeten, en het was mij, als of die uren oogenblikken geweest waren. Wij gingen dus naar de stad terug; maar bij het voortwandelen en gedurig stil-

staan,

ſtaan, begrijpt ge wel, dat ik niet losliet, voordat hij mij dit laatstgezegde duidelijk verklaard had. Meermalen, zeide hij onder anderen, hebben wij dezer dagen over Frans Hemſterhuis geſproken, en hoe meer ik over hem nadenke, hoe zeldzamer man hij mij voorkomt geweest te zijn. Wijsgeer was hij in de volle beteekenis dezer benaming. Door zijnen omgang heb ik eenigermate Plato leeren verſtaan en Socrates doorgronden, vooral, wat beide met *liefde* bedoelden: en op mijn leven zoo wel, als op mijne ſtudiën heeft dit invloed gehad. Sedert ſtudeer ik altijd en overal, waar ik mij ook bevinde, in de gezellige zamenleving niet minder, dan op mijn ſtudeervertrek, en onder menſchen nog wel het meest. Want waarheidsliefde heeft hij in mijn hart ontſtoken, en zucht vooral om mij zelven en den mensch te kennen. Niets is mij ſedert geheel onbelangrijk geworden: kinderen bijzonder trekken al mijne aandacht tot zich: en wat is het een genoegen in het leven, zoo overal, te midden van kinderen zoo wel, als onder geleerden, op reizen zoo wel, als te huis onder de boeken, eveneens en geſtadig te leeren! Bij ondervinding heb ik zoo leeren doorzien, dat wijsbegeerte zucht, begeerte is tot wijsheid, liefde tot kennis en wetenſchap, waarheidsliefde in één woord is, en zich tot alles, alles, wat ons omgeeft

geeft en den geest laven en voeden kan, uitstrekt, om ons zedelijk en verstandelijk zelfstandig te doen worden. Een groot man was onze Hemsterhuis, ik herhaal het; maar nog heilzamer had hij op tijdgenooten en nakomelingen kunnen werken, zoo niet de geest zijner tijden het hem bezwaarlijk en bijna onmogelijk gemaakt had, om het juiste verband van Christelijke godsdienst en Socratische wijsbegeerte te doorzien. Thans is dit vrij wat gemakkelijker geworden, dan het toen was, en, zoo er eene natie is, die dat doorzien, en het tevens door denk- en handelwijze aan den dag leggen kan, is het, geloof ik, de *onze*. Daartoe toch wordt inzonderheid overeenstemming van hoofd en hart, van verstandelijke en zedelijke hoedanigheden vereischt: en dit, zou ik zeggen, is *ons* eigen. Niemand zal het ontkennen, dat in sommige talenten en zielsvermogens andere volken ons overtreffen: ieder mensch heeft de zijne, en zoo ook ieder volk: en in Italianen zoo wel, als in Engelschen, in Franschen zoo wel, als in Duitschers is er veel dat uitstekend is, en alle deze in elkander en wij in ieder van hen bewonderen; maar of men die gaven en vermogens alle te zamen bij een dezer volken, al is het in mindere uitstekendheid, zoo gepast vereenigd, zoo zamenstemmend vindt, als bij ons, daar twijfel ik aan. Niet daarin, dunkt mij, bestaat

ſtaat onze voortreffelijkheid, dat wij in kunſten de Italianen, in diep afgetrokken onderzoek de Duitſchers, in geest en vaardigheid en goeden ſmaak de Franſchen, in praktiſche beoefening van alles de Engelſchen overtreffen of ook zelfs op zijde komen; maar daarin, dat het ons aan niets van dat alles ontbreekt, maar wij het eene met het andere zóó te zamen paren, dat het eene niet boven het andere den boventoon heeft, het eene niet het andere verduistert, gevoel en verſtand vooral gelijkmatig werken. Daardoor hebben wij boven allen veel vooruit, en zulks juist in datgene, wat weinig ſchijnt te zijn en veel is, doorgaans over het hoofd gezien wordt en het magtigſte werkt: ik bedoel onze eenvoudigheid en gezond oordeel, onze bedaardheid in het overleggen en geſtadigheid in het uitvoeren, onze wijsheid in één woord en ſtandvastigheid: de gevolgen altemaal der onderlinge overeenſtemming en gelijkmatige zamenwerking aller onzer vermogens, waardoor alleen de mensch alles, en met weinig inſpanning, vermag. Dit maakt eene natie minder verwonderlijk, dan vereeringswaardig, minder ſchitterend in het oog der menigte, dan belangrijk voor den wijsgeer, en doet haar minder uitvinden, wat terſtond aller aandacht trekt, dan ontdekken, wat door den tijd goed en waar bevonden wordt. Groote talenten brengen zoo vaak

tot

tot buitenſporigheden; maar de wijze gaat op zijn pad geſtadig voort; en, wanneer anderen nog tijd noodig hebben om van hunne uitſtappen terugtekomen, is hij reeds aangeland, waarheen allen ſpoeden. Hij bereikt de haven niet het eerst, die het beste ſchip en de beste zeilen heeft, maar hij, die het beste ſtuurt. Noch geest, noch verbeelding, noch denkenskracht, noch eenig bijżonder uitſtekend zielsvermogen heeft ons gekenmerkt onder de volken van Europa; maar omdat wij, zonder iets van dit alles in zóó hoogen graad als anderen te hebben, datgene, wat wij hadden, doelmatig gebruikten, daardoor ijlden wij al de volken van Germaansch Europa vooruit, en ontſtond hier licht, toen alles rondom ons nog in duisternis lag: en die zoo verbazende vorderingen betroffen niet alleen letteren en wetenſchappen, waarvoor wij de fakkel ontſtaken, maar alles tevens, waartoe volksgeest, volkskarakter, echte ſtaatkundige vrijheidszucht gevorderd werd: alles alweder gevolgen onzer overeenſtemming van hoofd en hart, zoodat wij overleiden, voordat wij begonnen, en eens begonnen, het onophoudelijk doorzetteden. Geestdrift vermag dit niet, en daarom ſtreefden wij in dit alles, in de zestiende eeuw, Engeland zelfs zoo ver voorbij, gelijk een onzer bekwaamſte ſtaatkundigen nog onlangs aangetoond heeft.

Ik

Ik ſpreek hier van de natie, niet van enkele eerſte mannen, die in bijna alle geesthoedanigheden met de eerſte geniën van Europa wedijverden, ſchoon ook in deze, bij al dat uitſtekende, een zeker eigen beſtuur, mag ik het zoo zeggen? over hunne talenten en vermogens gevonden werd: van de natie ſpreek ik, en zoo eenmaal de dag zal aanbreken, dat in beoefening zoo wel, als in beſchouwing, Godsdienst weder met wijsbegeerte verbonden wordt, zou dit dan van zulk eene natie, bij welke hart en hoofd zoo wel zamenſtemt, niet wel het eerst te verwachten zijn? Hemſterhuis, dunkt mij, ging ons hierin al vooruit: ten minſte wat philoſophie, Socratiſche philoſophie is, en hoe zich die met godsdienst vereenigt, en zoo tot ware wijsheid leidt: dit wees hij ons in zijne ſchriften aan, gelijk geen wijsgeer het nog in Europa gedaan had. En zou niet de tijd zelf, die reeds ſedert hem verlopen is en nadert, wat hem ontbrak, aanvullen, dat men ook eveneens, wat Godsdienst, echte Godsdienst, zuiver Christendom is, doorzie en in beoefening brenge? Ik durf nog meer vragen: hebben wij het hierin welligt niet reeds verder gebragt, dan wij zelve weten? Getuige zoo menige kanſel tegenwoordig, van welke men eene taal hoort ſpreken, die den wijsgeer zoo wel, als den eenvoudigen Christen, voor het Christen-

ten-

tendom inneemt? Vriend! van voorſpellen houd ik niet, gelijk ik u meermalen gezegd heb; maar geve ik acht op hetgene plaats heeft, zoo op het algemeen ſtreven bij ons van alle beſchaafderen, om wijsbegeerte weder tot de Socratiſche eenvoudigheid terug te brengen, als op de ſtrekking onzes volks, om niets voor Christengeloof en Christendeugd te houden, dan hetgene men uit de bronnen zelve haalt: ſla ik daarop acht, en vergelijk ik tevens Nederland op dit oogenblik met het overige Europa, dan, zie ik vooruit, zal de nakomeling in volgende eeuwen nog eens van ons zeggen: *dáár was het, in de negentiende eeuw, dáár in het vaderland van Erasmus en Grotius, bij dat volk, zoo braaf, als ſchrander, zoo godsdienſtig als deugdzaam, dat Godsdienst zich weder met Wijsbegeerte, en Wijsbegeerte zich weder met Godsdienst verzoende, en beide wederkeerig op elkander, en eenparig op 's menſchen zedelijke en verſtandelijke zelfſtandigheid begonnen te werken.* Ziedaar mijne goede hoop, vriend, voegde hij er bij, terwijl hij weder voortging, — deze laatſte woorden had hij ſtilſtaande, en mij ſterk in de oogen ziende, met ernst en nadruk uitgeſproken: — en deze mijne hoop, mijne ἔλπις γηροτρόφος grondt zich vooral op onze opvoeding en onderwijs, en op ons hooger onderwijs bijzonder,

der, zoo dit doelmatig gegeven wordt, gelijk het thans plaats heeft, en geene vreemde verordeningen de oudvaderlandſche vervangen. Wij ſcheidden vervolgens, na ook hiervan nog een woord geſproken te hebben, van elkander, en, terwijl ik de ſtad inging, keerde hij weêr in het Bosch terug, om de natuur, gelijk hij zeide, in zijnen hoogen ouderdom, nog eens volop te genieten.

XVI.

XVI.

— Prolem sine matre creatam.

Heden morgen al dit geſchrevene doorloopende, dacht ik bij mij zelven, zoo ik het eens uitgaf, of mijn vriend dit verzocht te doen, welken titel zou ik er vóórzetten? zou ik het dezen vorm doen behouden? zou het ook niet wat ingekort dienen te worden? Het is zoo lang, zoo eindeloos lang, en niets moet een ſchrijver, zegt men, meer in acht nemen, dan dat hij zijnen lezer niet vervele. Maar hoe het intekorten? dacht ik al verder. Eischt de ſtof, of liever de wijze, waarop wij er over geſproken, het oogpunt, waaruit wij dezelve beſchouwd hebben, niet wat uitvoerige uiteenzetting? Het was toch, dunkt mij, de zedelijke ontwikkeling des menſchen, van de kindschheid af tot de univerſiteit en het maatſchappelijke leven toe, waarover wij het gehad hebben: en daartoe zijn meer woorden noodig, dan tot het voorſtellen van ontwer-

werpen en het maken van reglementen. Ook is het ſtuk, ik weet niet, hoe? een dialoog, wel geen dramatiſche noch kunstmatige, maar toch zekere ſoort van dialoog geworden, en in geſprekken, weet men, telt men elkander de woorden en volzinnen niet toe, inzonderheid, gelijk hier het geval is geweest, zoo men in de zedelijke wereld wat dieper zoekt intedringen: dan moet men wel duidelijkheidshalve, en om elkander niet alleen aan het verſtand te brengen, maar ook te doen gevoelen, wat men bedoelt, meermalen dezelfde zaken met andere woorden, met andere beelden, andere voorſtellingen zoeken te verklaren. En dit zoo indenkende, meen ik nu den aard der Socratiſche dialogen, zoo als die bij Ouden en Nieuweren voorkomen, dieper intezien, dan ooit te voren. Op tien, twaalf bladzijden zou men kunnen ſchrijven, wat bij Plato op honderd ſtaat, zoo men ſlechts wilde opgeven, wat de ſlotſom van den geheelen dialoog uitmaakt; maar, zonder nog van het wegſlepende van den vorm de ſpreken, weg waren dan ook die menigvuldige wenken en aanwijzingen, die de lezer zoo gaarne opmerkt, om er zelf verder op doortedenken: weg de uitweidingen, die bij Plato dikwijls nog belangrijker zijn, dan hetgene bij hem over het onderwerp zelfs voorkomt. Zoo gaat het in gemeenzame geſprekken, en,

wat

wat gesprekken nog bijzonder eigen is, dat zij zoo vol vuur en leven zijn, daar het hart er, als het ware, tot het hart, het gevoel tot het gevoel in spreekt, ook dit ware, bij de verandering des vorms verloren geraakt. Neen! zeide ik bij mij zelven, de vorm moet dezelfde blijven, en vindt men het wat lang, kost het al wat moeite en inspanning om de lezing ten einde te brengen, welligt dat menig een, juist door die uitweidingen, over zaken aan het denken raakt, waaraan hij nog niet, of niet op deze wijze gedacht heeft. Ook dit is eene vrucht van gesprekken, die men houdt of aanhoordt, en kan even zoo de uitwerking van deze zoo gansch natuurlijke, van zelfs geborene dialogen, als van de onnavolgbare Platonische zijn. Maar zie ik hieruit nu van zelfs ook de oorzaak niet van de belangrijkheid, vruchtbaarheid, des onuitputtelijken rijkdoms dier oude Socratische dialogen? Al het gevoel des schrijvers met al zijne denkbeelden drukken zij uit, als of hij het al sprekende uitstortte: het is de natuur, die in dien vorm met al hare levendigheid heerscht: schrijven is weêr spreken geworden: en wat is vruchtbaarder, wat rijker, dan de natuur? alle kunst beperkt. Hoe vele en gewigtige dingen doet mij hier mijn geschrijf, mijn eenvoudig, kunsteloos geschrijf niet opmerken! Maar ook dit

niet voorbij te zien! Van zelfs zijn mijne dialogen, hoe gebrekkig, ja, hoe beuzelachtig, hoe nietig dan ook, met echt antieke vergeleken, van zelfs zijn ze, gelijk ik zeide, geboren. Schrijver immers ben ik geworden zonder voornemen om te schrijven. Ontdek ik hier van de eerste voortbrengselen der oudheid in poezij en welsprekendheid den oorsprong niet? Hoe toch zouden die anders ontstaan zijn? Voorbeelden waren er noch niet, of, waren er voorbeelden, van waar dan deze? *Prolem sine matre creatam* was mij eene wonderspreuk tot nu toe, als ik dat motto voor boeken geplaatst zag. Ik begin er nu iets van te begrijpen, en, om er ook u op indachtig te maken, heb ik er al terstond dezen brief mede aangevangen. Het is toch eene goede zaak, het schrijven, al wil men ook niet uitgeven! men moet het gedaan hebben om schrijvers en schriften te beoordeelen en te verstaan. Geene theorie, ook in de geschiedenis der letteren, zonder praktijk. Maar hoe de titel nu van het stuk? Het boek moet een naam hebben. Zal het zijn: *over Hoogescholen?* Maar dan zie ik vooruit, dat de lezer zich van stonden aan in zijne verwachting ziet te leur gesteld: zoo lang moet hij over geheel andere zaken, over onzen tijd en onze natie, lezen, dat hij gedurig bij zich zelven zegt: *maar nu ter zake! ter zake!*

Wa-

Ware het dan beter? *over opvoeding en onderwijs, inzonderheid over Hoogeſcholen, in den tijd, dien wij beleven en volgens de behoefte onzer natie?* Dat is weêr te lang, dunkt mij, gelijk het andere te kort is. Zoo kon ik wel voortgaan met den geheelen inhoud op den titel te zetten, als: *over den mensch en zijne leeftijden: over het drieledig onderwijs volgens den aard der maatſchappij: over zelfſtandigheid: over liefde en vrijheid:* ja zelfs *over wijsbegeerte en wijsgeerige ſtudiën, die den jongeling zoo wel goed wijsgeer, als regtſchapen burger doen worden:* en dan moest er nog noodzakelijk bij, dat mij boven alles in die geſprekken zoo ingenomen heeft: *over den aard en aanleg onzer natie, en wat wij gedaan hebben en nog vermogen.* De ſlotſom van al mijne overleggingen is geweest, dat ik het u, mijn vriend, geheel zou overlaten; maar tevens leidde ik dit daaruit af, met hoe vele hoogstbelangrijke onderwerpen de zaak van onze univerſiteiten verbonden is. Want waarover wij ook mogen geſproken hebben, altijd kwam het weder op ons hooger onderwijs neêr. En daaruit trek ik nog deze gevolgtrekking, hoe ijdel het geſnap van zoo vele menſchen tegenwoordig is, die ongeoefend, zònder ooit over dat alles nagedacht te hebben, over hooger onderwijs en het veranderen, ja, ſi Dîs placet, *verbeteren* van het-

zelve durven meêspreken. Maar kortom, vriend! mijn befluit is genomen: geef het uit: het geldt hier de zaak mijns vaderlands, en een flecht burger, die, door wat het ook zij, zich weêrhouden laat om er het zijne aan toetebrengen. *Habent fua fata libelli:* en welke dan ook de *fata* mijner brieven mogen zijn, den fchrijver zal men noch van verwaandheid, noch van verkeerde inzigten kunnen befchuldigen of verdenken: en dat er wel een en ander in voorkomt, dat tegenwoordig op zijn pas gezegd is, en nut kan ftichten, daarvoor ftrekt mij de wijsheid des mans ten waarborg, wien ik mijn geheele vertrouwen gegeven heb. Maar, zal de uitgave volledig zijn, dan moet er nog een brief bij, om het gefprokene van dien onvergetelijken avond ten einde te brengen: en gevoegelijk komt die aan het einde, daar het onderwerp er van zijn moet, gelijk het dat van ons gefprek op het einde geweest is, *de gepaste vereeniging onzer Zuidelijke met onze Noordelijke Univerfiteiten.* Maar hierover morgen: met al dat overlezen is voor heden mijn tijd verlopen.

XVII.

14 *April* 1828.

Aan de akademifche tucht waren wij gekomen, gelijk gij u herinneren zult: en hierop zeide onze grijsaard: het is reeds nacht, vriend, en opgeruimd moeten wij morgen ontwaken, eindigen wij dus met vrolijker onderwerpen, dan politiezaken. *Tandem bona causfa triumphat*, was onzer vaderen fpreuk: waarom zou het ook de onze niet zijn? in fpijt van alle tegenwerking, is waarlijk de geest onzer tijden niet kwaad. Van Gend fpraken wij zoo even, en wat men en daar en elders niet toont voor onderwijs en hoogefchoolen overtehebben. Ik houde het er voor, dat, zullen wij, naar den wensch van alle echte Nederlanders, met onze zuidelijke landgenooten weêr *in de daad* één volk zijn, dit vooral door ons hooger onderwijs bewerkt moet worden. Wetten, ja, eenerlei wetten en dezelfde regering met hetzelfde beheer van zaken

ken kunnen daartoe bijdragen; maar dit is eene verbinding in vorm, niet eene vereeniging van hart en zin. Godsdienst zou dit vooral moeten bewerken, door deszelfs invloed op de eerste opvoeding; maar nog meer kan deze verdeelen en verdeeld houden, zoo niet dezelfde geloofsleer overal heerschende is. Scholen zijn het, scholen alleen, vriend, *gymnasiën* bijzonder en *universiteiten*, die, in onzen tegenwoordigen toestand, Koning en volk dit echt liberaal oogmerk kunnen doen bereiken. Klassieke opleiding beschave en veredele al wat in den lande aanleg heeft, om voor den staat iets uittevoeren. Zoo zal dezelfde zucht voor het schoone en goede, dezelfde ijver om regt en geregtigheid te handhaven, dezelfde waarheidsliefde aller harten van zelfs vereenigen. Niets is er, dat voor den staat betere burgers, bekwamere staatsmannen, getrouwere onderdanen doet rijpen, dan het lezen en beoefenen der klassieken. Pitt, weten we, en nog laatstelijk Canning, zijn in hunne jeugd door Demosthenes en Thucydides gevormd, om van *onze* eerste staatslieden niet te gewagen. Geene kosten worden dus voor de gymnasiën gespaard, al kosten zij duizenden en duizenden jaarlijks! Maar bijzonder worde op dezelve ook de *Vaderlandsche geschiedenis* onderwezen en op de universiteiten dit verder voortgezet:

niet

niet om het hoofd met ijdele namen en jaartallen optevullen, maar om vaderlandsliefde in het hart te ontfteken door de fchoone daden onzer voorvaders, het karakter onzer beroemde mannen, dat van een' Willem den eerften inzonderheid, den handhaver onzer volksvrijheid, den vader des vaderlands, den eerften ftaats- en krijgsman van Europa te dien tijde, te leeren kennen. En dit kan men immers in ons Zuiden zoo wel, als in ons Noorden, onpartijdig en zonder ergenis te geven, doen? Langdurig zijn wij van elkander afgezonderd gebleven, en in dien tusfchentijd zijn wij tot bloei en kracht gekomen, hebben wij handel gedreven de wereld door, volkplantingen uitgezonden naar Oost en West, ja, heeft ons gemeenebest nu en dan de balans van Europa in de hand gehouden, terwijl ons Zuiden intusfchen onder vreemde magt bleef, zoodat deszelfs gefchiedenis zich in die van andere volken verloor. Maar *wij* vergeten niet, dat in Braband en Vlaanderen het eerst de vrijheidsvaan is opgeftoken, dáár onze reformatie haren aanvang heeft genomen, van dáár zoo vele geleerden tot ons gekomen zijn, die onze akademiën tot roem en luister geftrekt hebben. — Maar zullen onze gymnafiën en univerfiteiten, ging hij voort, ons weêr hecht verbinden, zoo zal het wel noodig zijn, mijn vriend, dat men voortga, gelijk men begonnen is,

ls, en *wel ſcheide om wel te vereenigen.* Dezelfde wetten moeten overal ſtand grijpen: anders laat zich geen volk regeren, , zoo min als er in een huisgezin orde heerscht, waarin niet ieder zich aan de beſtaande bepalingen onderwerpt; maar *onderwijs* maakt eene uitzondering op den regel: onderwijs moet naar het verſchil der ingezetenen, als naar den onderſcheiden aanleg der kinderen in een gezin, met juiste onderſcheiding gewijzigd zijn. Voor eene wereldmonarchie moge het pasſen, alles gelijk te maken, en, volgens Napoleons beginſelen, Nederlanders in Frankrijk, Franſchen en Duitschland, Duitſchers in Spanje te laten opvoeden en onderwijzen; die gelijkheid brengt de grootſte middelmatigheid te weeg, gelijk het voorbeeld der Romeinen in latere tijden bewezen heeft. Al het edele, waardoor zich de eene natie van de andere onderſcheidt, raakt dan weg, en hetgene allen gemeen is, dat is, het zeer gewone, zoo niet het onedele blijft ſtand houden. Voor eene vaderlijke regering, gelijk wij, God dank! hebben, past dat niet. Wijsſelijk heeft men ook in ons Zuiden eene andere akademiewet doen volgen, dan men hier reeds ingevoerd had: wijsſelijk is in beide wetten bepaald, dat iedere ſenaat zijne eigene ſtatuten zou vastſtellen. Men late dat zoo: al was het alleen maar,

maar, wegens zoo vele bijzondere en plaatfelijke omftandigheden: dáár toch moet men zoo veel afweren, voor zoo fchadelijken invloed de jeugd behoeden, waarvan men hier geen gevaar loopt, terwijl men hier, met dezelfde behoedmiddelen, als voor ons ongepast, allen voortgang ftremmen, ja, met rasfe fchreden ons terug zou doen gaan. Maar daarenboven, gelijk ik begon te zeggen, alle onderwijs behoort aan de onderfcheidene behoeften der ingezetenen evenredig te zijn. Al zijn wij oorfpronkelijk één volk, toch heeft zich fteeds onderfcheiden zin en aanleg in ons geopenbaard, gelijk die in 't algemeen in Zuid- en Noord-Europa kenbaar is. Heilzaam voor de menschheid is die verfcheidenheid, en onderwijs is dan vooral doelmatig en brengt de heerlijkfte vruchten voort, wanneer het al dat verfcheidene tot het algemeen belang overeenftemmen doet. Sedert onze herftelling en de regering van onzen Koning, is alles weêr bij ons gaan herleven, maar bijzonder in Belgie. Men heeft daar meer en meer gaan befeffen, wat het is, *vrij* en *zelfftandig volk* te wezen, hetgene men in die gewesten wel van tijd tot tijd had zoeken te worden, maar nimmer geworden was: men herleeft daar thans, gelijk wij in het laatst der zestiende eeuw, toen wij eene vrije republiek opgerigt hadden. Wat is daarvan in de toekomst,

komst, voor dit hoogstbelangrijk deel onzes vaderlands, voor ons geheele vaderland niet te verwachten! En wat ſpreek ik van de toekomst? Hebben zich niet daar reeds, van het tijdſtip onzer hereeniging af, talenten ontwikkeld, die in de geſchiedenis onzer kunſten, onzer nijverheid, ja maar ook in die onzer ſtaatkundige wetenſchappen, dit nieuwe tijdperk van ons volksbeſtaan voor altijd kenmerken zullen? Maar wie begrijpt nu ook van zelfs niet, dat alle onderwijs naar den toeſtand van dusdanig als herboren volk en naar deszelfs aanleg zoo wel, als naar plaatſelijke omſtandigheden dient gewijzigd te worden? Zoo is het ook reeds van zelfs begonnen, en alwie daar met opmerkzaamheid gereisd heeft, zal er de vruchten al van gezien hebben. Hetgene natuur en tijd geſcheiden heeft, menge de mensch niet dooreen: en door dat natuurlijk onderſcheid, bij opvoeding en onderwijs, zorgvuldig in acht te nemen, kan Nederland thans vooral van alle landen en volken zich onderſcheiden. Het is toch hier, gelijk ik als kind reeds hoorde zeggen, en zelf door reizen had opgemerkt, dat men Europa, als het ware, in het klein vindt. —

Maar hoe dit onderſcheid, vroeg ik nog, op het punt ſtaande van heen te gaan, hoe dat, bij het maken van verordeningen, in acht te

ne-

nemen? dat zie ik nog niet door. — En wie zou dat doorzien, was zijn antwoord, daar ons Zuiden nog maar aangevangen heeft, dit nieuwe tijdperk te beleven? Waarom den tijd niet afgewacht, die alles tot ontwikkeling en rijpheid brengt? en intusschen toegezien, hoe het met de bestaande wetten, die de grondbeginselen behelzen van al hetgene, dat te midden aller verscheidenheid, stand moet houden, hoe het met de gemaakte verordeningen en statuten verder ga? Wat behoort er niet toe, zegt men dikwijls, om alles doelmatig interigten! *Wat behoort er weinig toe!* zou men even goed kunnen zeggen, zoo men de natuur haren gang laat gaan, en, zonder te veel wijsheid, haar gestadig en oplettend zoekt te volgen. Van zelfs zullen onze hoogescholen in ons Zuiden, hoezeer ook met dezelfde middelen naar hetzelfde doel, het heil des vaderlands en het bevorderen der wetenschappen, strevende, een *eigen karakter* krijgen, waarnaar men als dan alles kan inrigten: en zoo komt er tusschen alle onze akademiën ware, eigenlijk gezegde harmonie, niet gelijkheid, die eentoonigheid, en, door het flechten van al het uitstekende, *middelmatigheid* te weeg brengt; maar *harmonie*, die uit onderscheidene toonen bestaat. Verscheidenheid wil men in eene natie: niet allen, die er in uitmunten, wil men als uit

den-

denzelfden vorm voor den dag zien komen: en hoe meer men in ons Zuiden en Noorden die natuurlijke verſcheidenheid bij het onderwijs in het oog houdt, des te meer wederzijdſche hulpvaardigheid, dienstbetoning, des te meer onderlinge toegenegenheid en overeenſtemming zal men ontwaren: en, wat daarvan het gevolg is, des te meer zullen beide deelen onzes rijks aan onze gemeenſchappelijke wetten en regering verbonden worden. Ik zeg het nog eens, en hiermede wil ik en morgen en alle dagen ontwaken, goede verwachting heb ik voor het toekomende van mijn vaderland, en mijne kinderen en kindskinderen noem ik gelukkig van in *deze eeuw* en in *dit* land te leven; maar voorwaarden moet ik er bijvoegen, dat men ons onderwijs doe blijven, wat het is, *zedelijk* zoo wel als verſtandelijk, dat, wat men daarin verandere, wat men er ook, tot heil des lands, in zoeke te verbeteren, men de les toch onthoude: *festina lente!* en dan, mijn lieve vriend, zoo men ons geheele ſchoolwezen eenmaal in den grond wil gaan hervormen, dat men dan voorzigtig zij! Zoo ligt kon men, met *dát* het onderſte boven te keeren, zonder er aan te denken, onze zedelijke levensbeginſelen uitdooven, Want *dáár toch*, *dáár zitten de wortels*, *waaruit de ganſche ſtaat voedſel en kracht moet trekken!*

En

En nu ſtond ik op om niet weër te gaan zitten. Maar eerst nog, zeide hij, een echt vaderlandſche teug, vriend! en ſchonk mij het glas tot den boord toe vol, *Vaderland en Koning! Koning en Vaderland!* — *En onze akademiën!* voegde ik er bij, terwijl wij klonken. — *En de akademiën!* herhaalde hij al opſtaande: zoo zal het Vaderland en Koning wel gaan. — Dit hebt gij mij bewezen, hernam ik nog eens: en gevoelens hebt gij in mij opgewekt, die mij al mijn leven' zullen bezielen: dit zeggende drukte ik hem de hand, en vertrok.

Ziedaar ons geſprek, mijn waarde vriend, dat u welligt niet onbelangrijk zal zijn. Mij heeft het en toen en niet minder ſedert, bij het verhalen er van, als tot een' ander mensch gemaakt. Dikwijls hebben wij over alle dergelijke onderwerpen met elkander geſproken, maar moet ge niet bekennen, dat een' man daarover te hooren van zoo langdurige ervaring en die bij al dat opmerken, niets dan het goede en ware beöogde, veel aantrekkelijks en belangrijks heeft? En hoe veel heb ik niet overgeſlagen! hoe veel zou ik niet van geſprekken nog te melden hebben, die ik, behalve in het Bosch, ook op

zij-

zijne kamer met hem gehad heb: als voor eenige dagen b. v. toen hij mij *over de geſchiedenis van den mensch* uit zijne papieren voorlas! Want zonder iets uit te geven, heeft hij zijn ganſche leven door en vooral zedert eenige jaren veel geſchreven, en welligt komt er nog eenmaal iets van in het licht! Maar ik leg de pen neêr, om nog heden u deze brieven te doen geworden. Zoo als dan gezegd is, vriend: ge doet er naar goedvinden mede, mits ge mij en onzen ouden vriend maar buiten kennis van het publiek laat.

Geheel de uwe —

EEN

EEN WOORD UIT ZWITSERLAND

AAN

MIJNE JONGE VRIENDEN EN LEERLINGEN.

NASCHRIFT DES UITGEVERS OP DEZE BRIEVEN.

Integer vitae scelerisque purus —

Dat deze brieven mij niet onbelangrijk geweest zijn, zal een ieder, die mij kent, wel van zelfs begrijpen. Sedert jaren had ik verlangd, dat er toch iets met opzet over ons hoogeronderwijs mogt in het licht komen: de tijd, dien wij beleven, meende ik, en nog veel meer de geest onzer Regeering, die van alle kanten inlichtingen en raadgevingen verlangt, moest een ieder daartoe uitlokken. Ondertusschen, het eene jaar verliep na het andere, en, hoe druk men het daarover in velerlei gesprekken had, hoe veelvuldig men ook in voortreffelijke geschriften die

za-

zaken aanroerde, aan mijn' wensch en verwachting werd maar niet voldaan Maar waarom doet gij het niet? zeiden sommigen mijner vrienden, die ik er toe aangespoord had, mannen van schranderheid en kunde, en die vroegere tijden met de tegenwoordige wisten te vergelijken. Dat zal ik u zeggen, was mijn antwoord. Ik vertrouw het anderen beter, dan mij zelven toe: dit vooreerst: dan ook zou ik partijdig kunnen schijnen, als zelf sedert zoo lang ten naauwste met ons hooger onderwijs in betrekking staande: en dan zekere kieschheid . . . gij verstaat mij. Maar daarenboven, daar zoo in het publiek optreden, als of *ik* het wist en niemand anders, daar kan ik maar niet toe komen. Dit was naar waarheid en met overtuiging des harten gezegd, schoon niet zeer slim, om mijn doel te bereiken: want ik schrikte tegelijkertijd af, dat ik zocht aantemoedigen en overtehalen. De zaak bleef dus zoo, en nog verliep er een jaar, en zie! daar zoo op eens, als met een' tooverslag, liggen die brieven op mijne schrijftafel!

Maar wat er nu meê te doen, met die brieven, dacht ik bij mij zelven, na ze gelezen te hebben. Wat anders, zal men zeggen, dan ze uittegeven? Zoo meende ik ook; maar terwijl ik met het herzien er van bezig was, komen onverwachts de be-

bekende *punten van overweging* in het licht, en daarop rapporten en andere ſtukken in menigte, en daaronder zoo vele uitmuntende geſchriften, dat ik mij zelven wel eens afvroeg: is er al in waarheid niet genoeg over geſchreven en uitgegeven? Zoo kunnen zaken in korten tijd veranderen! Dit dan overwegende, raakte ik het geheel met mij zelven oneens, wat te doen? Maar daarop viel de vakantie in, en deze was niet daar, of ik pakte mijne brieven in, ging met de mijnen op reis, dacht over een en ander rijpelijk na, en pas waren wij hier, in dit Berneroberland, waar wij ons thans ophouden, aangekomen, of alle zwarigheden waren weggenomen, en ik beſloot tot de uitgave.

Reizen is eene goede zaak, en niet alleen voor het verſtand is het heilzaam, om duizend dingen, waarvan men t'huis zich geen denkbeeld kan vormen, te leeren kennen, maar ook voor het hart. Er is zoo veel in het dagelijksch leven, dat ons tegen den zin is, zoo veel ook, dat ons voor de toekomst beangstigt en beklemt; maar pas is men de ſtad uit, om eenige weken als in eene andere wereld te gaan doorbrengen, of al terſtond voelt men zich opgeruimder, en van dag tot dag ontſluit het hart zich meer voor de edelſte genietingen. Ook dit nog; het is als of men alles uit andere oogpunten begint aantezien. Zoo ging

het ons dan ook bij het voortreizen, en wat *mij* in het bijzondere betreft, bij zoo opgeruimden zin kwam mij de toeſtand onzes vaderlands en die van ons geheele ſchoolwezen, dat daarmede zoo naauw verbonden is, in veel gunſtiger daglicht voor, dan immer te voren. Honderd kleinigheden zag ik nu voorbij, waarop men doorgaans zoo blijft hechten, en lette vooral op den aard en den aanleg, bijzonder op de zedelijkheid mijner natie. Is en blijft die dezelfde, dacht ik, wel nu, zoo zullen wij wel ſteeds zoo goed als de Zwitſers, wier land wij gaan zien, een achtingswaardig volk blijven. Welligt hadden mij die brieven op die gedachte gebragt; maar dat is zeker, dat, hoe meer ik daarover nadacht, (en wanneer denkt men beter en vrijer, dan op reis?) ik des te liever nu en dan eens een' brief uit de reiskasſette voor den dag haalde, en meer en meer, door het lezen er van, in mijne hoop en verwachting verſterkt werd. Al was het daarom alleen, zeide ik dan bij mij zelven, om anderen dienzelfden troost bij al hunne bezwaren te verſchaffen, moeten zij, dunkt mij, het licht zien. Maar is ook het doel er van, zoo ging ik voort, niet geheel iets anders, dan van al die rapporten en van de meeste dier andere ſchriften? Het komt alles, dunkt mij, daar op neêr, om het goede, dat er in onze natie

tie ligt, in onze jeugd optewekken, en daaraan opvoeding en opleiding dienstbaar te maken. Konden zij dat eens bewerken, die brieven! of er ten minste toe medewerken, hoe heerlijke zelfsvoldoening had mijn vriend dan van zijn schrijven niet! In de daad, mijne landgenooten, dat is toch maar de hoofdzaak voor ons, gelijk de Oude zeide. Of wij rijk en magtig zijn, dat maakt ons niet gelukkig: het heeft dikwijls, zoo volken, als menschen ten val gebragt; maar zedelijk goed, *goed en vroed*, gelijk men eertijds zich uitdrukte, moeten wij zijn, zullen wij bloeijen en gelukkig zijn: en hoe zal ons nageslacht dat wezen zonder het volksonderwijs, dat wij bezitten, en zoo niet hooger beginselen van deugd en regt op onze akademiën heerschen? zoo niet vaderlandsliefde, die in den burger en staatsman de edelste vermogens doet ontwikkelen, onze jongelingen daar bezielt? Lieve vrienden! gij zijt nog jong: maar wat er na ons van ons land zal worden, zal van u voor een groot gedeelte afhangen. Waarheid is het, wat ons de edele grijsaard van onze zelfstandigheid zeide, en dat men op hoogescholen als de derde opvoeding krijgt, om niet alleen mensch en beschaafd mensch te zijn, niet alleen kundig en geleerd te worden; maar ook, om in de maatschappij eenmaal als zelfstandig wezen te leven en te handelen,

len, en allen ten voorbeelde te ſtrekken. Merkt het op en neemt het ter harte; maar vergeet daarbij niet, wat mede voor u en voor mij in deze brieven geſchreven ſtaat, dat zelfſtandigheid niet eigenwijsheid is, niet daarin ook beſtaat, dat men zich zelven genoegzaam waant, en het allerminst met onafhankelijkheid en teugellooze natuurvrijheid iets te maken heeft.

Wij brengen hier, in dit Berner-oberland, heerlijke dagen door, en ik kan u niet zeggen, hoe die wilde, woeste natuur, die hier zoo geheel aan zich zelve overgelaten is, door de hooge kracht, die er in werkt en heerscht, ons en de onzen treft en roert en opgetogen houdt. Maar niet lang zou die verrukking duren, zoo niet van tijd tot tijd het toneel voor ons veranderde, en wij bij afwisſeling, nu eens die natuurkracht, en dan weêr 's menſchen kunst en nijverheid en zucht tot orde en regelmatigheid bewonderden. God ſchiep deze aarde woest, zegt men hier; maar de mensch, voegt men er bij, werd er tevens volgens het goddelijk plan op geplaatst om haar te bebouwen, ja maar ook, om, door haar te bebouwen, door alles binnen zijne palen te brengen en te houden, zich zelven in ordenen en regelen te oefenen. Hoe wederſpreken dus menſchen hunnen aanleg en hunne beſtemming, die naar wilde natuurvrijheid jagen!

gen! Is er wel iets fchoners van al wat de mensch hier tot ftand kan brengen, dan eene wel ingerigte, wel geordende, op wetten gevestigde maatfchappij? en zie! dat zouden zij, of zelve met wilde drift verwoesten, of, door alle behoedmiddelen wegtenemen, door anderen laten verwoesten! Wat zoodanige maatfchappij is, wat ftaten zijn, en wat er toe behoort om ftaatsman te worden, hadden onze oude Grieken, gelijk gij weet, goed doorzien. Zij zijn niet van hout of fteen gemaakt, de ftaten, zeiden zij, maar beftaan uit menfchen, zelfwerkzame menfchen, en hoe deze zijn opgevoed en opgeleid, hoedanige zedelijke beginfelen oud en jong daar bezielen, daarvan hangt het af, of zij tot kracht en luister zullen komen, ftaande zullen blijven, of ten val neigen. Hout en fteen en al wat men daar met kunst van gemaakt heeft, vergaat; maar een volk, dat zedelijk goed is, dat, bij de opvolging der geflachten, altijd dezelfde zucht voor het fchoone en edele, dezelfde vaderlandsliefde werkdadig aan den dag legt, en zijne zedelijkheid niet minder, dan zijne gezondheid voor fchadelijken invloed van buiten bewaart, tegen zedelijke niet minder dan ligchamelijke pest waakt, hoe zou dat vergaan? Zoo fpraken onze Ouden over ftaten en ftaatkunde, en met dezelfde eenvoudigheid en waarheid over ftaatsmannen. Kunde

de verlangden zij in hen, gelijk van zelfs fpreekt: die van de ftuurmanskunst niet weet, hoe zou die een fchip befturen? Maar bij kunde verlangden zij nog vele andere zaken, b. v. dat hij trouw vriend moest wezen: wien toch, zeiden zij, kan het vaderland zijn vertrouwen fchenken, wien zijne vrienden moeten mistrouwen? Ook wilden zij, dat hij in het ouderlijk huis gehoorzaam kind, brave zoon geweest ware, en ook dit niet zonder reden: want wie zal voor de wetten ontzag hebben, die zijne ouders niet telde, wie zijn vaderland beminnen, wien allen in den familiekring onverfchillig geweest waren? Liefde, teederheid verlangden zij in burgers en ftaatslieden: want onmogelijk kwam het hun voor, dat er zonder oudermin en vriendfchap vaderlandsliefde in het hart kon huisvesten, en zonder vaderlandsliefde, begrepen zij niet, hoe iemand groot, roemwaardig kon worden. Dat was eene politiek voorzeker, wier eenvoudigheid geene weêrga heeft; maar, vrienden, wat voerden zij daardoor niet uit! welke mannen zagen zij, door deze opvoeding en opleiding, niet uit hun midden te voorfchijn komen! Denkt aan Demosthenes. De fchatten van Philippus ftroomden door Griekenland, en waar vond hij niet huurlingen, die zich en hunne medeburgers aan hem verkochten? Maar Demosthenes bleef onwan-

kel-

kelbaar zijn vaderland getrouw, en al was hij de eerste krijgsheld of onderhandelaar niet, al scheen hem zelfs de natuur de gaaf van in het openbaar te spreken, geweigerd te hebben, zijne stem was geducht voor kwaadgezinden, geducht voor die veelvermogende omgekochte demagogen, geducht voor Philippus van Macedonië zelven, die gaarne zijne ontdekte goudmijnen, om dien mond toch eenmaal tot zwijgen te brengen, zou uitgeput hebben. Van waar dan, vraagt gij, dat vermogen dier taal, en dat hij, door dat vermogen alleen, geheel Griekenland in de wapenen bragt, en tegen den Macedoniër schaarde? Niets natuurlijker, mijne vrienden! Hij was opgevoed in de beginselen dier hoogsteenvoudige, maar echte staatkunde: die waren bij hem door het lezen van Plato's schriften, door zich daaruit den geest, den denk- en spreektrant der Socratische wijsbegeerte eigen te maken, versterkt geworden: zoo was hij tot staatsman, en, in de eerste plaats, tot goed burger gevormd, maar zoo ook had hij de kunst leeren doorgronden om op menschen te werken, tot hun gevoel te spreken, hen tot zich zelve terugtebrengen, hen voor zich zelve zich te doen schamen, en, door hun niets dan hetgeen schoon en edel en waar is, voortestellen, hen voor het schoone en edele en ware te doen ontvlammen. Zijne stem mogt dan

minder welluidend en zwakker, dan die van zoo vele anderen zijn, hij zelf mogt veel minder, dan de meeste zijner tegenſtrevers, redenaar geboren ſchijnen, uit zijnen mond vloeide eene taal, die in het binnenſte van ieders ziel doordrong. Daar ſtond hij dikwijls op het ſpreekgeſtoelte voor eene onoverzienelijke menigte, die of opgeruid was door lage volksleiders, of van zelfs zich de rampen des oorlogs te binnen bragt, en wat haar weêrſtand tegen den algemeenen vijand haar al goed en bloed gekost had. Maar hij opende zijnen mond niet, niet lang ten minſte had hij nog geſproken, of, te midden van dat gewoel en gedruisch, wekte zijne rede aandacht en belangſtelling. Men erkende aan zijn ſpreken den man, die zijn geheele leven aan den ſtaat had gewijd, den belangeloozen ſtaatsman en raadgever, en die met de gewone welwillendheid thans weêr zijnen medeburgeren toeſprak. Men hoorde van hem, wat Philippus deed, al gedaan had en nog ſtond te doen: en men moest het ter harte nemen: want waarheid was het wat hij zeide. Men hoorde verwijtingen op verwijtingen van hem over achteloosheid, ijdel zelfvertrouwen, ligtzinnigheid: en men kon zich niet verontſchuldigen: want ook dit was reine waarheid. Men hoorde of zag veeleer, hoe er Philippus alles, zijn leven en heerſchappij

pij zelfs voor waagde, om eenmaal Griekenland meester te worden: en zich zelven met Philippus vergelijkende, befefte men diep, en moest men bekennen, dat, lukte het hem eens, men het zich zelven veeleer, dan hem, zou te wijten hebben. Over dit alles hoorde men den redenaar met nadruk en waarheid fpreken, en wie kon nalaten van op zich zelven misnoegd, ja toornig te worden? Wat meer is: men hoorde hem gedurig van der voorouderen deugd en moed gewagen, die zij in de Perfifche oorlogen, bij Marathon en Salamis, zoo heerlijk hadden aan den dag gelegd: moest men zich niet fchamen, zóó ontaard te zijn? Op de verbeelding werkte die taal niet, maar regelregt op het hart, en wie moest niet uitroepen of bij zich zelven in ftilte denken: *man, die daar zoo fpreekt, geef ons dan toch raad! wij willen het goede, zoo wel als gij!* En nu begrijpt men, zoodra dit in het hart begon optekomen, nu werd de redenaar, de ftaatsman, alvermogend! — Hoe onnoozel men dikwijls over welfprekendheid hoort oordeelen, als beftond zij in kunstmatig fpreken, of als ware daartoe de gaaf van fpreken voldoende! Ware dat zoo, dan zeker zouden die omgekochte fprekers te Athenen voor Demosthenes alleen, met hun allen niet hebben moeten onderdoen. Neen! *pectus est quod difertos facit*, volgens Quintilianus. Het hart fprak in

in Demosthenes taal tot de harten der toehoorders: zoo deelde hij hun zijn eigen hoog gevoel, zijn eigen ſtreven naar het ſchoone en edele, zijne eigene zucht en toeleg om het vaderland eens weêr tot den ouden luister te verheffen, mede, en zoo verwekte hij vuur en leven onder die tallooze menigte. En dit was het nog niet alleen: want zoo ware geestdrift de eenige vrucht van zijn ſpreken geweest: wijsheid, koele rede moet bij den redenaar den teugel vasthouden, gelijk het bij Demosthenes plaats had: daardoor overtuigde hij het verſtand, terwijl hij het hart deed ontvlammen. En nog moest er iets bijkomen, dat men onderſtellen kan, maar de Ouden uitdrukkelijk van den redenaar verlangden, braafheid, regtvaardigheid, regtſchapenheid met welwillendheid gepaard. Dit gaf Demosthenes vertrouwen bij zijne natie, zoodat men gerust zich aan hem overgaf, geheel zijnen raad opvolgde, ja, dat, hoe hij ook tegen het volk der Atheners, en tegen deszelfs ligtzinnigheid en achteloosheid mogt uitvaren, het volk der Atheners hem des te hooger achtte. Maar daartoe wordt een onberispelijk leven vereischt, daartoe wordt vereischt, dat men zeggen durve, wat Demosthenes eens zeide, toen Aeſchines eene blaam op zijn gedrag had zoeken te werpen: *Medeburgers, ziet, hoe eenvoudig en regtmatig ik mij verdedige.*

ge. Indien gij weet, dat ik zoodanig een ben, als deze mij u doet voorkomen: — gij kunt het beoordeelen: want waar heb ik elders dan midden onder uliedeu geleeft? — is dat zoo, gedoogt dan niet dat ik één woord nog spreke, al had ik den staat allervoortreffelijkst gediend; maar veroordeelt mij op staande voet! .... Dit een en ander was het, mijne vrienden, en dit laatste wel niet het minste, dat Demosthenes een Demosthenes deed worden, en hem den Atheenschen staat, ja, met Athenen, gansch Griekenland deed regeren. Zonder zóó opgeleid en geoefend te zijn, zonder zóó volgens vaste, onwankelbare beginselen te denken en te handelen, zonder zóó onder zijne medeburgers als regtschapen mensch te leven, wordt geen staatsman Demosthenes gelijk, al ware hij nog zoo welsprekend.

Ik laat mij wegslepen door mijn onderwerp; maar voor u is het, dat ik schrijf, jongelingen! op wie onze hoop voor de toekomst gevestigd is. Het is schoon, niet waar? zich een' Demosthenes voorteſtellen, zoo als hij was en sprak en handelde: en al zullen wij nooit Demosthenessen worden, veel minder doen kunnen wat hij deed, *dat* toch in hem optemerken, wat hem bijzonder eigen was, en hem goed burger, bekwaam staatsman, overredend redenaar deed worden, kan ons in ons geheele leven, in onze be-

trek-

trekkingen, hoedanig die dan ook mogen zijn, dagelijks te ſtade komen. Want ieder van ons toch moet, even als hij, zelfſtandig wezen in de maatſchappij, en zich zelven genoeg worden; en, vrienden, wat dat zij, wat teregt *zelfgenoegzaamheid* mag genoemd worden, moet zijn voorbeeld ons zoo wel, als de Socratiſche philoſophie leeren. Zoo ſchatten van de hand te wijzen, als zij ons op onze deugd en vaderlandsliefde zouden te ſtaan komen: zoo aan eigen deugd en onſchuld genoeg te hebben: *nil conſcire ſibi*, en zoo te midden van beſchuldigers, in tegenwoordigheid van vrienden en vijanden, bedaard, gelaten, met zelfsvertrouwen vastteſtaan: ziedaar *zelfgenoegzaamheid*, *αὐταρκεία*, in Socratiſchen zin, die den ſtaatsman past, en die ook bij ons, bij ons in ons vaderland zoo wel, als te Athenen en te Rome, de eerſte ſtaatsmannen gekenmerkt heeft en nog kenmerkt. Maar dat woord, vrienden, hoort men zoo velen in Stoïſchen zin gebruiken, als beteekende het volſtrekte onafhankelijkheid, als ware het op den man alleen toepasſelijk, die zich verheft op zijn deugd, en daaraan zegt genoeg te hebben, zonder zich om menſchen of zaken te bekreunen. Daarvoor waarſchuwde ons onze grijsaard zoo nadrukkelijk, gelijk gij u herinnert: en weet gij, waarom hij dat deed? Niet, geloof ik, omdat hij vreesde, dat

wij

wij welligt Stoïcynen mogten worden, daarvan loopt men nog al zoo ligt geen gevaar; maar hij wist, wat er in het menfchelijke hart ligt, dat hoogmoed, zucht ten minfte tot zelfverheffing ons eigen is, en die zucht, onder een' fchoon klinkenden naam, ons ligt verder kan brengen, dan wij komen willen, het tegenovergeftelde ons kan doen worden van hetgene wij verlangen te zijn, en, in ftede van Cato's en Seneca's, trotfche egoïsten van ons kan maken. Dit wist hij, de grijsaard, en zag dit alles vooruit, en daarom, daarom, vrienden, kon hij ons niet genoeg tegen valschgenaamde zelfgenoegzaamheid waarfchuwen.

Ik zit hier dit te fchrijven, met het oog op de Alpen, op die hemelhooge reuzengebergten, gevestigd. Majestueus ftaan zij daar, en het is federt jaarduizenden reeds, dat zij in die majesteit en pracht zich daar aan 's menfchen oog vertoonen. Zij zijn het beeld zeg ik, van den *regtvaardigen* en *ftandvastigen*, die, wat er gebeure, in de hevigfte ftaatsorkanen zelfs, pal ftaat, *fi fractus illabatur orbis, impavidum ferient ruinae;* maar al ligt zou men zeggen: ook zelfgenoegzaamheid, volftrekte zelfgenoegzaamheid geven zij ons, als in een verheven beeld te aanfchouwen. Doch, vrienden, neen! dat doen zij niet,

niet, of die zelfgenoegzaamheid moet al zeer koud, ijskoud en onvruchtbaar wezen. De zon fchiet hare ftralen naar alle kanten uit om alles te doen uitfpruiten, te doen groeijen en bloeijen, en dagelijks bij haren opgang verlicht zij die hooge fneeuwtoppen het eerst, en kleurt die nog des avonds met haar rozenrood, wanneer het bij ons reeds fchemering is: maar die gevaarten nemen hare ftralen niet op, doordringen zich niet met hare voedende warmte, en zoo is het daar koud, ijskoud: geene plant, geen heester, geen boom groeit daar. Het moet daar wel akelige, doodfche ftilte en eenzaamheid zijn, gelijk ik gisteren befefte, toen ik, op den fchoonften zomerdag, met mijne knapen die ijsklompen ging beftijgen, en niets dan fneeuw en ijswoestijnen voor en rondom mij zag. Daar hebben wij den Stoicus, dacht ik, in de zedelijke wereld, den mensch die zich boven allen en alles verheft, maar zonder gevoel, zonder hartstogten, zonder liefde, of die zich onafhankelijk van dit alles en van allen zoekt te maken, om tijdgenooten en nakomelingen tot bewondering te ftrekken. Nergens zal wel, dan alleen in het hoofd van wijsgeeren, zoodanig een wezen beftaan hebben: zoo toch kan de mensch zijne natuur niet verloochenen, en de beroemde Stoïcynen der oudheid, ik verzeker het u, waren geheel andere menfchen;

maar

maar zucht tot zelfverheffing kan ons van lieverlede al nader en nader bij zulk een schijnbeeld van menschelijke grootheid brengen, en ligtelijk, zonder het zelf te vermoeden, kon iemand er zóó veel van aannemen, dat men hem ziende, van hem zeide: wacht u voor den man! Bewonderenswaardig mag hij schijnen op verren afstand, maar waagt men het wat nader bij te komen, en hem geheel te leeren kennen, eene ijskoude hand stoot u van hem terug: want in zijn hart is hij egoïst geworden.

Men zou wel eens vragen: ik heb het ten minste in mijne jeugd mij dikwijls afgevraagd? *hoe moet men tot zijne bestemming komen?* Dat men zoeke uittemunten, *αἰὲν ἀριστεύειν, καὶ ὑπείροχον ἔμμεναι ἄλλων*, wie zal ons dat afraden? Men moet toch niet, als die worm daar in het stof, zijn leven lang blijven voortkruipen. Maar aan den anderen kant: wil men te hoog, dan is het weêr: *tolluntur in altum, ut lapsu graviore ruant.* Wat dan? Den middenweg houden, zegt men. Maar wat is dat hier? niet te hoog en niet te laag? dat is onzin of ten minste zeer onbestemd, en als ik aan mijne bestemming denke, dan moet ik in het oneindige voortgaan: dat voel ik. Vrienden! ik heb hier geene systemen van moraal bij de hand, om u dat op goed gezag te verklaren; maar de natuur is hier het boek, waarin ik van

den

den vroegen morgen tot den laten avond met de mijnen leze. Uitgezonderd dié rotsgevaarten daar ginds, zie ik dat hier alles tot zekere zelfſtandigheid zoekt te komen, en dat wel *op de regte wijze*, en om *dat* te worden, wat het worden kan en moet, maar *meer ook niet.* Ik zie dat in de minſte plant en heester zoo wel, als in den hoogſten mast, die op de bergen zich verheft: en dan zeg ik: wel nu! zoo moet de mensch ook tot zijne hoogte, tot zijne beſtemming oprijzen: verſtand is hem eigen, om dat te beter te kunnen doen, en, misbruikt hij hetzelve, zoodat hij zijn eigen aard en natuur weêrſpreekt, hij keere terug van zijne dwalingen en leere van ſtruiken en boomen: en wel in de eerſte plaats dit: *dat men aan zich zelven niet alles moet willen verſchuldigd zijn.* Zulks wil niets van al wat hier rondom mij leeft en opgroeit: het trekt alles uit grond en lucht en water en uit den geheelen dampkring voedſel en kracht om optegroeijen en tot bloei en rijpheid te komen. Zoo doe ook de mensch. Zucht voor oorſpronkelijkheid, men kan zich daarvoor niet genoeg behoeden, doe ons niet onverſtandig en onwetend worden! Zoekt men in kennis en deugd optegroeijen, zoo make men zich van jongs af al wat invloed op ons verſtand en hart kan hebben, al de vermaningen en lesſen van alle bra-

ven

ven en wijzen ten nutte. Die alles aan zich alleen wil te danken hebben, vrienden, het is zoo levenloos, zoo mager en fchraal, wat men van hem ziet voor den dag komen. Een groot man is doorvoed van de wijsheid der eeuwen: dit merkt men aan al wat hij ons meêdeelt, en daarom bewonderen wij dat ook zoo. Γηράσκω δ' ἀεὶ πόλλα διδασκόμενος, zeide, gelijk gij weet, de wijste der zeven wijzen. Ziedaar eene belangrijke natuurles; maar, om regt aan onze beftemming te voldoen, behoort deze te gelijker tijd door ons in acht genomen te worden: *wacht u tevens voor het nabootfen van anderen!* Ook dit doet niets in de geheele natuur: al wat uit de aarde of uit het water oprijst, ziet men dat worden, wat deszelfs aard en natuur medebrengt, zonder eenige zucht om iets anders te fchijnen: en van daar die oneindige verfcheidenheid in de natuur. Dezelfde verfcheidenheid levert ons de menfchenwereld op. Soorten van menfchen zijn er welligt zoo ontelbaar vele, als er foorten van planten zijn: en dat is fchoon, heerlijk, bewonderenswaardig! gelijk de menfchenkenner zoo wel, als de plantenkenner uitroept. Maar, vrienden, de mensch zelf zoekt dat fchoone en heerlijke zoo te bederven! Navolgenszucht doet zoo vele bastaardfoorten ontftaan, en die zijn onder de menfchen even lelijk, als de natuur-

lijke fchoon zijn. Gij weet, hoe het met dat navolgen gaat: men bootst meer de gebreken, dan de deugden van anderen na, en verzuimt intusfchen zich zelven te ontwikkelen. Zoo krijgen we zonderlinge wezens te aanfchouwen, en des te belagchelijker zijn ze, daar de nabootfer het gebrekkige nog doorgaans overdrijft. Maar wat is het dan toch, zou men zeggen, dat de menfchen aandrijft om zich zoo wanftaltig te maken? Wat de beweegreden betreft, men moet het bekennen, die is zoo kwaad niet: het is toeleg om zich zelven volmaakter voortekomen; maar men bedriegt zich alweêr in de wijze om zijn doel te bereiken, die men van de natuur had moeten afzien: en dan nog maakt men zich van het volmaakte eene verkeerde voorftelling. In de daad, even min als de lelij er naar ftaat om roos, of de fpar om eik te worden, moet de mensch iets anders willen fchijnen, dat hij is en zijn kan: en het volmaakte beftaat daar gewis niet in, dat men met vreemde kleuren zoeke te behagen: het is hoogsteenvoudig. Men komt er van zelfs toe, zoo men zijnen aanleg en zijne beftemming maar volgt, en, wat men kan en moet zijn, dit volkomen zoekt te worden. Zoo wordt men even volmaakt, als diegenen zijn, welke men algemeen zoekt natebootfen: of is de eenvoudige alpenroos daar ginds op de ber-

bergen, die zoo weinigen kennen, en zoovelen onopgemerkt voorbijgaan, is die minder in hare foort volmaakt, dan het onze lelien en rozen in onze bloemhoven zijn? Eene les van voorzichtigheid voor dezulken, die wat groots kunnen worden! maar eene les ook tegelijk ter opbeuring en bemoediging voor allen, die in de wereld niet fchitteren kunnen! En om nog eens op oorfpronkelijkheid terugtekeeren: zoekt men zoo van alles, wat men ziet en hoort en leest en ondervindt, nut te trekken, en zich daardoor, op en door zich zelven, tot hetgene men wezen kan en moet, te ontwikkelen en te vormen, dan wordt men van zelfs, hetgene ieder wil en ieder kan worden, *oorfpronkelijk.*

Vrienden, men kan van ftruiken en boomen zoo veel leeren! Hoe menig een hoort men over ongunftige omftandigheden klagen, en het daaraan toefchrijven, dat hij het nog niet verder gebragt heeft. Dat is verkeerd, gelijk ieder verftandig mensch bekennen moet: want zóó ver is het er van af, dat onze eerfte mannen hunne grootheid en hunnen roem aan omftandigheden zouden te danken hebben, dat zij veelal in hunne jeugd en in hun geheele leven met wederwaardigheden hebben te kampen gehad. Wilt gij weten, hoe het met de zaak gelegen is? Het hangt niet van gewenschte omftandigheden

af: dagelijks ziet men de gunftigfte verwaarlozen; maar hoe men van de gegevene, hoedanig die dan ook mogen zijn, partij weet te trekken, daar alleen komt het op aan. En wilt gij dat duidelijk begrijpen, leert dan van de natuur in deze ftreken, en verbeeldt u fparren op punten van kale rotfen groeijende, zoo als men er hier overal ziet. Dat, zou men zeggen, is de gunftigfte gelegenheid niet om te groeijen en vastteftaan en ftormen te verduren: dat is het ook niet: maar die boomen, mag ik mij zoo uitdrukken? hebben, van hun begin af aan, van de minfte gelegenheden weten gebruik te maken, hunne wortels diep in de fpleten en kloven der fteenrotfen gefchoten, uit al wat daar was zoo wel, als uit de omgevende natuur voedfel ingezogen, en zoo ftaan zij daar nog zoo vast en groeijen nog zoo welig. Jongelingen! thans verheft gij u nog gemakkelijk boven de omftandigheden, en, zijn zij al eens zeer ongunftig, van zelfs fchept u de verbeelding de fchoonfte voor de toekomst: dit zal veranderen, en, gelijk allen van meerder jaren, zoo zult ook gij in het vervolg, al meer en meer overhellen om te klagen over de menfchelijke zaken. Maar fterkt u daartegen, ook nu reeds, met de overtuiging, dat men al die elende meer aan zich zelven, dan aan tijden en zaken te wijten heeft: en denkt

fteeds

ſteeds aan den ſpar op de naakte rotſen, die toch daar groeit en het ver brengt.

Maar, hoor ik u vragen, hoe nu verder? wij zijn geene planten of boomen, die vergaan; maar onſterfelijke wezens: hier verlaat ons de natuur. Niet geheel, vrienden. Zijn wij zedelijke, onſterfelijke wezens, en wil het onze aanleg en beſtemming, dat wij eeuwig in volmaaktheid zullen voortgaan, ook hiertoe moet de ſtem der natuur: *zoek op de regte wijze en in alle omſtandigheden dat te worden, wat gij worden moet*, door ons opgemerkt en opgevolgd worden: en al zeer ongevoelig, al zeer ſtomp zou men voor de werking en den invloed der natuur moeten zijn, zoo men in haar niet iets hoogers ontwaarde, dan hetgene onze zintuigen ons doen waarnemen. De planten en boomen, die ik daar zie, ja, een voor een, zij zullen alle vergaan; maar de natuur zelve vergaat niet. Het beeld daarentegen van leven en herleven ſtelt zij ons iedere lente, iederen morgenſtond voor oogen: en met de natuur zelve, zoo als wij haar aanſchouwen, ſtemt de zedelijke wereld, waarvoor ons hart zich ontſluit, geheel overeen. Ongelukkig de mensch, wiens inwendige zin hem niets van die overeenſtemming gevoelen en beſeffen doet! Op uwen leeftijd, mijne jonge vrienden, toen bij mij, gelijk thans bij u, de-

ze

ze zin zich geheel voor zedelijke volmaking opende, las ik wijsgeeren van tijd tot tijd, die van niets wilden weeten, dan van hetgene hunne uiterlijke zinnen hun waartenemen en te kennen hadden gegeven. Ik kan u niet zeggen, hoe zeer ik mij daarover verontwaardigde. Want is het niet waar? die inwendige zin is het alleen, die ons als *menſchen* doet leven, en ons meer, oneindig meer moet waard zijn, dan duizend oogen! wat toch anders doet ons naar hoog, zedelijk genot en geluk, dat het eenige ware is, ſtreven? en zij, met hunne bekrompene wijsheid, met hun eenzijdig zoeken der waarheid, zij zouden ons van onze hoop en verwachting, van het beſef onzer voortduring en eeuwige volmaking willen berooven! Dat zij hier komen, die wijsgeeren, hier in dit verrukkend Grindelwald: zoo een plek op aarde het bezielend vermogen der natuur diep en treffend te beſeffen geeft, het is dit oord, waar dood en leven zoo na aan elkander grenzen en men uit levenloze ſtreken, uit ijswoestijnen, op eens in lagchende valleien zich overgebracht ziet: dat zij hier komen, zeg ik, en zoo hunne inwendige zin, hun gevoel voor het ſchoone en verhevene, hunne aangeboren zucht voor eindeloze voortduring en volmaking, nog niet geheel in hun binnenſte verſtompt en verdoofd is geworden, hier in de natuur dien zin openen,

en

en het beeld van leven en dood, maar ook van leven en herleven aanſchouwen!

Maar wat is het dan, hoor ik u nog vragen, dat men ons zoo waarſchuwt, om toch niet te hoog te ſtreven? Zoo waarſchuwt men u en mij niet zonder reden, vrienden: niet, om dat wij in onzen werkkring zoo bepaald zijn: wij zeggen dagelijks en te regt: *hoe ver heeft het de mensch al niet gebragt!* en waarom zouden wij er dan niet mogen bijvoegen: *hoe ver kan hij het nog welligt niet brengen!* Ook is ons eene zucht, gelijk ik zeide, tot verbetering en volmaking ingeſchapen, die geene grenzen kent. Maar *overhaasten* is onze fout: daardoor begaan wij misſlag op misſlag, en vorderen wij niet zoo veel, als wij konden en moesten, en gaan dikwijls, en in de belangrijkſte zaken, ſterk achteruit. Altijd meenen wij het reeds verder gebragt te hebben, dan wij nog waarlijk gekomen zijn: pas heeft men eene ontdekking van belang gedaan of men roemt die hemelhoog: dit laat ik nog daar, maar zóó is men er meê ingenomen, dat men nu reeds alles ontdekt waant, en, bij gevolg, niet meer onderzekt. Zoo ſtaan wij dan geruimen tijd, eeuwen dikwijls, ſtil, die men met alles, alles uit het gevondene te zoeken te verklaren en met te twisten in het oneindige, over woorden veelal meer, dan over zaken, ſlijt:

ge-

gelijk het altijd met nieuwe wijsgeerige ſtelſels gegaan is. Waarom niet liever gezegd: *dat weten wij alweêr! maar hoe veel ligt nog in het duister! welaan dan, nu met nieuwe moed aan het overige!* Verder hebben wij eene zonderlinge gewoonte. *Dat* willen wij het liefst onderzoeken, wat het verst boven ons bereik ligt, en verzuimen intusſchen natevorſchen, wat ons het naaste is. Hoe langdurig heeft men niet over het hoofdbeginſel der natuur, ja, over onverſchillige dingen, of de maan bewoond zij, al of niet, en hoe het daar toega, geredetwist, voordat het Socrates inviel te vragen, hoe het in ons binnenſte geſteld is! Dit doet niet ſtilſtaan op den weg van kennis en wetenſchap: het tegendeel! het doet ons te ſnel voortgaan, of liever te hoog vliegen, of, om het nog beter uittedrukken, aan nietige onderzoekingen tijd en kracht verſpillen. Maar dat haasten en overijlen, wat nog het ergſte is, doet ons niet zelden teruggaan, en dan juist, wanneer wij reeds het verst meenen gekomen zijn. Hoe de menſch tot de hoogſte volmaaktheid langzamerhand naderen moet, hoe dat met *wederliefde* begint, en *liefde* vervolgens bij de geregelde opvolging der natuurbetrekkingen, alle onze vermogens ontwikkelen doet, heeft ons de grijsaard daar in het Bosch, naar Socrates leiding, doen opmerken en beſef-

ſeſſen. Dit is, dunkt mij, alleen de weg, om aan onze verhevene beſtemming te beantwoorden. Maar hoe handelt nu de mensch? Naauwelijks had Socrates dien weg ontſloten, of, zie! daar komen Cijniſche, daar komen Stoïſche wijzen op, die het ontwaakte zedelijk gevoel overdrijven, en *hun eigen God* zoeken te worden. Dat was alweêr iets anders, dan ſtilſtaan of aan onverſchillige zaken tijd en kracht verſpillen; het betrof hier het hoogſte in de zedelijke wereld, *zelfgenoegzaamheid*, en niet alleen om zich boven menſchen en zaken te verheffen, als het op waarheid en deugd aankwam: dit deed Socrates; maar *volſtrekte zelfgenoegzaamheid*, om zich van menſchen en zaken onafhankelijk te maken, als ware men Koning van het heelal. Zoo moest men wel achteruit gaan, in ſtede van te vorderen, ja, men maakte zich tot vorderen volſtrekt onbekwaam. Want men overſpande zich met het onmogelijke te pogen, en voor liefde werd men onvatbaar, die alleen ons vermogen, goddelijk vermogen geeft, om tot de volmaaktheid te naderen. Het is toch maar zoo, vrienden: *volſtrekte zelfgenoegzaamheid*, om het kort en volledig uittedrukken, *is uitſluitend der Godheid eigen; want zij is met almagt verbonden, die uit en door en tot liefde werkt, en zich in hare ſchepping verlustigt: en egoïst, koud, dor egoïst wordt de mensch, die* zij-

zijne natuur verzaakt, om een God te ſchijnen.

Verheven zijn de onderwerpen, waarvan ik gewage; maar waar in de wereld verheft zich het hart hooger, dan in dit Paradijs van Europa? En ik weet aan wie ik ſchrijve. Met u mag ik over dat alles zoo gaarne ſpreken, liever, dan met wijdberoemde philoſophen, die zoo ligt zich in hunne ſystemen zelfgenoegzaam wanen. Zegt mij: want bij u is het gevoel nog zoo levendig, en gij herinnert nog zoo wel, hoe gij als kind en als knaap gevoeldet: zegt mij: vondt gij u niet gelukkig in het ouderlijk huis, toen allen u daar liefden, en gij aan die liefde zocht te beantwoorden? Vondt gij u niet gelukkig in het vervolg van uw leven, toen gij met uwe makkers en gezellen ſpeeldet, of, zoo uw geluk niet ongeſtoord was, was het dan toch niet volkomen, wanneer uw hart zich in liefde uitſtortte, en gij uwe ouders aan uw hart druktet, of bij u zelve zeidet: *ik heb een' vriend gevonden, aan wien ik mijn hart openbaar*? En op dezen uwen leeftijd, mijne vrienden: — want waarom zou ik u niet gedurig met dezen naam noemen? op welke hoogeſchool, in welk land gij u ook bevindt, gij ſtreeft er allen na, om der maatſchappij en der menschheid tot eer en nut te ſtrekken: en zoude ik u dan onder mijne vrienden niet tellen? — op dezen uwen leeftijd, zeg ik, in welke reeds zoo hooge gevoelens

lens in uw hart zijn opgekomen, en u de toekomst zoo oneindig voorkomt, als uwe zucht om iets groots te verrigten onbeperkt is, zegt mij, hoe zou u het leven toefchijnen zonder liefde? Ware het in uw oog niet aan die ijswoestijnen gelijk, waarvan ik zoo even fprak? Maar ik bedoel nog iets anders, dan gij op dit oogenblik vermoedt. Behalve die liefde voor ouders en bloedverwanten, voor vrienden en gezellen, voor een' boezemvriend en eene gezellin des levens, is er nog eene' andere, eene hoogere, liefde voor het fchoone en edele, liefde voor waarheid en deugd; en die ftaat in het naauwfte verband met alle die tedere betrekkingen: ja, zonder die mint geen kind zijne ouders, geen knaap zijne fpeelmakkers, geen jongeling zijn' boezemvriend of boezemvriendin, of het is door inftinkt, dat hij mint, hetgene wij met dieren gemeen hebben. Geen leven zonder liefde! gij zijt het met mij eens: dat weet ik; maar die hoogere liefde, leert dit met mij van den Oude, dan eerst brengt zij ons tot ware zelfftandigheid, wanneer wij met nederigheid, met befef van eigen nietigheid beginnen. Ook dit is waarheid, hoe zonderling het fchijne, en geene waarheid, gelooft mij, lieve vrienden, is voor u en mij belangrijker. Is het niet behoefte, die ons beminnen doet? is het niet gevoel van iets

iets ledigs in ons gemoed, dat ons een' vriend of vriendin doet zoeken, om het door liefde en vriendschap te vervullen? Die geene behoefte kent, hoe zou die beminnen? Aan die granietklompen is hij gelijk, die ik daar voor mij heb. Het is even zoo in de zedelijke wereld met het schoone en edele gelegen. Die zich volmaakt waant, hoe zou die naar volmaaktheid streven? Maar hoe dieper men beseft, dat men nog een nietsbeduidend wezen is, hoe meer men zich als zoodanig mishaagt, en zich voor zich zelven schaamt, des te vuriger zal men zoeken te verkrijgen, wat men mist: en dat *zal* men verkrijgen, zoo *zal* men van trap tot trap voortgaan, en in kracht en zelfstandigheid toenemen, omdat men niet rusten zal, voordat men den hoogsten trap, dien men bereiken kan, zal bereikt hebben. Dit brengt de aard dier hoogere liefde mede, en langs dezen weg zoekt ons wijsgeerte zoo wel, als godsdienst tot de volmaaktheid te brengen, die wij in de Godheid eerbiedigen.

Ik zou wel haast, zoo al voortschrijvende en als met u sprekende, vergeten, dat ik, als uitgever der brieven mijns vriends, den lezer over andere dingen te onderhouden heb; maar gij wel-

ligt,

ligt, mijne vrienden, zoo velen gij ten minste met mij dagelijks omgaat of mij meer van nabij kent, zult onder deze lezers ook behooren, en dezer dagen heb ik zoo veel en zoo dikwijls om u en uwen leeftijd gedacht. Die brieven gaven daar aanleiding toe; maar van zelfs zouden mij deze ftreken er wel toegebragt hebben. Want nergens, zegt men te regt, voelt men zich minder alleen, minder van zijne vrienden gefcheiden, dan in de fchoone natuur. Alles neemt ons daar voor zich in, en fpreekt als het ware tot ons, zoodat het hart zich voor de zoetfte gewaarwordingen ontfluit en men zich van zelfs zijne kennisfen en vrienden voor den geest brengt en als met hen fpreekt. Zoo dacht ik dan aan u gedurig, en met te meer belangftelling in uw geluk, daar mijne geheele ziel zich, te midden der dierbaarfte betrekkingen, die ik op de wereld heb, voor liefde en vriendfchap geopend had. Is er wel een leeftijd, zeide ik bij mij zelven, gevaarlijker dan de hunne? Zij naderen hunne volle rijpheid en voelen in hun binnenfte hooge krachten zich ontwikkelen: hoe ligtelijk wanen zij zich verder gekomen, dan zij waarlijk zijn! En het is toch niet tegentefpreken, wat de grijsaard van den jongeling zeide, dat hij ons den man in zijn' vollen bloei vertoont en alles belooft, maar nog niets der maatfchappij heeft medetedeelen, dat rijp

en

en goed en harer waardig zou kunnen geacht worden. In diergelijke gepeinzen geve ik mij gedurig toe, mijne vrienden, en dan komen mij zoo velen van uwen leeftijd voor den geest, die zelfſtandig waanden te zijn, toen zij zich nog langen tijd moesten oefenen om het eenmaal te worden, of zich een naam zochten te maken, toen zij nog niets konden doen of voor den dag brengen, waarop duurzame roem zich kon vestigen. Duizende bergſtroomen bruiſchen hier met donderend geraas voort, en ik vraag van tijd tot tijd mijne gidſen, hoe de rivieren toch heeten, die er haren oorſprong aan te danken hebben: onbekende namen hoor ik veelal dan noemen, die ik zoo ras vergeet, als ik ze vernomen heb. Dan vooral komt mij die ſchaar van jonge menſchen te binnen, die in deze en in vroegere eeuwen handelen wilden, toen zij nog leeren moesten, univerſiteiten verlieten, na ze ſchier omgekeerd te hebben, met moed en kracht geducht, maar ontijdig, zich aankondigden en nu — vergeten zijn. Al wat eenmaal groot en in de daad onſterfelijk zal worden, ontſtaat uit geringe beginſelen, neemt langzaam toe, gaat geregeld voort en komt zoo eindelijk tot kracht en wordt voor de menſchen heilzaaam. Een eeuw heeft de eik nodig om tot die vastheid en zelfſtandigheid te komen, die allen in hem bewonderen: of, wil men

men een ander voorbeeld en dat hier mij de natuur voor den geest brengt: wie gij dan ook zijn moogt, en waar gij u ook op univerſiteiten bevindt, Duitſchers vooral! denkt aan uwen Rijn: het beeld van geſtadig vorderen, het voorbeeld van het *lente festinare*, het bewijs dat men zonder van elders aantenemen niet zelfgenoegzaam wordt: daarom vloeit die zoo vol, met zoo innerlijke kracht, zoo ſtandvastig en majestueus voort, omdat hij uit geringe beginſelen voortgekomen, wel hier en daar in zijn' loop bruischt en zich ontzagverwekkend hooren doet, maar ſteeds bijna eenparig voortgaat, en er zoo ver af is van alles aan zich zelven te willen dank weten, dat hij bij zijn' ſtillen loop van dag tot dag eene beek of ſtroom, ja ook rivieren opneemt, en zich daarmede voedt en verſterkt. Men hoort velen zich beklagen van te vroeg in de maatſchappij eene rol geſpeeld, te vroeg geſchreven te hebben; maar hebt gij nog wel iemand er berouw van zien hebben, dit te laat te hebben begonnen? Ik niet: of het mogten ligtzinnigen of waanwijzen geweest zijn, van welke dan vooral niets anders, dan wildzang en wind, ware te wachten geweest. Waanwijsheid is een erg kwaad in het menſchelijke leven, maar op univerſiteiten, waar men leeren en zich oefenen en daardoor wijs worden moet, beſtaat er geen erger.

———

Zoo

Zoo dikwijls ik hier onder het schrijven, van mijne papieren de oogen opsla, treft mij telkens op nieuw dat heerlijk, majestueus schouwtooneel der Alpen. Vrienden! zal ik u zeggen, wat er dan in mijne ziel omgaat? Daar achter, denk ik dan, achter die bergketen, ligt de oude wereld: daar Latium, daar Rome, daar de villa van Horatius, het Tusculanum, het Cumanum van Cicero! Van mijne jeugd af aan reikhalsde ik daar na, en met Mignon bij Göthe riep ik uit:

Dahin! dahin
Geht unser Weg! o Vater, lass uns ziehn!

Het was mij, als of dáár en in het oude Griekenland mijn vaderland was, en als of een heimwee mij daarheen trok. En hoe meer ik thans derwaarts genaderd ben, en hoe ontzaggelijker gebergten mij er van afscheiden, des te vuriger, gij begrijpt het, is mijn verlangen om aan gene zijde dier scheidsmuren te komen, en dáár de lucht in te ademen, den hemel te aanschouwen, de natuur te genieten, waar *die* dichters zongen, *die* redenaars spraken, *die* wijsgeeren dachten en nadachten, ja maar ook tevens, door de schoonste natuur als bezield en aangeblazen werden. Want is het niet waar? uit die oorden der fijnste bescha-

ving

ving en veredeling is over de Alpen tot ons als eene gezondere lucht overgekomen, die bij het herleven der letteren ons, mag ik het zeggen? weêr vrij adem deed halen, en, door barbaarsch bijgeloof en willekeur zoo lang neêrgedrukt, het hart ons opende voor het schoone, goede, edele, voor waarheid en deugd, voor godsdienst en vrijheid! Wie, wie is er dus, wien het hart naar die oorden niet heentrekt? En toch, vrienden, al mag het mij niet gebeuren in dat land van genot en herinnering te komen, gelooft mij, zonder eenigen weêrzin, eenige misnoegdheid zelfs, zal ik, ook zonder daar geweest te zijn, de terugreis aannemen, en, zijn wij eenmaal in ons Holland teruggekeerd, geen Zwitser is dan op zijne bergen vergenoegder, dan ik het in onze vlakten, midden onder mijne landgenooten en ulieden ben. Men moet niet alles willen genieten, wat men verlangt: wat is het leven zonder verlangen? en trekt de knaap, die naar beschaving en veredeling streeft, naar dat vaderland der kunsten en letteren, als ware dat het zijne: op rijperen leeftijd zegt men: thans moet ik voor mijn' geboortegrond, voor mijn wezenlijk vaderland leven en werken. Deden dat die zelfde oude dichters en redenaars en wijsgeeren niet, en, hadden zij dat niet gedaan, hoe ware het dan mogelijk geweest, dat zij zóó gezongen, zóó gesproken, zóó ge-

schreven hadden? Vaderlandsliefde toch alleen, weten we, ontwikkelt de talenten eens volks, en daarenboven, brengt het onze natuur niet mede, dat wij voor ons vaderland leven? Ware eens iemand — men kan het zich voorstellen — uit onze streken bij diezelfde Ouden in den tijd hunnes bloeis gekomen, zonder ander oogmerk dan alleen, om daar onophoudelijk te genieten en hen zelve te bewonderen, wat, denkt gij, zouden zij van hem gedacht hebben? Zij hadden zich verwonderd, ik ben er zeker van, en de een had den anderen aangezien en gezegd: *heeft die man dan geen vaderland?* Dat moet de vrucht van ons reizen, dat die van onze klassische letteroefeningen zijn, dat wij er des te beter door voorbereid worden om handen aan het werk te slaan, en werkdadig voor vaderland en medemenschen te leven. De mensch is om te *werken* geboren, zoo wel als om te *genieten: geen genot zonder werkzaamheid*, en ons werk, vrienden, het beoefenen van kunsten en wetenschappen, is vol genot!

Wat het zegge, geen vaderland meer te hebben om er voor te leven, heb *ik* ondervonden voor veertien, vijftien jaren: gij waart toen nog te jong, om dit te beseffen; maar wij allen beseften het diep. Onder het gebied van eene andere natie waren wij gebragt, en die natie, hoe kon het

het ook anders? telde ons niet. Het was ons als of ons levensbeginſel ophield te werken, en wij zoo van dag tot dag zouden verkwijnen. Wie kon met genoegen meer denken, waar van hij ſedert zijne vroege jeugd gehoord en gelezen had, aan der voorouderen heldenmoed, aan hunne vrijheidszucht en vaderlandsliefde, aan hetgene zij, door die vrijheidszucht en vaderlandsliefde, voor ons, hunne kinderen, hadden tot ſtand gebragt? Wij moesten ons zelven immers voorkomen, zulke voorouders onwaardig geworden te zijn? En de toekomst? Hoop bleef ons nog altijd over; maar welke vooruitzigten gaf dat gedurig toenemen en bevestigen dier wereldmonarchij en der heerſchappij van *die* natie, welke ongaarne van anderen iets aanneemt en van anderen als vordert om zich naar haar voorbeeld te gedragen. Vrienden! het is onwaardeerbaar, het geluk, dat ons te beurt is gevallen. Ligtzinnigen en waanwijzen, van welke ik zoo even ſprak, vatten dat niet; maar gij en ik en allen, die Nederlanders mogen heeten, gevoelen het door en door. Nu ſchamen wij ons niet meer, als een Engelschman of Franschman ons van zijn vaderland ſpreekt, als wij Demosthenes en Cicero en de oude en nieuwe geſchiedſchrijvers lezen, als ons de geſchiedenis op iedere bladzijde te lezen geeft, dat een onderworpen volk en dat zich die

onderwerping getroostte, nooit iets groots of edels uitgevoerd of aan het licht heeft gebragt, maar *die* volken alleen roemvol bekend zijn, die zelfſtandig waren of het zochten te worden. Ook *wij* zijn weêr natie, zelfſtandige natie geworden: zeggen wij nu bij ons zelve, wanneer wij anderen daarop hooren roemen, en welk volk, denken wij er bij, heeft daar meer voor over gehad, meer daarvoor gedaan, heerlijker dat verkregen, dan wij in vroegere eeuwen? Vrienden! dat wij het dan toch blijven! en daartoe behoort in de eerſte plaats, dat gij en ik en alle Nederlanders, ieder op zich zelven zoo veel mogelijk zelfſtandig, niet eigenzinnig, eigenwijs, Stoïsch zelfgenoegzaam, maar in den zin, als de Oude dat wilde, en wij het nu, dunkt mij, duidelijk begrijpen, *zedelijk* en *verſtandelijk zelfſtandig* zoeken te worden. — Maar ziedaar mij weder geheel in Holland en bij u in gedachte overgebragt, zoo dat ik mij, bij het opſlaan der oogen, verwondere, mij hier te bevinden. Zoo trekt het vaderland ons aan, vooral zoo men daar vrienden, oudere en jongere vrienden, en een' werkkring heeft, waaraan men met hart en zin zijn geheele leven gewijd heeft! En zou ik dan de Alpen over willen om daar eindeloos te genieten? Houdt er u verzekerd van: al leefden wij in gelukkig Arkadië, of, wat ons nog gelukkiger zou

toe-

toefchijnen, in de eeuw van Perikles of Mecenas, zonder vaderland te hebben, zou dat genot voor ons geen genot kunnen zijn: want dat is er niet, zoo als ik zeide, zonder werkzaamheid, en alle werkzaamheid ware dan zonder doel.

Niet alles te willen genieten, wat men verlangt, maar, wat ons te genieten gegeven wordt, dat te fmaken en er nut voor zich zelven en voor anderen van te trekken, ziedaar, vrienden, eene wijze les! Dit doen wij dan ook hier, en waar, ook in Italie zelfs, zouden wij dit meer en beter doen? Wat genot, hoog natuurgenot, maar ook tevens werkzaamheid en vaderlandsliefde is, en hoe dat alles van elkander afhangt en het een op het ander werkt: geen land, zou ik zeggen, in de wereld, waar men dit beter inziet dan in dit Berner-Oberland! En ook dit leert men hier: ik ten minfte heb het nergens duidelijker leeren inzien: dat men zich in de jeugd van herderwerelden vol onfchuld en kalmte al zeer verkeerde begrippen vormt. Wij leven hier, in de daad, midden in de fchoonfte herderwereld, waar alles de natuur ademt, alles tot genot der natuur dienftig is. Om haar vrij en van alle kanten te genieten, zijn de woningen, met derzelver omgangen, geheel ingerigt: ten blijke deze omgang,

dit

dit balkon, een' tuin gelijk, waarop ik thans, midden onder geurende roozen, zit te fchrijven. Geene boerin bijna zie ik hier voorbijgaan, of haar hoed heeft een' bevalligen vorm, als die der Arkadifche herderinnen, en bloemen zie ik er op. Beftijgen wij de bergen, zoo hooren wij van tijd tot tijd in de ftilte der natuur een' herdersknaap in de verte zijn koelied zingen, en, houdt hij op, voortdurende zijn nog de harmonifche geluiden der klokken van de grazende koeijen. Dat is een nieuw Arkadië, zoudt gij zeggen, niet waar? maar hoort mij verder. Nu en dan laten wij ons over de meeren voortroeijen: het water dier meeren is zoo fchoon! zuiver en doorfchijnend is het als kristal, en zoo fchitterend groen of blaauw, als de fmaragd of het azuur des hemels: en ftil daarover met de onzen voortvarende, hooren wij niet zelden uit de omftreken of uit naburige vaartuigen, vrouwenftemmen, zuivere, fchoone vrouwenftemmen, in volmaakt akkoord, de fchoonfte zangen aanheffen. Nu hoor ik u zeggen: is het dan een tooverland, waarin gij u met de 'uwen bevindt? Vrienden, neen, dat is het niet. Dit Berner-Oberland bevat veel hooger genot, dan tooverwerelden of het zorgenvrij Arkadië: want met werkzaamheid is het genot hier gepaard en vaderlandsliefde verhoogt het. Het zijn geene Sirenen, die oor en hart hier zoo betooveren; eenvoudige boerinnen zijn het,

wat

wat minder ſtijf welligt en wat meer opgewekt en vrolijk, dan bij ons, maar *boerinnen* toch en die naar den harden veldarbeid gaan of er van daan komen. En die herders? zij zingen niet aan de voeten hunner Chloé's, bij murmelende beekjes, in maneſchijn, van liefde: rappe gasten, *boeren* zijn het, zoo als bij ons en elders, maar die van geen grooter genoegen weten, dan oudvaderlandſche liederen te zingen, en geen' heiliger pligt kennen, dan voor het vaderland te vechten, als het er regt op aankomt. Zoodanig is het volk, dat hier, in deze natuur, leeft en geniet, en ik laat het u beoordeelen, of gij er denkbeeldige herders en herderinnen, ja, Sirenen boven zoudt verkiezen. Maar ook dit niet te vergeten! Even als wij onzen Willem van Oranje, zoo eert de Zwitſer den grondlegger zijner vrijheid, en op eene wijze doet hij dat, die ook ons ten voorbeelde mag ſtrekken. Ieder voorjaar komen allen uit de omſtreken van het Lucerner- of Vierwaldſtätter-meer bij Tell's kapel te zamen, en vieren daar godsdienſtig het feest der bevochtene vrijheid en des onſterfelijken helds: en dat zij daar niet uit ſleur en gewoonte opkomen, maar omdat de held in aller harten leeft, dat blijkt uit het vuur zoo wel, dat in hunne oogen ſtraalt, als zij van Willem Tell ſpreken, als uit de zelfbewustheid, die men tevens op hun gelaat leest,

van

van in tijd van nood zich even zoo te zullen gedragen. Gedenkteekenen vindt men hier overal zoo van latere, als van vroegere tijden, en niet van heldenmoed alleen, maar ook van trouw en ſtandvastigheid. Bij Lucern ziet men — wij zijn er nog niet geweest; maar, waar men in Zwitſerland ook reist, men vindt er de afbeeldſels van — men ziet daar, in eene rots uitgehouwen, een' ſtervenden leeuw: de ſchicht des vijands, bemerkt men, had hem getroffen. Het is de karakteristike voorſtelling dier brave en dappere Zwitſerſche lijftrawanten van Lodewijk den zestienden, die om den Vorst te verdedigen, dien zij trouw hadden gezworen, met leeuwenmoed ſtreden, en, als Leonidas met zijne drie honderd, liever zich ſlagten lieten, dan niet aan eer en pligt en het vaderlend getrouw te blijven. Dat alles vindt men in verdichte herderwerelden niet, waarin het leven, zonder zorg of bedrijf, aan een' zoeten droom gelijk is; maar dáár, aan de oevers dier Vierwaldſtätterſee, de toonelen der heldendaden des volks, en waar iedere plek aan een' held of bedrijf herinnert, dáár ziet men het leven, zoo als het is en zijn moet, vol handeling, vol werking en tegenwerking, vol volksgeest en volkskarakter. Welhaast hopen wij ze langs te varen, die oevers, en die plekken te bezoeken en wel, met Schillers Tell in de hand!

On-

Onſchuld ſtelt ons de Arkadiſche herderpoëzij in de ſchoonſte beelden voor, en van daar het bekorende dier zangen. Zoo dit u in dezelve getroffen heeft en nog ſteeds bij het lezen treft en bekoort: geluk daarmede, mijne vrienden, het doet uw hart eer aan. Ik rade het u ook niet af, in Gessner zoo wel, den dichter der natuur uit deze ſtreken, als in Theocritus of Virgilius te lezen. Zulke voorſtellingen, mits *waarheid* in de verdichting doorſtraalt, en onſchuld er naar het leven in geſchilderd is, hoe zouden die niet nuttig en heilzaam zijn? Beelden, volmaakte beelden moeten noodzakelijk ons voor den geest zweven, zullen wij naar het volmaakte ons vormen, en het in ons leven en handelen zoeken uittedrukken. Maar weest op uwe hoede, vrienden, dat met uwe zucht voor het goede en edele uwe waarheidsliefde niet in tegenſpraak kome. Weet, dat hoeveel waarheid er ook in die voorſtellingen moge begrepen zijn, die voorſtellingen zelve valsch zouden bevonden worden, zoo men er de werkelijke wereld in meende afgebeeld te zien: weet: mijne ondervinding, de ondervinding mijns geheelen levens getuigt het: dat er niets ſchadelijker voor ons geluk, niets meer geſchikt is om ons het leven te verbitteren, dan valſche voorſtellingen van menſchen geluk. Want de werkelijke wereld zijn wij niet ingetreden, of,

in

in plaats van zoo reine onſchuld te vinden, is men er dagelijks getuige van de ergſte misdrijven, in plaats van zoo veel rust en vrede te genieten, wordt men in twisten en wat niet al? gewikkeld, en wel haast zou men, bij het zien en ondervinden van zoo veel list, bedrog en huichelarij, zoo men geene vrienden bij zich had, menſchenhater worden. En het ſlimſte heb ik nog niet genoemd: men komt in gevaar van eenmaal egoïst, en de ergſte aller egoïsten, van *dweeper* te worden. De ſchoone beelden der jeugd verflaauwen en verdwijnen met de jaren: daarvoor komen woorden, ſchoone, verhevene woorden, maar zonder zin, zonder zamenhang, in de plaats. Schitterende wartaal vervangt de taal der poezij, en men hoort die op een' toon ſpreken, als bevatte zij de hoogſte wijsheid. De verſtandige beklaagt dan den in ſchijn ijlhoofdigen, en zoekt hem door de rede te regt te brengen; maar hij, zóó is hij met zijn verheven gevoel, zijne mystike beſpiegelingen, zijne denkbeeldige geestenwereld ingenomen, dat hij op de rede en op alle wijzen en verſtandigen neêrziet, en zich alleen, of zoo niet alleen, met zeer weinigen ſlechts, door een' ſtraal der Godheid verlicht waant. Van geluk mag ik ſpreken, dat ik daar nog tijdig voor gewaarſchuwd ben. Want begint men, als ik, met de ſchoonſte, de be-

bekoorlijkste, maar toch valsche voorstellingen, en gaat men voort met de verbeelding op al hooger en hooger voorwerpen te rigten, men weet het niet, vrienden, waar het eenmaal met ons op uit zal loopen.

Veel denk ik hier over mijn eigen leven na: want dit is het onderscheid tusschen u en mij: gij ziet alles in de toekomst vooruit, en ik mag zoo nu en dan wel eens op vroegere dagen, bijzonder op mijne kindschheid en jeugd terugzien. Daar is een tijd in mijn leven geweest: zoo even begon ik er al van te gewagen: dat ik bij het lezen der Ouden, dag en nacht in de oude wereld mij verbeeldde te zijn, en, naar mate ik mij daar gelukkig voelde, in diezelfde mate mij beklaagde in zulk een menschdom, als het tegenwoordige is, te moeten leven. Maar zal ik u tevens zeggen, hoe ik mij weêr langzamerhand met mijne tijdgenooten en met mijn noodlot verzoend heb? Het was, om het u met één woord te zeggen, door aan *waarheidszucht* mij meer en meer overtegeven, en door *van valsche voorstellingen idealen*, en *van idealen ideën* aftescheiden. Hoe meer ik de Grieken in hunne geschiedenis van alle kanten zocht te beschouwen, des te meer begon mij de donkere zijde der natie in het oog te vallen. Dat mishandelen der verdienstelijkste burgers, dat dol voortrennen van

op-

opgeruide fcharen, die ligtzinnigheid, wraakzucht, wreedheid — hoe zeer ik dat alles van mij had zoeken te verwijderen, eindelijk maakte het zich van mijnen geest meester, en ik zeide: maar om waarheid is het mij immers te doen? en al kost het mij al mijn genoegen, als ik er waarheid voor in de plaats krijge, is de ruil toch niet onvoordeelig. In 't kort, mijne idealen van de oude wereld waren voor mij verdwenen: ze waren bevonden valfche voorftellingen te zijn. En nu ook, van de andere zijde, kwam mij het tegenwoordige menschdom niet zoo geheel verwerpelijk voor. Een hooger karakter vond ik in de Germaanfche, dan in de Griekfche volken: dat voelde ik bij het lezen van onzen Osfian en het vergelijken van hem met Homerus: en moest dit bij mij de fchaal zelfs niet doen overflaan? — Maar had ge, zult gij zeggen, nu geen leed er van, uwe idealen zoo verloren te hebben? Dat had ik, vrienden; maar in plaats van valfche beelden kreeg ik ware, kreeg ik ten minfte eigenlijke *idealen* voor het oog, en kon ik mij daardoor dat verlies niet getroosten? Dit vat gij welligt nog niet; maar ik zal het u zeggen. Op menfchen en volken had ik fteeds toegepast al wat mijne zucht voor het volmaakte mij had doen voorftellen. Dit deed ik nu niet meer: het onvolmaakte kwam mij meer en meer voor,

eene

eene der hoofdeigenſchappen van al het menſchelijke te zijn, gelijk het volmaakte alleen het goddelijke eigen is, en ſtout weg zeide ik nu: zoo gij idealen wilt, zoek ze niet in de menſchenwereld zelve: daar kunnen zij niet zijn. Zoo wendde ik dan het oog elders heen: ik lettede op hetgene menſchen en volken hadden *trachten* te worden of daarteſtellen, en nu kreeg ik wat ik verlangde. Dat is altijd, zeide ik, het volmaakte geweest: naar idealen ten minſte is het ontworpen geworden: anders toch hadden zij nooit iets ſchoons, iets goeds, iets edels en voortreffelijks uit kunnen voeren. Wat denkt gij? moest deze veranderde wijze van zien op mijne ſtudiën niet grooten en heilzamen invloed hebben? Waarheidszucht, vrienden! had mij tot *vrij* mensch gemaakt, daar ik te voren de ſlaaf mijner verbeelding en mijner valſche idealiſche voorſtellingen geweest was. Voorbeelden mogen het u ophelderen. Demosthenes, om dit te nemen: zoo even ſprak ik nog van hem: had ik te voren als volmaakt burger en ſtaatsman zoeken te verdedigen, en, wat men mij ook tegenwierp, het wegwerpen van zijn ſchild in den ſlag bij Cheronea, het verlaten van het gezantſchap aan Philippus, zelfs ook de Perſiſche geſchenken, ik weet niet hoe? maar toch had ik het weten goed te maken, om mijn ideaal zuiver te houden. Even zoo had ik

niet

niet kunnen gedogen, dat men van mijn' Plato, van Cicero, van beider fchriften en philofophie eenig vermoeden deed blijken, als ware er op hen en het hunne toch wel iets aantemerken. Nu zeide ik ronduit: ver waren die allen met al wat zij ons opgeleverd hebben van de volmaaktheid af. Idealen zijn hoog, oneindig hoog boven de menfchelijke zaken verheven, maar zij hebben *geftreefd* naar het volmaakte, gelijk alle menfchen daar naar ftreven, de geheele natuur daar naar ftreeft, en zij, die Ouden, *zij* zullen de idealen van het fchoone en goede, in hun handelen en fpreken en fchrijven, wel het best uitgedrukt hebben: ziedaar wat ons te befchouwen, te bewonderen, ook natevolgen valt: en waagden het fommigen van hen, als Xenophon in zijne *Cyropedie*, en Plato in zijn' *ftaat* naar diezelfde idealen, de een eene volmaakte heerfchappij, de ander een volmaakt gemeenebest te fchilderen, al kan aan dezelve de werkelijke wereld, die onvolmaakt is en het altijd zal blijven, niet beantwoorden, de waarheid in de verdichting vervat, moet het voorwerp onzer naauwkeurigfte onderzoekingen zijn. Er kwam nu wel voor mijn oog, ik beken het, een nevel over de oudheid heen; maar al wat uit de oudheid tot ons overgekomen is, kunstgewrochten zoo wel, als fchriften, en alles wat de eerften der Grieken en Romeinen naar de idealen van het fchoo-

ſchoone en goede otworpen hadden, dat kwam mij nu in vollen glans en luister voor den geest. Hoe mij dit aanſpoorde om de overblijfſelen der Ouden grondig te beſtuderen, door mij gegeheel in hunne taal, in hunne wijze van denken en handelen, in hunnen geest in één woord, overtebrengen, behoeve ik u niet zeggen; maar daar bleef het niet bij. Om waarheid was het mij nu eenmaal, zuivere waarheid te doen, en nu vroeg ik: hebben die Ouden ons van dit alles wel de ware voorſtellingen gegeven? Ieder mensch, ieder volk, iedere leeftijd heeft op zijne wijze ſteeds idealen uitgedrukt. Gij ziet, hoe yer zich het veld mijner ſtudiën uitbreidde. Latere gedenkſtukken moesten nu mede beſchouwd, latere dichters en ſchrijvers mede gelezen, latere tijden mede onderzocht worden. En toen aan het vergelijken van dat alles om het ware ideaal te vinden! . . . Wat zal ik meer zeggen? ik was op weg, om mijne eigene nietigheid door en door te gevoelen; maar tevens om het volmaakte, waar naar ik ſtreefde, uit de volmaakſte beelden, die menſchen er zich van voorgeſteld hadden, eenigermate te leeren kennen. Het ging mij als eenen ſchilder, die wat ſchoons en waars op zijn paneel zoekt te brengen, en daartoe naar Italie en elders heen reist, om de voorſtellingen der eerſte meesters uit hunne meesterſtukken opte-

te-

temaken: deze toch, denkt hij, zullen bij het hoogfte, het ware ideaal, wel het naaste gekomen zijn.

. Gij ftaat welligt verbaasd, vrienden, van de hoogte, die ik beklommen heb; maar *nog* moest ik een trap hooger, om eindelijk weêr tot mij zelven te komen en den weg te vinden, die naar de waarheid leidt. Er bleef mij nog over, gelijk ik zeide, van *idealen* *i d e ë n* aftefcheiden, en dit heb ik aan Socrates vooral en Plato, en den man niet te verzwijgen, die mij in kennis met deze beide gebragt heeft, ook aan mijnen Wyttenbach, den onvergetelijken! heb ik dit te danken gehad. Socrates hoorde ik altijd vragen: wat is fchoon, wat leelijk? wat is goed, wat kwaad? wat regt, wat onregt? wat heilig, wat onheilig? en Plato fprak mij gedurig van *het fchoone*, *het goede*, *het regte*, *het heilige:* ziedaar de *i d e ë n*, zeide hij, en wees naar boven, de eeuwige ideën, die de Godheid aanfchouwde bij het vormen der wereld en de mensch moet trachten in het oog te krijgen en in het oog te houden, zal hij *καλοκἀγαθος*, zal hij *Φιλόσοφος*, zal hij volmaakt mensch en der Godheid gelijk worden. Dat beviel mij boven alles: want verhevener taal had ik nog nimmer gehoord, en nu meende ik de idealen, die ik van anderen gevonden of zelf gevormd had, te zullen kunnen toetfen. Aan die eeuwi-

wige, die onveranderlijke ideën, dacht ik, moeten zij beantwoorden en anders zijn het geene ware idealen. — Maar, waar zijn die ideën? hoor ik u vragen: daar boven, zeide Plato, doch wie heeft die immer aanfchouwd? — Zoo vroeg ik ook, vrienden, en na jaren daar over nagedacht te hebben, zie! zoo kwam ik van mijne hoogte, mijne verbazende hoogte, geheel op de aarde terug. Alle menfchen zag ik, in al hunne beoordeelingen, het fchoone, het goede, het regtvaardige, in één woord, de *ideën* tot maatftaf en proeffteen nemen, alle menfchen hoorde ik er van fpreken en in alle gefprekken, het menschdom zelf zag ik er naar handelen en in alle tijden, of ten minfte voorgeven van er naar te handelen. En nu hield ik op te vragen, waar die ideën toch mogten zijn, maar fchreef ze eenvoudig aan 's menfchen geest toe, die ze noodzakelijk zich voorftelt, om te kunnen denken en oordeelen, maar ook des te beter denkt, des te zekerder oordeelt, des te volmaakter idealen zich vormt, en de idealen van anderen des te juister fchat, hoe zuiverder hij zich die voorftellen kan. — Zoo kwam ik eindelijk tot mij zelven terug, en nu meende ik tevens het pad der waarheid gevonden te hebben. Met mij zelven dus aantevangen! dacht ik. Den zin voor het fchoone en goede en regte, vooral voor het ware, dien ik met alle menfchen gemeen

heb, dien moet ik voortgaan met door het beoefenen van kunsten en wetenschappen, door het lezen van ouden en lateren, door zamen te spreken met anderen en zamen met hen te onderzoeken, onophoudelijk te scherpen en te veredelen. Hoe beter mij dat gelukt, des te minder gevaar zal ik loopen van valsche voorstellingen en hersenschimmen voor reine idealen te houden, des te gewisser zal mijne uitspraak zijn over hetgene waarlijk schoon, waarlijk goed en regt en heilig, in één woord, over hetgene *waar* is. Nu, vrienden, nu eerst raakte mijn inwendige zin in volle werking!

En welken invloed deze geheele onwenteling mijner ziel op mijn leven gehad hebbe, is moeijelijk te beschrijven. Het kwam mij voor, als ware ik op eens ontwaakt uit de droomen mijner jeugd. Hoe meer ik op mij zelven steeds terugkwam en mij zelven zocht natevorschen, des te duidelijker ging ik beseffen, waartoe ik hier gekomen was: niet tot genot zonder werkzaamheid, hoe kan dat doel voor een' mensch zijn? zeide ik: men late dat aan sentimenteele herders en hun vee over: neen! volmaking, verstandelijke en zedelijke volmaking, en ook anderen daartoe te brengen, dat moet het doel, het vaste doel mijns levens zijn. En daartoe, begrijpt gij, kwam mij nu mijne geheele studie, al wat

ik

ik te voren beſchouwd, onderzocht, gelezen en beoefend had, ieder oogenblik te pas: vooral maakte ik mij de voorſtellingen, de idealen der eerſte ſtaatkundigen en wijsgeeren van vroegere en latere tijden, bijzonder ook die der eerſte dichters ten nutte, om er zoo veel mogelijk mij naar te gedragen, en er, om zoo te ſpreken, op het paneel mijns levens een en anderen trek uit over te brengen. Dit deed ik, zeg ik, zoo veel ik kon, maar liever, dit zocht, dit trachtte ik te doen, of, om het nog juister uittedrukken, zoo zag ik, wat mij te doen ſtond, hoe weinig ik het ook deed, en hoe men tot waarheid en deugd kan komen. Maar genoeg: ſtudie en leven leerde ik in noodzakelijk, in onafſcheidelijk verband brengen. Die door ſtudie niet beter wordt, zeide ik, en er ook niet anderen door zoekt te verbeteren, wat heeft hij er aan? — Aan *waarheidszucht* ben ik dit alles verſchuldigd, vrienden, en ook dit nog, dat voor het *geluk des levens* zoo hoogstbelangrijk is, dat ik, mij zelven zoo onderzoekende, ook mijne medemenſchen en de wereld, waarin ik leef en leven moet, beter heb leeren kennen. Ik klaagde nu niet meer over den tegenwoordigen tijd, als ware men in Griekenland alleen gelukkig geweest. Te midden van zoo veel verkeerdheid en boosheid en gruwelen, waarvan wel altijd de wereld vol zal geweest zijn, vond ik overal menſchen,

die het goede wilden en zochten, hier en daar ook dezulken, op wier gelaat ik las, dat er iets verhevens en fchoons in hun binnenfte huisvestte: ook vrienden vond ik, of, die ik had, leerde ik waarderen, (dit kon mij de oudheid niet geven) vrienden, in de hoogere beteekenis des woords, in wier fchoone ziel ik mij fpiegelde en mij zelven als aanfchouwde, tot mijne befchaming, ja, maar tevens tot mijne veredeling, daar zij mij het beeld van deugd en waarheid te klaarder voor den geest deden krijgen. Wat zegt gij? moest ik mij niet geheel met mijn' leeftijd en mijn lot verzoenen? en wat mijn lot betreft, geen fchooner, kwam het mij voor, kon een' mensch te beurt vallen, dan mij was befchoren. Het was dat ik mij fteeds midden onder jonge menfchen bevond, wier jeugdig gevoel het mijne altijd jeugdig en levendig deed blijven, wier opmerkingen en vragen mijnen geest fteeds fcherpten en mijn' lust tot onderzoek, mijne zucht voor waarheid aanhoudend voedden. En onder dezelve, ook dit was mij befchoren, en is er iets benijdenswaardiger? vond ik er ook, die zich onbefmet hadden bewaard, mij regt in de oogen dorften te zien, als zij mij van waarheid en deugd, als zij van *onfchuld* mij hoorden fpreken, en daarom mij lief kregen, daarom mijne vrienden werden, omdat zij, onder dat fpreken,

ken,

ken, voor deugd en waarheid, het doel hunner begeerten, zich hadden voelen ontvlammen. Wat zou ik hiervan nog niet te zeggen hebben! Maar hoort het einde mijner geschiedenis, vrienden. Ik eindigde met niet alleen *in* mij te ontdekken, wat ik mij *buiten* mij verbeeld had; maar ook met *rondom* mij te vinden, wat ik te voren, om gelukkig te wezen, in Arkadie, in Latium, in Jonie, in Attica en ik weet niet waar al gezocht had. Wat zeg ik? Veel meer vond ik hier, dan ik mij daar in mijne jeugd had kunnen voorstellen. Want wat is genot zonder vaderland en betrekkingen, waarvoor men leeft en werkzaam is? en wat is edeler werkzaamheid, wat hooger genot, dan anderen tot het schoone en goede opteleiden en met hen de vruchten van dat onderling streven te smaken?

Ziedaar dan, vrienden, hoe ik afgedwaald ben en weêr, door middel mijner leidslieden, heb zoeken teregt te komen. Gijlieden, meen ik, zult wel zoo wijs en verstandig geweest zijn van er u voor te hoeden; maar trekt u welligt nog heden het hart naar die schoone, bekorende tooverwerelden, leert dan uit mijne ondervinding. Ook hier, gelijk in alle andere menschelijke zaken, maar hier voornamelijk, komt de les der wijsheid zoo te pas: *die staat, zie toe, dat hij niet valle.* Want hoe ligt men zoo te ver kan komen, leeren ons de

de voorbeelden van zoo velen, die bij gebrek van zulke leidslieden, als ik gehad heb, of door verkeerde te volgen, fteeds op het dwaalfpoor gebleven en eindelijk tot mystikerij, tot volflagen dweeperij gekomen zijn. Want het is maar zoo, als ik daar even begon te zeggen: ligtelijk flaat men daartoe over, wanneer men van jongs af het hoofd vol valfche voorftellingen gekregen heeft, en, let wel! het zijn de eerfte geniën, die er het ligst toe vervallen. Middelmatige menfchen, zegt Plato, hebben het nooit in wat het ook zij, en zoo min in het kwade, als in het goede, ver gebragt. Zonder levendige verbeelding, zonder fcheppend vernuft en fchitterende gaven heeft nooit een dweeper de wereld beroerd. Daarom verwondert u niet, zoo gij niet alleen zwakken van geest ziet dweepen, maar menfchen ook even zeer en het ergst, van welke gij zulks het minst zoudt verwacht hebben. Het hangt hier alles van de verbeeldingskracht af: wordt die niet bij tijds door de rede beteugeld, zoo komt men van lieverlede tot allerlei buitenfporigheden en men eindigt met zich in het verderf te ftorten. Dweepzucht is eene koorts, zegt men, en zeker, vele eigenfchappen heeft zij met dezelve gemeen, en deze voornamelijk, dat het zwakheid is wat kracht fchijnt te zijn, en beide even zeer den mensch naar ziel en ligchaam van zijn

bloe

bloei eñ natuurkracht beroven. Hoe men van koortſen menſchen geneest, laat ik den geneesheer over om het hun voor te ſchrijven; maar voor dweepzucht, vrienden, weet ik een middel, ten minſte een behoedmiddel, dat niet faalt: het is, dat men van jongs af zich gewenne, om *waarheid* en niet dan *waarheid* te willen en te zoeken: en dat voorſchrift, maakt er ſtaat op, is voor alle ziekten en kwalen der ziel een algemeen en zeker geneesmiddel. Gij weet, hoe men de Waarheid afbeeldt: zij houdt een' ſpiegel in de hand en heeft het gelaat met een' ſluijer overdekt: voorts is het eene ſchoone, bevallige, bij uitſtek beminnelijke vrouw. Zulk eene gids, wie zou die niet gaarne volgen? Maar weet, dat zij ons op onzen weg gedurig dien ſpiegel voor de oogen houdt, en wij daarin dan ons zelve met al onze misvattingen, vooroordeelen, buitenſporigheden, dwaasheden, gebreken', wie toch heeft die niet? tot onze verbazing en ſchande te zien krijgen. De meeste harer volgers haten dien ſpiegel, hoe zeer zij ook verzekeren, dat zij *haar* beminnen: doch *zij* zegt: *zoo lang gij van dat alles niet rein zijt, o mensch, kunt gij mij niet beminnen, en zoo lang gij u niet geheel en onverdeeld aan mij overgeeft, ligt ik den ſluijer van voor mijn aangezigt niet op.* Wat zegt gij van deze dichterlijke

voor-

voorſtelling? maar, vrienden, geene andere taal doet ons de wijsbegeerte hooren. *Ken u zelven* roept ons de vader der wijsbegeerte en met hem ieder, die wijs en verſtandig is, toe: en Plato voegt er bij: *het oog der ziel moet gezuiverd, en op het ware, op de ideën gerigt worden; maar dan ook in alle verzoekingen, verleidingen, bij allen tweeſtrijd met ons zelve, alleen te vragen: wat is ſchoon? wat is goed? wat is regt? wat is heilig? en zonder her- of derwaarts te zien, naar die eeuwige ideën te leven en te handelen! Door dit te doen, o mensch, wordt men gelukkig, in waarheid gelukkig, en meer en meer der Godheid gelijk.* Nog eens, wat zegt gij van dit alles, vrienden? Maar ik weet, wat gij er op antwoorden of liever met mij er nog bijvoegen zult. Verheven wijsgeer! zullen wij zeggen, wij juichen u toe, wanneer wij u dus hooren ſpreken: maar ſedert gij van hier verſcheiden zijt, heeft het menschdom uwe ideën, uwe goddelijke ideën, in een' mensch, die op aarde verſcheen, verwezenlijkt gezien: *waarheid* en *onſchuld* waren de grondtrekken van het beeld der Godheid, en *liefde* bezielde het in ſpreken en handelen. Om ons daaraan gelijkvormig te doen worden, zal ook uwe wijsbegeerte ons dienen: maar *dat* ons te aanſchouwen te geven en ons *daardoor* rein en heilig tot God te brengen,

ver-

verhevenste aller wijsgeeren, dit vermogt uwe wijsbegeerte niet.

Rudesheim aan den Rhijn.

Na dit geschreven te hebben — het was te Interlaken in Berner-Oberland: — legde ik de pen neêr om te midden dezer verhevene bespiegelingen Gods schoone natuur, zoo als die daar zich vertoont, te aanschouwen en te genieten. Thans zijn wij op de terugreis en reeds voorlang hebben wij de Alpen uit het gezigt verloren; maar men verlaat dat land niet, vrienden, zonder herinneringen met zich te nemen, die het leven, zou ik zeggen, moeten voortduren. Nog steeds staan zij voor mijnen geest daar, die Alpen, met die hemelhooge, glanzende toppen, en levendig, diep gevoel ik nog steeds, wat mij derzelver aanblik, wat mij sedert de Vierwaldstättersee, en boven alles de Rigi te gevoelen en te beseffen heeft gegeven. Het is die oorden vooral eigen, dat er de natuur op het innerlijk gevoel zoo wel, als op de zinnen, hoogen, ongekenden invloed uitoefent. Nergens nog zagen wij bloemen zoo frisch en levendig van kleur, nergens in rivieren of meeren het water zoo schoon en doorschijnend, nergens den hemel zoo schitterend blaauw, als dáár, in dat Paradijs. Moet dat niet de ge-

hee-

heele ziel verlevendigen en als verhelderen? Wat zuiverheid van hart, helderheid van geest en verstand is, geeft daar ons de natuur als in een' spiegel te aanschouwen: en geen wonder dus, het gene ik nu eerst begin optemerken, dat *onschuld* en *waarheid* daar zoo gestadig de stof mijner gepeinzen geweest is. En wat zal ik van elke dier streken bijzonder, van Grindelwalds valleijen, van dat Lauterbrunnen, dat land der bronnen en watervallen, en wat dat bij ons opgewekt heeft, zeggen? Aanhoudend duurt dat ruischen dier bergstroomen daar voort, en wie denkt dan niet in, dat dit reeds sedert jaarhonderden, jaarduizenden zoo voortgeduurd heeft, en nog jaarduizenden zal voortduren, zoo lang de Alpen daar staan, en wie, die dat indenkt, voelt zich dan niet door gevoel en besef van eeuwige voortduring als weggesleept en medegevoerd? Maar de Rigi! vrienden! zoo gij ooit in Zwitzerland komt en wat zien en gevoelen wilt, dien moet gij dan beklimmen, en den nacht er op doorbrengen om s' anderen daags van daar de zon te zien opgaan. Wij hebben dit met alle de onzen gedaan, en zeker, niets heeft op ons voor ons geheele leven dieper indruk gemaakt. Terwijl het nog nacht was van rondom, en wij met alle de aanschouwers (van alle natien vindt men daar menschen in grooten getale bijeen) op den top des bergs naar

naar het oosten uitzagen, trof ons op eens van ter zijde het rozenrood der hooge Alpentoppen: ſchoon, bekorend ſchoon ſtak dat bij de duisternis van rondom af: en zoo begon niet de dageraad aantebreken, of een herdersknaap, die ons met zijn hoorn vooruit getreden was, begroette op Zwitſerſche wijs en toon dezen bode van den aankomenden dag. Van oogenblik tot oogenblik kwamen nu die reuzengebergten zoo ver het oog reikte, als een grootsch amphitheater, in volle pracht en majesteit te voorſchijn. En nu trok ook Zwitſerland daar beneden, als ware het ééne vallei, maar als de ſchoonſte aller valleijen, vol meeren en ſtroomen, het oog tot zich. Klein ſchenen die ſtroomen en meeren, als beken en plasſen; maar des te hooger voelde men zich verheven, en over dezelve zag men nu wolken zich vormen, even als die zich boven onze landen vormen; maar bij ons ziet men die boven, dáár beneden, laag beneden zich: zoo was het als of men al hooger en hooger oprees, tot dat de nevel, door de ſtralen der zon uit water en grond opgeheven, alles daar omlaag bedekte, en men als opgenomen wierd naar het azuur des hemels, met het oog op de Alpen, die eeuwige rotſen, gevestigd. Dat was een ſchouwtooneel, vrienden, dat zich niet beſchrijven laat, gelijk gij begrijpt; maar eens aan-

die

ſchouwd, nooit vergeten wordt, ja, voorgevoel, duidelijk voorgevoel in ons nalaat eener hooge, eener hemelſche beſtemming.

Coblentz.

Meer en meer naderen wij den vaderlandſchen bodem, en ver reeds, zeer ver liggen de Alpen buiten ons gezigt; maar toch is het mij, als of ik ze nog ſteeds daar in vollen luister voor mij zie, die Jungfrau, die Schrekhorn, dien Pilatus met den wolk er boven, vooral die Jungfrau, zoo ſchoon van vorm, als helder, ſchitterend van glans, Ik herhaal het, vrienden, dat ik onlangs u ſchreef: hetgene men daar eens aanſchouwd, en, bij het beſchouwen, innig gevoeld en beſeft heeft, nimmer vergeet men dat. Schoon vooruitzicht voor mijn volgend leven! Steeds zullen mij die herinneringen den geest verhelderen en het hart verhoogen. En mag ik hierbij niet opmerken, dat ons de verbeelding, dat alles naderhand minder treffend, maar *nog* ſchooner voorſtelt, dan het oog het ons te voren had doen aanſchouwen.

Bij Godesberg.

Nog eens neem ik de pen op, maar nu ook alleen, om het geſchrevene te beſluiten. Het is mij

mij met lust, *con amore*, van de hand gegaan, dat schrijven daar in Zwitserland: en komt het velen voor een naschrift wat al te lang voor, welligt vindt deze of gene het op de brieven mijns vriends niet geheel ongepast. Maar twee zaken denke men in: vooreerst, dat men in geen land meer behoefte van schrijven zoo wel, als van spreken gevoelt, dan daar, in dat zelfde Zwitserland. Want het is daar niet genoeg, tot elkander te zeggen: *wat is dat schoon en heerlijk! en zie nog eens derwaarts! en nu weder hier!* indrukken krijgt men er in het binnenste der ziel, die men aan anderen zoo terstond niet meêdeelen, ja, zich zelven ook niet terstond verklaren kan, maar die men alleen al schrijvende en al gestadig voortschrijvende, zoo men daartoe gepast doel en onderwerp bekomen heeft, zich tot helderheid brengen kan. En ten andere, dat daartoe geen onderwerp of doel geschikter is, dan waarop ik onder het schrijven als bij toeval gekomen ben, toen ik van zelfs op het papier mijne jonge vrienden een woord ging toespreken, en het geslacht, dat ons te vervangen staat, tot het ware en goede zocht optewekken. Ik weet niet, welke stof rijker, welk doel hooger, welke bezigheid met de aandrift der natuur, die men daar krijgt, meer overeenkomstig is. Voor de toekomst toch is het vooral, dat zij ons het hart ontsluit, en met

met opgeruimden zin doet zij er ons veel ſchoons en goeds van hopen en verwachten: drijft zij ons dan zoo van zelfs niet aan om er voor te doen wat men vermag? En is men eenmaal begonnen met de bloeijende, krachtvolle jeugd, die voor het vaderland en de menschheid op ſcholen en hoogeſcholen rijpt en waarvan en vaderland en menschheid het meest te hopen en te verwachten heeft, met deze al ſchrijvende toeteſpreken en met den geest te bezielen, waarmede men zelf daar, dáár aan den voet der Alpen, is bezieldgeworden, wie, wie is dan, vraag ik, zijne pen meester?

Maar ik zoek mijn Naſchrift te beſluiten, en evenwel keer ik weêr geheel in Zwitſerland terug. Dat ik mij dan toch eenmaal tot de *brieven* mijns vriends alleen bepale! Ik wil daarover gaarne nog ten ſlotte met mijn' lezer wat praten.

Zij waren mij dan, als gezegd is, niet onbelangrijk, en dat waren zij mij om den inhoud niet alleen, maar ook daarom, dat zij mij in mijnen leeftijd van voor twintig, vijfentwintig jaren terug bragten, toen ik even zoo, als mijn vriend onlangs, aan den mond van oude en wijzen hangen bleef, en ook geſprekken van hen plagt opteſchrijven, in den vroegen morgen en met zonderling vermaak. Onder het lezen dacht

ik

ik dikwijls: zoo ik mij zelven had willen ſchilderen met al mijne leergierigheid, en geheel zoo als ik was in die dagen, ik had, geloof ik, geene andere brieven geſchreven. Doch dit raakt alleen mij: maar bij de uitgave van dit ſtuk mij nu in de plaats der lezers ſtellende, die, na het lezen van dialogen, doorgaans nieuwsgierig zijn te weten, wie zij toch hebben hooren ſpreken, meen ik dezen of genen te hooren vragen, wie toch wel die zekere *** en die † † †, wie vooral de *Oude* zijn moge, die ons zoo lang heeft bezig gehouden. Veel mag ik van hen niet zeggen, daar het mij verboden is, gelijk men weet; maar toch, lezer, mag ik u wel omtrent hunne wijze van denken en beſchouwen vragen: komt het u niet voor, dat die beide eerstgenoemden nog geheel in de tijden van vóór onze herſtelling denken en ſpreken, de eerſte in die van Napoleon, en de andere wat vroeger, toen men nog van vrijheid en natuurvrijheid den mond vol had? Onder Napoleon, weet ge nog wel, zocht men onze Akademiën op een' Franſchen voet interigten en in de daad in Atheneën of diergelijke inſtellingen om te vormen; en, wat nog erger is, den Staat zocht men te ontheffen van den last der onkosten voor het openbaar onderwijs en dien geheel op de leerlingen te leggen: het geſchikte middel om in de natie met der tijd alle

leer-

leergierigheid te onderdrukken en te verdooven. Die * * * ſprak nog geheel in dien geest: niet, dat hij zulks weêr ingevoerd wilde hebben: het tegendeel! hij meende gansch nieuwe zaken bedacht te hebben. Maar denk nu niet, dat dit wenken zijn om die beide uittevorſchen: geloof mij, beide ſoorten van menſchen zijn in ons vaderland, wat zeg ik? zij zijn in gansch Europa zoo talrijk en zoo verſcheiden, dat ge met zoeken hoogstwaarſchijnlijk gevaar zoudt loopen van gedurig een' misgreep te doen. Maar die *Oude?* wie *die* toch mag zijn? zulke mannen vindt men in zoo groote getale niet? Dat durve ik niet toeteſtemmen. Ook zonder grijze haren, zijn er velen, God dank! zeer velen en overal, die nog even zoo denken en ſpreken, en ſpraken zij wat meer en wat harder, ons welligt aan den ouden Socrates, aan den ouden Demosthenes zouden doen denken. Evenwel een Socrates der negentiende eeuw is hij niet, veel minder een Demosthenes onzer tijden. Hij had ons anders eene geheele andere taal doen hooren. *Waarheen? o menſchen! waarheen?* had hij gezegd; *wat is het doel van uw voortrennen? of hebt gij geen doel? Gij komt terug, ziet gij het niet? tot hetgene gij nog zoo pas gezegd had, u zelven en uw vaderland onwaardig te zijn. Staat ſtil en merkt op! Wat is het, dat wij van onze voorouders ongeſchon-*

ſchonden bewaard hebben? Is het niet o p v o e d i n g e n o n d e r w ij s, *de ziel van den ſtaat? En is het* d a t *niet*, d a t *juist, waardoor gij nog de opmerking en bewondering van Europa verdient? en gij zoudt u* d a t *laten ontnemen? Nederland! Nederland! denk aan uw wapen! het is een* w a k e n d e l e e u w, *en het opſchrift er van is:* IK ZAL HANDHAVEN! Zoo zou een Socrates, een Demosthenes in den tegenwoordigen tijd bij ons ſpreken; maar die toon is niet zoo doorgaans de toon onzes grijsaards: hij houdt ook meer van het goede te prijzen, dan van het kwade te laken, gelijk hij zelf gezegd heeft. Maar desniettegenſtaande, al is hij dan geen Socrates, hij heeft toch wel iets Socratisch, en dit heeft hij van Demosthenes, dat hij ons te beſeffen geeft, wat wij *nog* vermogen en dus *nog* mogen hopen, zoo wij maar willen en pogen. Maar wie is hij dan? hoor ik op nieuw vragen: tot ons toch zal hij wel behooren en niet tot de oude wereld. Gewisſelijk! is mijn antwoord, bij ons is hij t'huis: Nederlander is hij in de ware beteekenis des naams, en toch, lezer, gij zoudt *hem* nog moeijelijker dan een' der anderen uitvinden. Want de Wijze houdt zich veelal ſchuil, weet ge: *qui bene latuit, bene vixit*, zegt hij: en volgens onzen Frans Hemſterhuis, is hij *daar* het minst te vinden, waar men hem het *meest*

zou

zou zoeken. Maar waartoe moeite genomen? de vraag is immers maar, *wat* er gezegd zij, en of dat ter bevordering onzer *wezenlijke*, onzer *teederste* belangen nuttig en heilzaam zou kunnen zijn: *wie* het dan gezegd hebbe, is onverschillig. Ja! al mogt iemand in het vermoeden komen, dat mijn vriend verdicht had, dat hij in den persoon van onzen Oude, en volgens gesprekken, die hij in de daad met hem schijnt gehouden te hebben, het beeld van een' Socrates voor onze eeuw, hoe het dan ook moge uitgevallen zijn, had zoeken te schetsen, en het mij tot waarschuwing en zelfsverbetering had voorgesteld, kan het stuk maar nut doen in de wereld, ik zoude hem zijn vermoeden niet ontnemen: schoon ik toch, wat mij betreft, te veel waarheid in alles vinde, om het voor verdichting te houden. Maar, zou men ook weêr kunnen zeggen: in fabelen kan waarheid schuilen, en waarheid wordt niet treffender, dan in fabelen, voorgedragen. Ik beslisse het niet; maar eindige mijn naschrift met de spreuk, de echt Socratische spreuk en die op al wat geschreven is of nog zal geschreven worden, hetzij in proza of poëzij, hetzij als verhandeling of als dialoog, toepasselijk zal moeten zijn:

Rien n'est beau, que le vrai, le vrai seul est aimable:
Il doit régner partout et même dans la fable.

